

NADGRADNJA REVITALIZACIJE
ISTARSKOG ZALEDA
I TURIZMA
U ISTARSKOM ZALEDU
NADGRADNJA REVITALIZACIJE
ISTRSEGA PODEŽELJA
IN TURIZMA
NA ISTRSKEM PODEŽELJU

Šareni trag ISTARSKIH FRESKA

Pisana sled ISTRSKIH FRESK

REPUBLIKA SLOVENIJA
SLUŽBA VLADE REPUBLIKE SLOVENIJE ZA RAZVOJ
IN EVROPSKO KOHEZIJSKO POLITIKO

Projektnu aktivnost je provela
Istarska županija – Regione Istriana
Projektno aktivnost je izvedla
Istarska županija – Regione Istriana

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Sveučilišna knjižnica u Puli

UDK 75.052(497.5-3 Istra)'08/15"

BISTROVIĆ, Željko
Šareni trag istarskih fresaka = Pisana
sled istrskih fresk / <autor teksta, avtor
besedila Željko Bistrovic ; fotografije
Ivo Pervan ; prijevod na slovenski, prevod
v slovensčino Alina Lovrečić Carli>. – <2.
neizmijenjeno izd.> - Pula : Istarska
županija, 2015.

Bibliografija: str. 271.

ISBN 978-953-7001-28-5

Šareni trag
ISTARSKIH FRESAKA
Pisana sled
ISTRSKIH FRESK

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Sveučilišna knjižnica u Puli

UDK 75.052(497.5-3 Istra)*08/15*

BISTROVIĆ, Željko
Šareni trag istarskih fresaka = Pisana
sled istrskih fresk / <autor teksta, avtor
besedila Željko Bistrovic ; fotografije
Ivo Pervan ; prijevod na slovenski, prevod
v slovenščino Alina Lovrečić Carli>. -
Pula : Istarska županija, 2011.

Tekst usporedo na hrv. i slov. jeziku.

ISBN 978-953-7001-16-2

REVITALIZACIJA
ISTARSKOG ZALEĐA
I TURIZMA
U ISTARSKOM ZALEĐU

REVITALIZACIJA
ISTRKEGA PODEŽELJA
IN TURIZMA
NA ISTRSKEM PODEŽELJU

INSTRUMENT ZA PREDPRISTOPNO POMOĆ
INSTRUMENT PREPRISTUPNE POMOĆI

Šareni trag ISTARSKIH FRESAKA Pisana sled ISTRSKIH FRESK

Naložba v vašo prihodnost
Operaciju delno financira Evropska unija
Instrument za predpristopno pomoć

Ulaganje u vašu budućnost
Operaciju djelomično financira Evropska unija
Instrument prepristupne pomoći

Projektnu aktivnost je provela
Istarska županija – Regione Istriana
Projektno aktivnost je izvedla
Istarska županija – Regione Istriana

Ova publikacija izrađena je uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Istarske županije – Regione Istriana i ni na koji se način ne može smatrati da odražava gledišta Evropske unije.

Ta publikacija je nastala s pomoćju Evropske unije. Vsebina te publikacije je izključna odgovornost Istarske županije – Regione Istriana in na noben način ne odraža stališča Evropske unije.

Sadržaj / Vsebina

Freske – pogled kroz koprenu srednjovekovlja _____	6
Freske – pogled skozi tančico srednjega veka _____	7
Korak do crkve _____	6
Korak do cerkve _____	7
  Gradišče – Kopar _____	8
  Podpeč – Zanigrad – Hrastovlje _____	20
  Slum – Roč – Hum _____	49
  Draguč – Paz – Gradinje – Gologorica _____	63
  Pićan – Gračišće – Lindar _____	86
  Pazin – Beram _____	100
  Oprtalj – Čirkoti – Rakotule _____	114
  Vižinada – Božje polje – Labinci _____	134
  Višnjan – Bačva – Poreč _____	154
  Sv. Lovreč – Kloštar _____	168
  Šorići – Dvigrad – Kanfanar _____	176
  Žminj – Svetvinčenat _____	192
  Bale – Batvači – Fažana – Pomer _____	212
  Bičići – Barban – Prodol _____	226
  Jasenovik – Nova Vas – Vranja _____	236
  Plomin – Brseč – Lovran _____	248
Kraj kao početak _____	267
Konec kot začetek _____	267

TRIESTE | TRST

MILJE | MUGGIA

KOPERI | CAPODISTRIA
IZOLA | ISOLA

PIRAN | PIRANO

UMAG | UMAGO

NOVIGRAD | CITTANOVA

POREČ | PARENZO

ROVINJ | ROVIGNO

Batvači | Valmadorso
Peroj | Peroi
Fažana | Fasana

PULA | POLA

Gradišće pri Divači | Gradišće kod Divače

Podpeč
Zanigrad
Hrastovlje

BUJE | BUIE Čirkoti | Circoti Oprtalji | Portole

Božje polje |
Madonna dei Campi

Vižinada | Visinada

Labinci |
S. Domenica di
Visinada

Rakotule

Višnjan | Visignano

Bačva | Mondellebotte

Sv. Lovreč

Kloštar

Dvigrad

Šorići

Kanfanar

Svetvinčenat

Bale | Valle

Bičići

VODNJAN | DIGNANO

Pomer

Slum

BUZET | PINGUENTE

Roč

Hum

Draguč

PAZIN

Beram

Lindar

Gologorica

Gradinje

Gračiče

Pičan

Vranja

Nova Vas

Jasenovik

Lovran

Plomin

LABIN | ALBONA

Barban

Prodol

RIJEKA | FIUME

0 5 10 km

Freske – pogled kroz koprenu srednjovjekovlja

Da bismo mogli bolje razumjeti srednjovjekovne freske, potrebno se pripremiti: naučiti nešto o povijesti Istre, usvojiti osnovnu terminologiju povijesti umjetnosti i osnovne ikonografije te upoznati tehnologiju izrade zidnih slika.

Srednji vijek je dugo razdoblje koje u različitim krajevima različito traje. Sačuvane istarske zidne slike nastajale su od 9. do 16. st. u duhu srednjega vijeka iako to razdoblje kronološki probija njegovu granicu. U 16. st. definitivno se utvrđuje granica između habsburških i venecijanskih posjeda u Istri, međutim, do tada je politička karta Istre bila šarolika. Osim Venecije i Austrije, ovim područjem vladali su Akvilejski patrijarhat, Gorički grofovi, Devinci i drugi sitniji feudalski kojima su u leno osim navedenih vladara posjede davali biskupi čak pet povijesnih biskupija: porečke, pulske, tršćanske, koparske i pićanske. Oni su glavni naručitelji umjetnina u srednjem vijeku, uz lokalnu zajednicu koja je umjetnička djela naručivala najčešće putem bratovština (tadašnjih „udruga građana“ i „sindikata“). Rijetko su nam imenom poznati naručitelji, kao i njihovi umjetnici. Iz tme srednjovjekovne anonimnosti prvi izbija Ognobenus Trivisanus, koji je oslikao crkvu sv. Vincenta u Savičenti. Stotinjak godina kasnije pridružuju mu se Albert iz Konstanza, Vincent i Ivan iz Kastva, Antun iz Padove, Klerigin iz Kopra, Blaž Dubrovčanin, Dominik iz Udina i Orlando iz Venecije. I njihovo podrijetlo oslikava šarolikost umjetničke produkcije istarskog srednjovjekovlja.

No, svim je slikarima zajedničko jedno – poznavanje „alkemijskih“ procesa pretvaranja kamena u vapno i zemlje u pigment, materijalne osnove kojima stvaraju svoje slike. Istarski je vapnenac po sastavu gotovo čisti kalcijev karbonat. Pečenjem u japnencima, tradicionalnim pećima, ispušta u atmosferu ugljikov dioksid. Nakon pečenja i hlađenja od ovoga se kamena dobiva tzv. živo vapno. Njegovim polijevanjem vodom i dužim stajanjem u jamama gasi se te dobiva gašeno vapno. Uz pijesak, ono je osnovni sastojak vapnene žbuke. Nakon nanošenja žbuke na zid u nju ulazi ugljik dioksid ispušten na početku priče te ona ponovno postaje kalcijev karbonat, tj. vapnenac. Prava *fresco* tehnika je ona kada pigment mineralnog podrijetla, uglavnom zemljani, umiješamo u razrijeđeno vapneno mlijeko te nanosimo na svježju žbuku. Pigment tako ulazi duboko u strukturu žbuke i postaje njezin sastavni dio. Ovo je zahtjevna tehnika koja ne dopušta ispravke. Nanese li se boja na suhu žbuku, ona u nju ne prodire nego stvara tek površinski sloj. Ovu tehniku zovemo *secco*. Na ovakvim slikama češće se oštećuje obojeni sloj. Između ove dvije postoje brojne prijelazne tehnike u kojima se dio boje nanosi na svježju, a dio na suhu žbuku. No mi ćemo zbog učestalog korištenja sve zidne slike nazivati uvriježenim terminom – freska.

Zidne slike obično se nalaze u unutrašnjosti crkve, dok se vanjski prostori u srednjovjekovnoj Istri rjeđe oslikavaju. U srednjem vijeku su često na vanjskim fasadama crkve bili prikazani Bogorodica zaštitnica i sv. Kristofor, zaštitnici od iznenadne smrti. U Istri je takav prikaz Bogorodice sačuvan samo na pročelju crkve sv. Marije od Lakuća.

Za opis vanjštine crkve često ćemo koristiti pojmove *loptica* i *zvonik* na preslicu. **Lopica** je trijem dozidan ispred crkve kojim se ona produžuje, a ujedno ima funkciju lože. **Zvonik** na preslicu je nosač za zvona na pročelju crkve, najčešće u širini zida. Zakoraćimo

Korak do crkve

Naš smo putopis osmislili u slijedu prema kratkim itinerarima, s po tri do četiri lokaliteta s freskama, i gostoljubivo pretpostavili da će posjetitelj u ove krajeve doći iz susjednih zemalja, prvenstveno Italije i Austrije.

Za početak puta odredili smo sjevernu Istru da bismo se kroz njen središnji dio spustili prema jugu i nastavili kroz Liburniju. Ali nikako se ne dajte zbuniti vi koji dolazite iz drugih krajeva i putujete drukčijim smjerovima. Uz pomoć mape i abecednog popisa mjesta svatko može lako sastaviti osobni itinerar. A da bi putovanje ostalo u lijepom sećanju, valja se držati sljedećih preporuka.

Ili u crkvu, ustrebat će nam znanje osnovnih pojmova povijesti umjetnosti. Freske se nalaze na zidnom plaštu koji se u svetištu prostire u apsidi i na trijumfalnom luku. Zato moramo znati što je **apsida**. Ona je arhitektonsko središte crkve, prema kojem se organizira svetište. Ima i funkciju zvučne kutije radi bolje akustike prostora. Može biti izvana vidljiva, poligonalnog ili polukružnog tlocrta, ili upisana, tj. učajurena u unutrašnjost, a izvana nevidljiva, ravnog začeljnog zida. Nekoliko je tipova crkvi s upisanom apsodom. Najstariji je onaj kojemu je apsida četvrtastog tlocrta a u konhu prelazi trompama. Ovaj tip imao je i svoje inačice s dvije i tri upisane apside, a tijekom vremena nije bio svoden samo polukalotom već i bačvastim svodom te u kasnogotičkom razdoblju šiljatim. Drugi tip je onaj kojemu je apsida u tlocrtu polukružna. Ponekad, u gotici i kasnije, crkva može biti organizirana i bez apside, odnosno ravnog svetišnjog zida. Gornji dio apside, njezin segment približan četvrtini kugle, zovemo **konha** ili **polukalota**. A **trompa** je ugaona trokutasta niša kojom se s kvadratne osnove prelazi na kružni oblik.

Trijumfalni luk je dio istočnog zida koji ostane kada se oduzme oplošje apside. Na njemu je najčešće prikazano Navještenje, ali i druge scene, poput Žrtvovanja Kainovog i Abelovog. Uski prostor zida ispod trijumfalnog luka ili arkature naziva se **podlučje** ili latinski *intradós*. Čak je i ovaj uski prostor oslikan, te se ovdje u gotičkom razdoblju pojavljuju proroci s Jišajevog stabla. Sjeverni zid je najčešće izložen vjetrovima i kiši te na njemu zbog toga ponekad uopće nema prozora. Stoga je on najveća zidna površina unutar crkve te se na njoj razvija scena Poklonstva kraljeva, dugačak niz likova s brojnom i šarolikom pratnjom svetih kraljeva. Na zapadnom zidu najčešće su eshatološke teme, teme Kraja svijeta, Smrti, Raja i Pakla, Posljednjeg suda i rijetke ikonografije Plesa mrtvaca. Ostale zidove ispunjavaju najčešće prizori iz Kristova života, ciklusi njegova djetinjstva, javnog života i muke. Osim Kristu, ciklusi su često posvećeni legendama iz života svetaca te tako nailazimo na priče o sv. Antunu pustinjaku, sv. Nikoli, sv. Katarini... Sveci zaštitnici od raznih nedaća i bolesti često se komponiraju u oslikane površine, a kada zidni plašt prekidaju prozori, slikari često u mali prostor špaleta uguravaju upravo likove svetaca.

Vodoravni niz u kojem se prostiru naslikane scene nazivamo **registrom**. Odijeljen je bordurama kojima se uokviruju i razdjeljuju scene. One su dio ornamentalnog repertoara kojim se srednjovjekovni slikari obilato služe. **Velarij** je najniži dio oslika na kojem se ne nalaze scene već je naslikan zastor ili drugi ornamentalni motiv. Ne slika se samo zbog vizualnih potreba već i zbog kapilarne vlage koja uzrokuje propadanje donjih dijelova oslika.

Ove povijesnumjetničke i ikonografske opaske tek su osnovni uvod. Ambicioznijima će ustrebat dodatna literatura, poput ikonografskog leksikona. A valjalo bi proučiti i ostalu literaturu jer ćemo se tako upoznati i s ljudima koji su freske otkrivali, proučavali, restaurirali i o njima pisali. Uz poznate konzervatore Antona Gnirsa i Ivu Perčić, koji su u Istri najviše pridonijeli konzervaciji fresaka i crkava u kojima su se one nalazile, nezaobilazna osoba je Branko Fučić, počasni sakristan svih istarskih crkava, čovjek koji je otkrio polovinu dosad poznatih istarskih fresaka i napisao većinu objavljenih literature o njima.

Ograničeni prostor kapelica idealan je za manje grupe posjetitelja. Nagura li se veći broj ljudi u crkvu, jedni od drugih neće puno vidjeti, a i veća je mogućnost oštećenja fresaka. Također, ne zaboravimo da je crkva prvenstveno prostor kršćanskoga kulta te da svojim neprimjerenim ponašanjem možemo povrijediti nečije vjerske stavove. Često je najteži dio posjeta crkvi pronaći i dobiti ključ. Ako nije kod župnika, čuva ga obitelj u naselju kojem crkva pripada. U svakom slučaju, poželjno je najaviti posjet, a osobama koje vas uvedu u crkvu uobičajeno je i dati kakvu nagradu za trud. Dodatni problem može biti parkiranje i vožnja uskim cestama, pogotovo velikim autobusima. Zato je najpraktičnije, ali i najljepše, zaustaviti vozilo u blizini i krenuti prema crkvama pješice, u miru. Čarolija njihova otkrivanja bit će veća!

Freske – pogled skozi tančico srednjega veka

Da bi bolje razumeli srednjeveške freske, je potrebna priprava: naučiti se nekaj o zgodovini Istre, osvojiti osnovno terminologijo umetnostne zgodovine in osnove ikonografije ter spoznati tehnologijo izdelave stenskih slikarj.

Srednji vek je dolgo obdobje, ki v različnih krajih različno traja. Ohranjene istrske stenske slike so nastajale v časovnem obdobju od 9. do 16. stoletja. V 16. stoletju je definitivno določena meja med habsburškimi in beneškimi posestmi v Istri, do takrat pa je politični zemljevid Istre bil pisan. Razen Benetk in Avstrije so na tem področju vladali Oglejska patriarhija, Goriški grofje, Devinski gospodje in ostali manjši fevdalci, katerim so v zakup, poleg omenjenih vladarjev, dajali posesti škofje petih zgodovinskih škofij: poreške, puljske, tržaške, koprške in pičanske. Le-ti so glavni naročniki umetnin v srednjem veku poleg lokalne skupnosti, ki je umetniška dela naročala preko bratovščin (tedanjih "združenj meščanov" in "sindikato"). Redko so naročniki znani po imenu, tako kot sami umetniki. Iz teme srednjeveške anonimnosti se je z imenom prvi pojavil Ognobenus Trivisanus, ki je poslikal cerkev sv. Vincenca v Savičenti. Okoli sto let kasneje so se mu pridružili Albert iz Konstanza, Vincenc in Janez iz Kastva, Anton iz Padove, Klerigin iz Kopra, Blaž Dubrovčanin, Dominik iz Vidma in Orlando iz Benetk. Njihovo poreklo odraža pisanost umetniške produkcije istrskega srednjega veka.

Vsi slikarji pa imajo nekaj skupnega – poznavanje alkemističnih procesov spreminjanja kamna v apno in zemlje v pigment, materialne osnove, s katerimi ustvarjajo svoje slike. Istrski apnenec je po svoji sestavi skoraj čisti kalcijev karbonat. S žganjem v apnenicah, tradicionalnih pečeh, spušča v atmosfero ogljikov dioksid. Po žganju in hlajenju se iz tega kamna prideluje t.i. živo apno. Ko ga polivamo z vodo in ko dlje časa stoji v jamah, se apno gasi in tako nastane gašeno apno. Poleg peska je le-ta osnovna sestavina apnena ometa. Po nanašanju ometa na steno vanj vstopa ogljikov dioksid, spuščen na začetku zgodbe, in tako ponovno postaja kalcijev karbonat oz. apnenec. Prava *fresco* tehnika je tista, ko pigment mineralnega porekla, v glavnem zemeljskega, vmešamo v razredčeno apneno mleko ter ga nanašamo na sveži omet. Na ta način pigment prodira globoko v strukturo ometa in postaja njen sestavni del. To je zahtevna tehnika, ki ne dovoljuje popravkov. Če barvo nanesemo na suhi omet, le-ta ne prodira vanj, temveč ustvarja površinsko plast. To tehniko imenujemo *secco*. Na takšnih slikah se bolj pogosto poškoduje pobarvani del slike. Med tema dvema obstajajo številne prehodne tehnike pri katerih barvo deloma nanašamo na svež in deloma na suh omet. Mi bomo, zaradi pogoste rabe, vse stenske slike poimenovali z običajnim terminom freska.

Stenske slike se običajno nahajajo v notranjosti cerkve, medtem ko so zunanji prostori v srednjeveški Istri bolj poredkoma poslikani. V srednjem veku sta na zunanjih fasadah pogosto bila upodobljena Marija zaščitnica in Sv. Krištof, zaščitnika pred nenadno smrtjo. V Istri je takšna upodobitev Marije ohranjena samo na pročelju cerkve sv. Marije od Lakuća.

Za opis zunanosti cerkve bomo pogosto uporabljali pojme kot sta lopica in zvonik na preslico. **Lopica** je portik pred cerkvijo, s katerim se cerkev podaljšuje in ima hkrati funk-

cijo lože. **Zvonik na preslico** je nosilec zvonov na pročelju cerkve, ponavadi v širini zidu. Ko pa vstopimo v notranjost cerkve, potrebujemo znanje osnovnih umetnostnozgodovinskih pojmov. Freske se nahajajo na stenskem plašču, ki se v prezbiteriju razpenja v apsidi ter na slavoloku. Zato moramo vedeti, kaj je **apsida**. To je arhitektonsko središče cerkve, po katerem je organiziran prezbiterij. Ima tudi funkcijo zvočne škatle zaradi boljše akustike prostora. Lahko je zunaj vidna, poligonalnega ali polkrožnega tlorisa ali vrisana oz. "zabubljena" v notranjosti, zunaj nevidna, ravno zaključena. Obstaja več različnih tipov cerkva z vrisano apsido. Najstarejši tip je tisti, pri katerem ima apsida kvadraten tloris in v konho prehaja s trompami. Ta tip je imel svoje različice z dvema in tremi vrisanimi apsidami, s časom pa je polkrožni obok zamenjal banjasti obok in v poznogotskem obdobju šilasti obok. Drugi tip je tisti, pri katerem je apsida v tlorisu polkrožna. Včasih, v gotiki in kasneje, je cerkev lahko organizirana tudi brez apside oz. je prezbiterij ravno zaključen. Zgornji del apside, njen segment, ki je približno četrtina krogle, imenujemo **konha** ali **polkupola**. **Trompa** je trikotna kotna niša, ki prevaja kvadratno osnovo v krog.

Slavolok je del vzhodne stene, ki ostane, ko odvezemo plašč apside. Na njem je običajno prikazano Oznanjenje, najdejo pa se tudi drugi prizori, kot je Kajnova in Abelova daritev. Ozki prostor stene pod slavolokom se imenuje notranji lok ali latinsko *intrados*. Tudi ta ozki prostor je poslikan in tukaj se v obdobju gotike pojavljajo prekozi iz Jesejeve korenike. Severna stena je običajno izpostavljena vetru in dežju in zaradi tega ponavadi na njej ni oken. Le-ta je največja stenska površina znotraj cerkve ter na njej poteka prizor Pohoda in Poklona sv. treh kraljev, dolgi niz figur, v katerem je prisotno številno in pisano spremstvo svetih kraljev. Na zahodni steni se običajno nahajajo eshatološke teme, kot so Apokalipsa, Smrt, Raj in Pekel, Poslednja sodba ter redke ikonografije Mrtvaškega plesa. Ostale stene so ponavadi izpolnjene s prizori iz Kristusovega življenja, otroštva, javnega življenja in mučeništva. Poleg Kristusa so cikli pogosto posvečeni legendam iz življenja svetnikov in tako najdemo legende o sv. Antonu Puščavniku, sv. Miklavžu, sv. Katarini... Svetniki kot zaščitniki pred različnimi nesrečami in boleznimi so pogostokrat vkomponirani v poslikane površine. Ko stenski plašč prekinjajo okna, slikarji pogosto uporabljajo tudi tisti mali prostor špalet, da vanje vrinejo svetniške figure.

Horizontalni niz, v katerem se razpenjajo naslikani prizori, imenujemo **register**. Ločen je z bordurami, s katerimi so okvirjeni in razdeljeni naslikani prizori. Le-te so del ornamentalnega repertoarja, katerega srednjeveški slikarji s pridom uporabljajo. **Velarij** je najnižji del poslikave, na katerem ni prizorov, temveč je naslikana zavesa ali drug ornamentalni motiv. Poslikava ni bila zgolj vizualna, ampak je tudi preprečevala kapilarno vlago, ki je povzročala propadanje spodnjega dela poslikave.

Te umetnostnozgodovinske in ikonografske opombe so le najosnovnejši uvod. Za boljše spoznavanje teme se je treba opremiti z dodatno literaturo, kot je ikonografski leksikon, ter preučiti dostopno strokovno literaturo. Tako se bomo spoznali tudi z ljudmi, ki so freske odkrivali, preučevali, restavriral in o njih pisali. Poleg znanih konzervatorjev, kot sta Anton Gnirs in Ivo Perčić, ki sta v Istri največ delovala pri konzervaciji fresk in cerkva, v katerih so se le-te nahajale, je neizogibna oseba Branko Fučić, častni mežnar vseh istrskih cerkva, človek, ki je odkril polovico do sedaj znanih istrskih fresk ter napisal večino do sedaj objavljene literature o le-teh.

Omejeni prostor kapelic je idealen za manjše skupine obiskovalcev. Če se večje število ljudi nagnete v cerkev, eni ne bodo dosti videli in večja je možnost poškodovanja fresk. Prav tako ne pozabimo, da je cerkev prostor krščanskega kulta in da s svojim nepriemernim obnašanjem lahko prizadenemo verska čustva drugih. Pogosto je najtežji del obiska cerkve najti in dobiti ključ. Če ni pri župniku, ga hrani družina v naselju, kateremu cerkev pripada. V vsakem slučaju je zaželeno najaviti obisk, a osebami, ki vas pospremiijo v cerkev, je običaj dati kako nagrado za njihov trud. Dodatni problem je lahko parkiranje in vožnja po ozkih cestah, posebej z velikimi avtobusi. Zato je najbolj praktično, in tudi najlepše, ustaviti vozilo v bližini in se napotiti peš do cerkev, v miru. Čarobnost njihovega odkrivanja bo tako še večja!

Korak do cerkve

Naš potopis smo si zamislili v kratkih itinerarjih, ki si sledijo, s tremi do štirimi lokacijami s freskami. Gostoljubno smo predvideli, da bodo obiskovalci v te kraje prišli iz sosednjih dežel, predvsem Italije in Avstrije.

Začetek poti smo postavili v severno Istro, da bi se skozi njen osrednji del spustili do juga in nadaljevali skozi Liburnijo. Ne dajte se zmesti, vi, ki prihajate iz drugih krajev in potujete v druge smeri. S pomočjo zemljevida in abecednega seznama si vsak lahko sestavi osebni itinerar. Da pa bi potovanje ohranili v lepem spominu je potrebno držati se naslednjih priporočil.

Gradišče

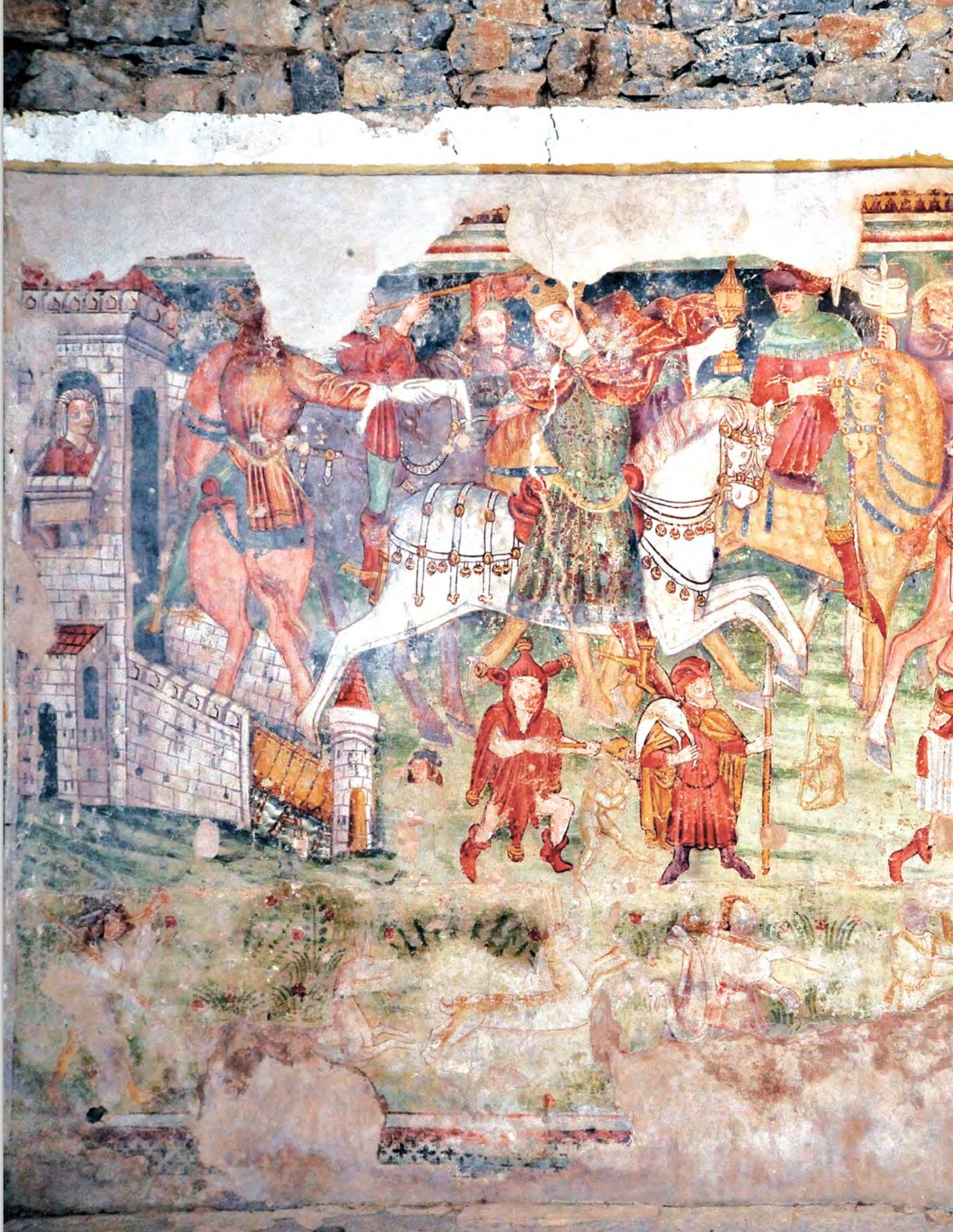

Sv. Helena

Prva crkva na našem putu zemljopisno ne pripada Istri, već slovenskom Krasu. Ali kulturološki je ona njezin sastavni dio. U njoj su freske Ivana iz Kastva, kasnogotičkog istarskog slikara koji se školovao u alpskom kulturnom krugu, najvjerojatnije u Koruškoj. Ovo je jedan od najtoplijih crkvenih interijera, koji stanovništvo brižno čuva i održava, svjesno njegove vrijednosti. Primjer je to kako se trebamo skrbiti o vlastitoj baštini i kako ponekad treba očuvati intimnost prostora, patinu spomenika i njegovu slojevitost bez nepotrebnih konzervatorsko-restauratorskih zahvata i purifikacije.

Cijelom dužinom crkva je gotičkog postanja, jednobrodna, s izduženim, nepravilnim peterostranim svetištem nadsvodnim rebrastozvjezdastim svodom. Baroknom adaptacijom povišen je brod crkve te objedinjen sa svetištem jedinstvenim krovom od škripla. Na pročelju je dozidana masivna preslica s dva otvora za zvona i minijaturna lopica koja počiva na dva stupa. U skromnom inventaru ističu se kvalitetne gotičke freske. Na sjevernom zidu dugačka kolona Poklonstva kraljeva s brojnim svečano odjevenim likovima i ukrašenim konjima oslikava dvorsko blještavilo vremena u kojemu je nastala. Prizor je obogaćen mnoštvom scena iz basni, poput borbe divljeg čovjeka i medvjeda, te Ezopove pripovijesti o lisici i rodi. Ostatak slikarija u dva registra na zapadnom i južnom zidu predstavlja scene Muke Kristove, od Ulaska u Jeruzalem do Kristovog ukazanja učenicima. Nakon živih boja Ivanovih fresaka, prije nego što nastavite putovanje, prošećite do vidikovca Škale, s kojeg se pruža nezaboravan pogled na Škocjan i njegovu okolicu, koja skriva poznati kraški fenomen – Škocjanske jame.

Prva cerkev na naši poti geografsko ne pripada Istri, temveč slovenskem Krasu. Ampak kulturološko je le-ta njen sestavni del. V njej se nahajajo freske Janeza iz Kastva, poznogotskega istrskega slikarja, ki je bil izšolan v alpskem kulturnem krogu, najverjetneje na Koroškem. Ta je eden njegovih najtoplejših cerkvenih interierjev, katerega prebivalstvo skrbno ohranja in vzdržuje, zavedajoč se njegove vrednosti. To je primer, kako skrbeti za lastno dediščino in kako je včasih potrebno obdržati intimnost prostora, patino spomenika in njegovo večplastnost brez nepotrebnih konzervatorsko – restavratorskih posegov in purifikacije.

Po celi dolžini je cerkev gotskega izvora, enoladijska, s podolgovatim, nepravilnim petosminko zaključnim prezbitrijem, ki je zvezdasto obokan. Cerkvena ladnja je bila v baroku povišana ter združena s prezbitrijem z enotno skrilasto streho. Na pročelju je dozidana masivna preslica z dvema odprtinama za zvonove in miniaturna lopica, ki počiva na dveh stebrih. V skromnem inventarju izstopajo kvalitetne gotske freske. Na severni steni dolga kolona Pohoda in poklona sv. treh kraljev s številnimi svečano oblečenimi figurami in okrašenimi konji odraža grajski blišč časa, v katerih so nastale. Prizor je obogaten z množico basenskih prizorov, kot je boj divjega moža z medvedom ter Ezopova basen o lisici in štorklji. Preostala poslikava v dveh registrih na zahodni in južni steni prikazuje prizore iz Kristusovega mučeništva, od Vhoda v Jeruzalem do Kristusovega prikazovanja učencem. Po živih Janezovih barvah se, preden se odpravite naprej, sprehodite do razgledne točke Škale, s katere se odpira nepozaben pogled na Škocjan in njegovo okolico, ki skriva znani kraški fenomen – Škocjanske jame.

Marijino uznesenje / c. Marijinega vnebovzetja Majka Božja Karmelska / Rotunda Karmelske Matere Božje

Tijekom venecijanske dominacije Kopar je bio najvažnije središte u Istri i njezin najveći grad, a veličina njegove starogradske jezgre i danas impresionira. Nezaobilazna postaja glavni je gradski trg s pretorskom palačom, ložom i katedralnom crkvom Marijina uznesenja. Uputite li se dalje uskim ulicama, naići ćete na mnoštvo gotičkih građevina: kuću Percauz, Carpacciovu kuću, palaču Almerigogna, kuću Favento-Guzzi i mnoge druge. Osim brojnih graditelja, Kopar u srednjem vijeku pamti i svoje slikare. Poznata je slikarska obitelj Klerigin koja je generacijama udovoljavala potrebama svoje sredine za ukrašavanje sakralnih prostora. Iz dokumenata nam je znan i slikar Petar iz Kopra te stoga začuđuje slaba očuvanost srednjovjekovnih fresaka.

Na prvu ćemo naići u rotundi Majke Božje Karmelske, nedaleko od katedralne crkve. S vrha njezine kupole, kao s nebeskog svoda, promatra nas monumentalni Krist na prijestolju. Sjedeći na dugi blagoslivlja nas desnicom, dok u ruci naslonjenoj na koljeno drži rastvorenu knjigu iz koje čitamo – *ego sum lux mundi* (ja sam svjetlost svijeta). Pozadina je erodirane zelenkasto-plave boje, prožeta zvjezdicama izbljedjelog pigmenta. Ako ju se zamisli u svom sjaju njezina nastanka, možda

V času beneške dominacije je Koper bil najpomembnejše središče v Istri in njeno največje mesto, velikost njegovega staromestnega jedra pa impresionira še danes. Neizogibna postaja je glavni mestni trg s Pretorsko palačo, ložo in stolnico Marijinega vnebovzetja. Če se odpravite naprej po ozkih ulicah, boste naleteli na številne gotske stavbe: hišo Percauz, Carpacciovo hišo, palačo Almerigogna, hišo Favento-Guzzi in veliko drugih. Poleg številnih stavbarjev ima Koper v srednjem veku tudi slikarje. Znanja je slikarska družina Klerigin, ki je skozi generacije zadovoljevala potrebe svoje sredine po okraševanju sakralnih prostorov. Iz dokumentov nam je znan tudi slikar Peter iz Kopra in zaradi tega preseneča slaba ohranjenost srednjeveških fresk.

Prvo bomo našli v rotundi Karmelske Matere Božje, nedaleč stran od stolnice. Z vrha njene kupole, kot iz nebeskega oboka, nas opazuje monumentalni Kristus na prestolu. Sedi na mavrici, z desnico nas blagoslivlja, medtem ko v na kolenu naslonjeni roki, drži razprto knjigo, iz katere beremo – *ego sum lux mundi* (jaz sem luč sveta). Ozadje je erodirane zelenkasto – modre barve, posuto z zvezdicami obledeloga pigmenta. Če si jo zamislimo v sijaju njenega nastanka morda lahko

osjetimo kako nas prožima svjetlost Kristove poruke. Neki elementi oblikovanja Kristova lika upućuju nas na to da mu likovne uzore tražimo u krugu rimineškoga slikarstva 14. st. Osim ove, u luneti križnog hodnika nekadašnjeg franjevačkog samostana sačuvana je freska s tri dopojasne figure u kojima se uočavaju toskanski izvori. U sredini je prikazana Bogorodica s djetetom između dva sveca, najvjerojatnije svetih Ilije i Nazarija. Iako se u obje spomenute koparske crkve u freskama očituju utjecaji sjevernotalijanskih radionica nevenecijanskog porijekla, najvjerojatnije je da su njihovi autori u Kopar došli preko Venecije. Osim njih, treba spomenuti i isprano i nečitljivo Raspeće s Bogorodicom i sv. Ivanom u kapeli sv. Tome.

Osim fresaka, promotrite i sarkofag sv. Nazarija koji se čuva u katedralnoj crkvi. Ovaj milanski ranokršćanski mučenik je prema legendi prvi koparski biskup, a njegove moći čuvaju se u lijepom gotičkom sarkofagu. Ozdravitelj je hromih i izgonitelj zlih duhova, što je lijepo i prikazano. Stoga mu možemo uputiti želju da nas noge i dalje služe na daljnjem putu.

občutimo, kako nas prevzema svetloba Kristusovega sporočila. Nekateri elementi oblikovanja Kristusove figure nakazuju, da lahko likovne vzore iščemo v krogu riminiškega slikarstva 14. stoletja. Razen te freske je v luneti križnega hodnika nekdanjega frančiškanskega samostana ohranjena freska s tremi dopasnimi figurami, v katerih je zaznati toskanske vire. V sredini je prikazana Devica Marija z otrokom med dvema svetnikoma, ki sta najverjetneje sv. Elija in sv. Nazarij. Čeprav so v obeh omenjenih freskah očitni vplivi severnoitalijanskih delavnic nebeneškega izvora, je najbolj verjetno, da so umetniki, ki so jih ustvarili, prišli v Koper preko Benetk. Poleg le-teh je treba omeniti še eno sprano in neberljivo križanje z Devico Marijo in sv. Janezom v kapeli sv. Tomaža.

Poleg fresk obiščite še sarkofag sv. Nazarija, ki je hranjen v stolnici. Ta milanski zgodnjekršćanski mučenik je po legendi prvi koprski škof, njegove relikvije pa so shranjene v tem lepem gotskem sarkofagu. Ozdravlja hrome in izganja zle duhove, kar je prikazano tudi na sarkofagu. Zato ga lahko prosimo, da nam noge še naprej služijo na naši nadaljnji poti.

Podpeč

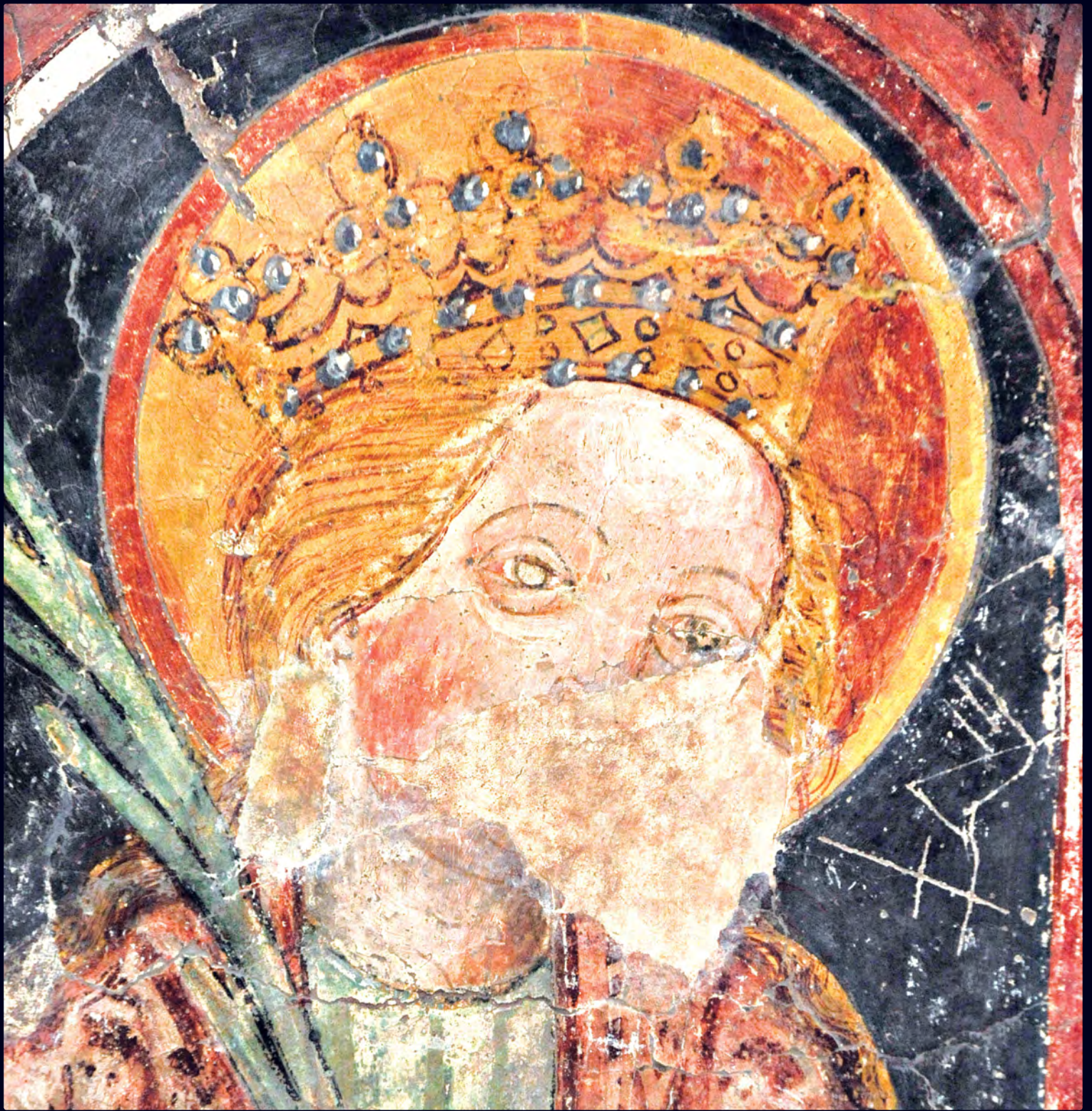
Sv. Helena

Na kraškom rubu, koji kao da zakrpljuje Istru, iznad malog zapuštenog naselja nalazi se okrugla kula, jedan od brojnih vidikovaca koje ćemo posjetiti na našem putu. Pružit će nam se pogled na naselje koje je prugom odvojeno od svoje grobljanske crkve. Zbog izgradnje ove pruge tada pronađeni ostaci fresaka bili su skinuti. Dio se čuvao u Koparskom, a dio u Ljubljanskom muzeju da bi nedavno oba fragmenta bila vraćena na izvorno mjesto. Ovdje opet susrećemo radionicu, sada već našeg poznanika, Ivana iz Kastva.

Od četiri sačuvane scene dva su prizora iz legende o sv. Heleni, koja je ujedno i titularka crkve. Ova svetica je majka prvog kršćanskog cara, Konstantina. Prigrčila je kršćanstvo i bila jedan od prvih hodočasnika u Jeruzalem i Svetu Zemlju, što je običaj koji će se održati u cijelom srednjem vijeku. Osim prizora sv. Helene koji je rijedak, neuobičajen je i raspored scena Raspeća i Poklonstva kraljeva koje se nalaze jedna uz drugu. U nišama ispod ovih prikaza susrećemo svete karakterističnih fizionomija na čije ćemo blizanke naići u Hrastovlju i Božjem polju. Budući da su grafički listovi njemačkih i nizozemskih majstora u to vrijeme služili kao predlošci i bili inventar svake kasnogotičke slikarske botege, nije neobično da su i podpečke slike stvarane prema ovim uzorima.

Na kraškem robu, ki se zdi, kot da varuje Istro, se nad majhnim zapuščenim naseljem nahaja okrogli stolp, ena izmed številnih razglednih točk, ki jih je treba obiskati na naši poti. Iz njega se nam odpira pogled na naselje, ki je s progo ločeno od svoje pokopališke cerkve. Zaradi izgradnje te proge so ostanki fresk, ki so bili tedaj odkriti, sneti. Del fresk so hranili v koprskem in del v ljubljanskem muzeju, pred kratkim pa sta oba dela vrnjena na prvotno mesto. Tu zopet srečamo delavnico Janeza iz Kastva, sedaj že našega znanca.

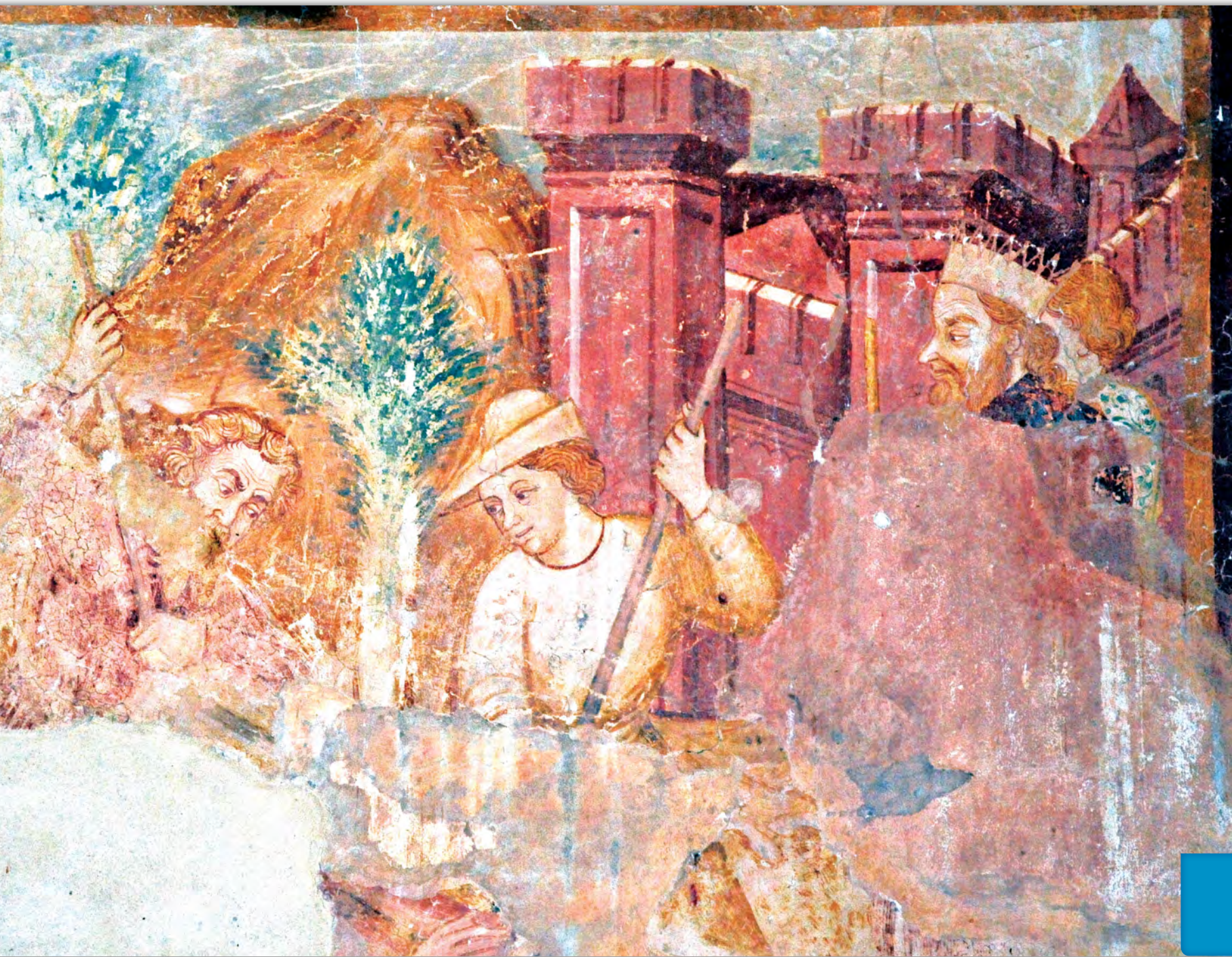
Med štirimi ohranjenimi prizori sta dva iz legende sv. Helene, ki je hkrati zavetnica cerkve. Ta svetnica je bila mati prvega krščanskega cesarja Konstantina. Sprejela je krščanstvo ter bila ena prvih romarjev v Jeruzalem in Sveto deželo, ta običaj pa se je bo ohranil skozi cel srednji vek. Razen prizora sv. Helene, ki je redek, je nenavadna tudi razporeditev prizorov Križanja in Pohoda in poklona sv. treh kraljev, ki se nahajata drug zraven drugega. V nišah pod temi prizori se nahajajo svetnice, ki imajo značilne fiziognomije, katerih dvojčice bomo našli v Hrastovljah in Božjem Polju. Glede na to, da so grafični listi nemških in nizozemskih mojstrov tedaj služili kot predloge in bili obvezen inventar vsake poznogotske slikarske delavnice, ne preseneča, da so podpeške slike narejene po teh vzorih.

Zanigrad

Sv. Stjepan / Sv. Štefan

Ne treba dugo lutati da bismo iz Podpeči došli do sljedeće točke našeg puta. Zanigrad je udaljen nepuni kilometar zračne linije. Dapače, zajedno smo ga s obližnjim Hrastovljem već uočili sa spomenutog vidikovca iznad Podpeči. Zanigradska crkva posvećena je sv. Stjepanu. Jednostavne je i učestale tipologije, jednobrodna s upisanom apsidom. Na sjevernom dijelu zapadne fasade dozidan joj je zvonik 1521. godine.

U unutrašnjosti, na južnom zidu, nižu se scene: Kamenovanje sv. Stjepana, Sv. Juraj ubija zmaja i Sv. Nedjelja. Na sjevernom zidu sačuvane su scene Mučenje sv. Lovre i Poklonstvo kraljeva. Na zapadnom zidu anđeli trubeći pozivaju mrtve da se ustanu iz grobova i sa živima pristupe Kristu na posljednji sud. On je u sredini prizora, nad ulaznim vratima, sjedi u mandorli okruženoj anđelima, s mačem u desnici.

Prevladavaju crvena i žuti oker, među kojima zabljeskuju vapnene bjeline tijela. Uz njih se nenametljivo pojavljuju pastelne zelene boje. Scene su razigrane vijugavim linijama draperija i geoloških dijelova prirode.

Freske se datiraju u početak 15. st. Zbog oblika arhitekture utjecaji im se pronalaze u padovanskom slikarstvu trećenta, dok se tipologija likova s visokim čelom smatra karakterističnom za talijansku regiju Furlaniju. Nedavno su povezane s freskama u Sv. Silvestru nedaleko od Oprtlja. Zajednički elementi su im bordure i velarij, detalji arhitekture, likova i vojne opreme.

Ni treba dolgo tavati, da bi iz Podpeči prišli do naslednje točke naše poti. Zanigrad je oddaljen manj kot kilometer v zračni liniji. Pravzaprav smo ga skupaj z bližnjimi Hrastovljami že opazili z naše razgledne točke nad Podpečjo. Zanigradska cerkev je posvečena sv. Štefanu. Je enostavne in pogoste tipologije, enoladijska z vrisano apsidom. Na severni strani zahodne fasade ji je leta 1521 bil prizidan zvonik.

V notranjosti, na južni steni, se vrstijo prizori: Kamenjanje sv. Štefana, sv. Jurij ubija zmaja in sv. Nedelja. Na severni steni so ohranjeni prizori Mučenja sv. Lovrenca in Poklona sv. treh kraljev. Prizor na zahodni steni prikazuje angele, ki trobeč kličejo mrtve, da vstanejo iz grobov in skupaj s živimi pristopijo h Kristusu na Poslednjo sodbo. Le-ta se nahaja na sredi prizora, nad vhodnimi vrati, sedi v mandorli obdani z angeli, z mečem in desnici.

Prevladujeta rdeči in rumeni oker, med katerima se bleščijo apnene beline teles. Ob njih se nevsiljivo pojavljajo pastelno zelene barve. Prizori so razigrani z vijugastimi linijami draperij in geoloških delov narave.

Freske so datirane v začetek 15. st. Zaradi oblikovanja arhitekture je vplive iskati v padovanskem slikarstvu *trecenta*, medtem ko je tipologija figur z visokim čelom značilna za italijansko regijo Furlanijo. Pred kratkim so jih povezali s freskami v sv. Silvestru nedaleč od Oprtlja. Povezujejo ju skupni elementi kot bordure in velarij, detalji arhitekture, figur in vojaške opreme.

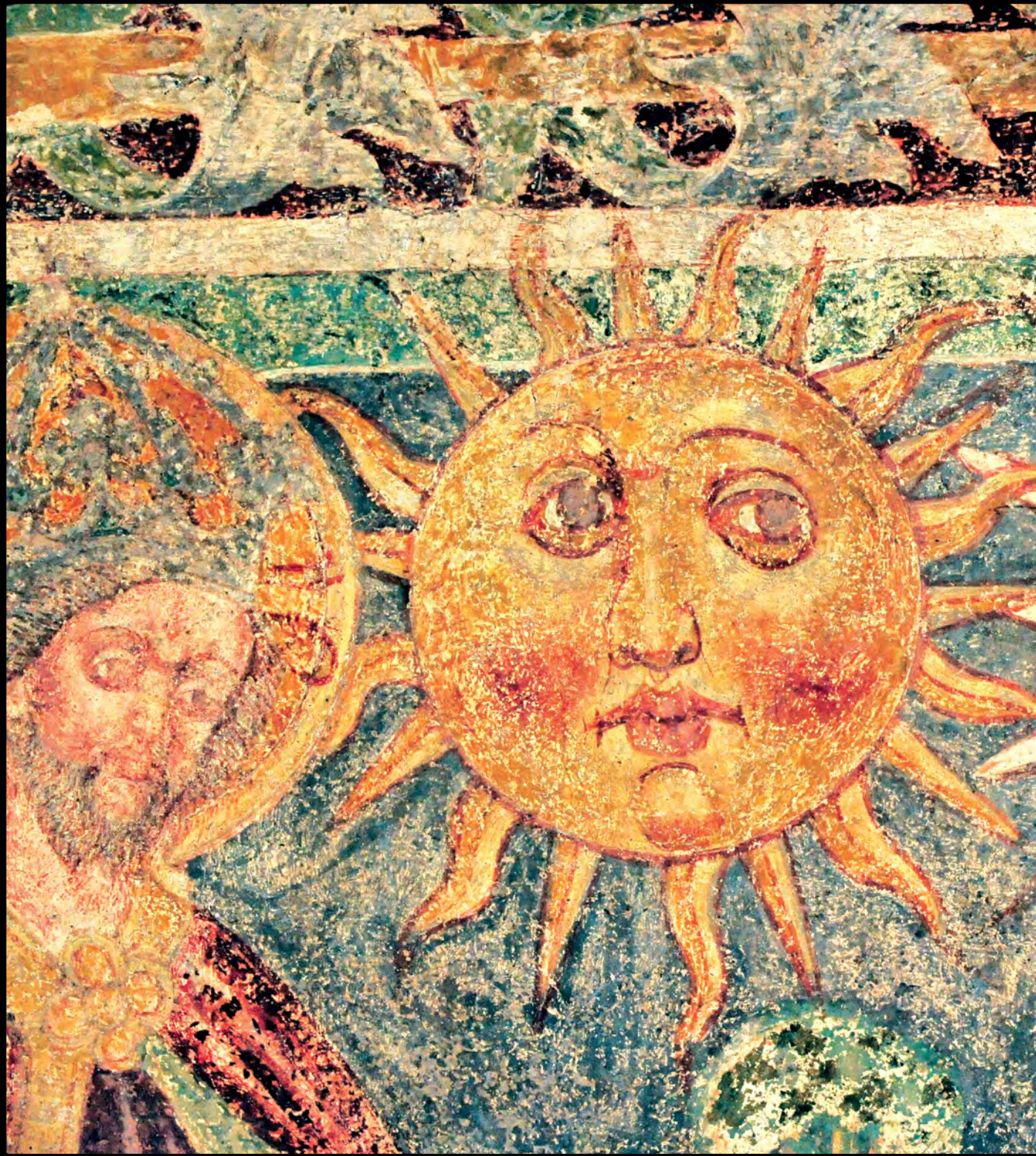
Sv. Trojstvo / Sv. Trojica

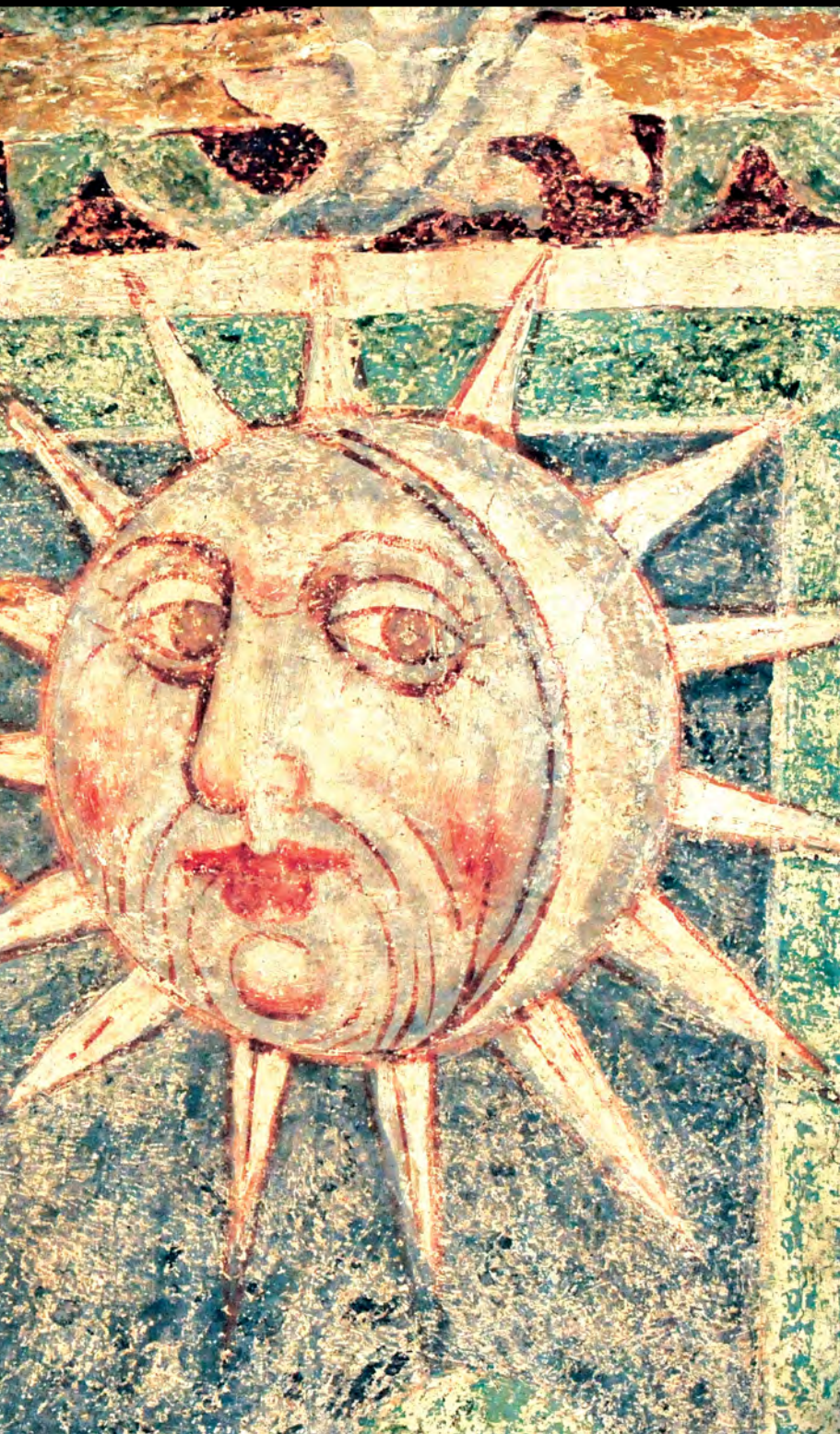
Nekoliko minuta dalje smjestilo se Hrastovlje. Crkva se nalazi na nevelikoj uzvisini iznad naselja, unutar zidina podignutih zbog obrane od pljačkaških pohoda turskih postrojbi, da bi se stanovništvo iz obližnjeg naselja moglo među njih skloniti. Zvonik je dozidan na pročelju, lijevo od ulaza, kao u Zanigradu. Crkva je dvama nizovima stupova podijeljena na tri broda koja su presvođena bačvastim svodovima. Od tri apsida samo je središnja poligonalna i izvana vidljiva, sjeverna je upisana, a na mjestu južne ulaz je u sakristiju. Unutrašnjost je u cijelosti oslikana fresko-ciklusom, najpoznatijim u slovenskom dijelu Istre. Našeg donedavnog poznanika, Ivana iz Kastva, ovdje već možemo smatrati prijateljem. Da je ovdje slikao, znamo po sačuvanom natpisu koji je potpisao, zbog čega mu se ovaj ciklus sa sigurnošću pripisuje. Sve ostale pridodajemo mu zbog stilskih podudarnosti.

Hrastovlje

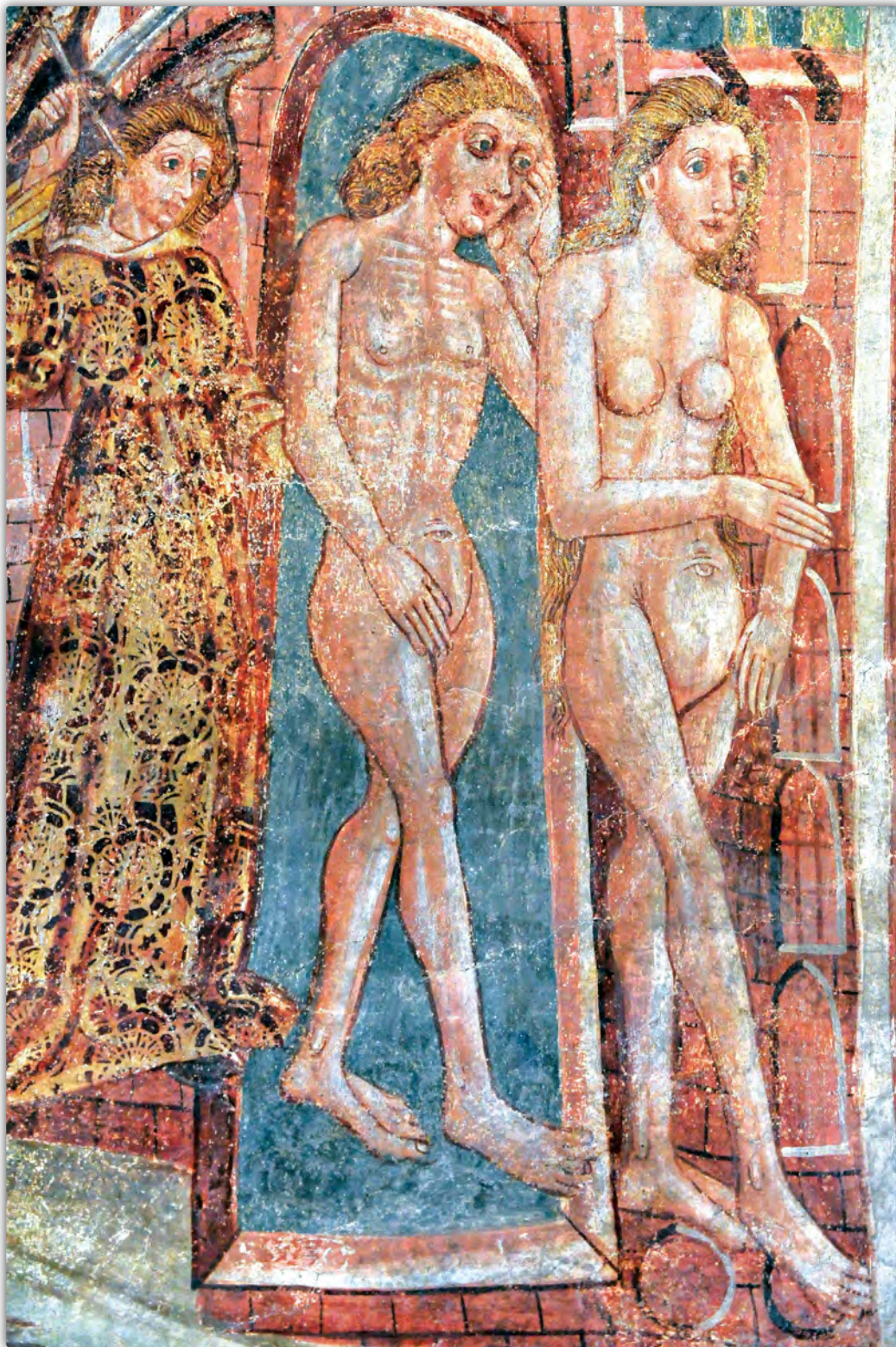
U središnjoj apsidi u konhi nalazi se Prijestolje milosti, pod kojim je niz apostola ispod arkada. Neuobičajena scena zahvaća sjevernu apsиду. Na prijestolju sjede sveta tri kralja, a uz njih stoje sv. Kuzma i Damjan. Na mjestu južne apside, nad vratima, gledaju nas zaštitnici od kužnih bolesti sv. Rok, Sebastijan i Fabijan. Lučni dio zida središnjeg broda, nad apsodom, ukrašava Krunjenje Bogorodice. U svodu središnjeg broda prizori su Geneze, Stvaranja svijeta, a u bočnima ciklus mjeseci. Cijelom dužinom sjevernog zida prostire se duga kolona Poklonstva kraljeva. Pod scenama kristološkog ciklusa na južnom brodu prikaz je Plesa mrtvaca. Unutrašnjost crkve gustoćom svojih oslikanih površina gotovo da izaziva vrtoglavicu. Zamislimo samo kakav je dojam ostavljala na tadašnjeg gledatelja!

Nekaj minut naprej se nahajajo Hrastovlje. Cerkev stoji na nizki vzpetini nad naseljem, znotraj obzidja, ki je postavljeno zaradi obrambe pred roparskimi pohodi turških vrst, da bi se prebivalstvo iz bližnje vasi lahko zateklo vanj. Zvonik je prizidan na pročelju, levo od vhoda, kot v Zanigradu. Cerkev je z dvema vrstama stebrov razdeljena na tri ladje, ki so banjasto obokane. Med tremi absidami je le srednja poligonalna in vidna z zunanje strani, severna je vrisana, na mestu južne pa je vhod v zakristijo. Notranjost je v celoti poslikana s freskami, najbolj znanimi v slovenskem delu Istre. Če je Janez iz Kastva pred kratkim postal naš znanec, ga tukaj lahko imamo že za prijatelja. Da je slikal prav tu, izvemo iz ohranjenega napisa na katerem se je podpisal, zato mu je ta cikel tudi pripisan. Vsi ostali pa so mu pripisani zaradi določenih stilskih podobnosti.

Na oboku srednje apsida se nahaja Prestol milosti, pod njim so apostoli pod arkadami. Nenavaden prizor se nahaja v severni apsidi. Na prestolu sedijo sveti trije kralji, zraven njih pa sv. Kozma in Damjan. Na mestu južne apsida, nad vrati, nas gledajo zaščitniki pred kugo sv. Rok, Boštjan in Fabijan. Slavoločno steno srednje ladje nad apsido krasí Marijino kronanje. Na oboku srednje ladje so prizori Geneze, Stvarjenja sveta, v stranskih ladjah pa ciklus mesecev. vzdolž cele severne stene poteka dolga kolona Pohoda in poklona sv. treh kraljev. Pod prizori kristološkega cikla v južni ladji je prizor Mrtvaškega plesa. Notranjost cerkve z gostoto svojih poslikanih površin skoraj povzroča vrtoglavico. Predstavljajmo si, kakšen vtis je imela na tedanjega gledalca!

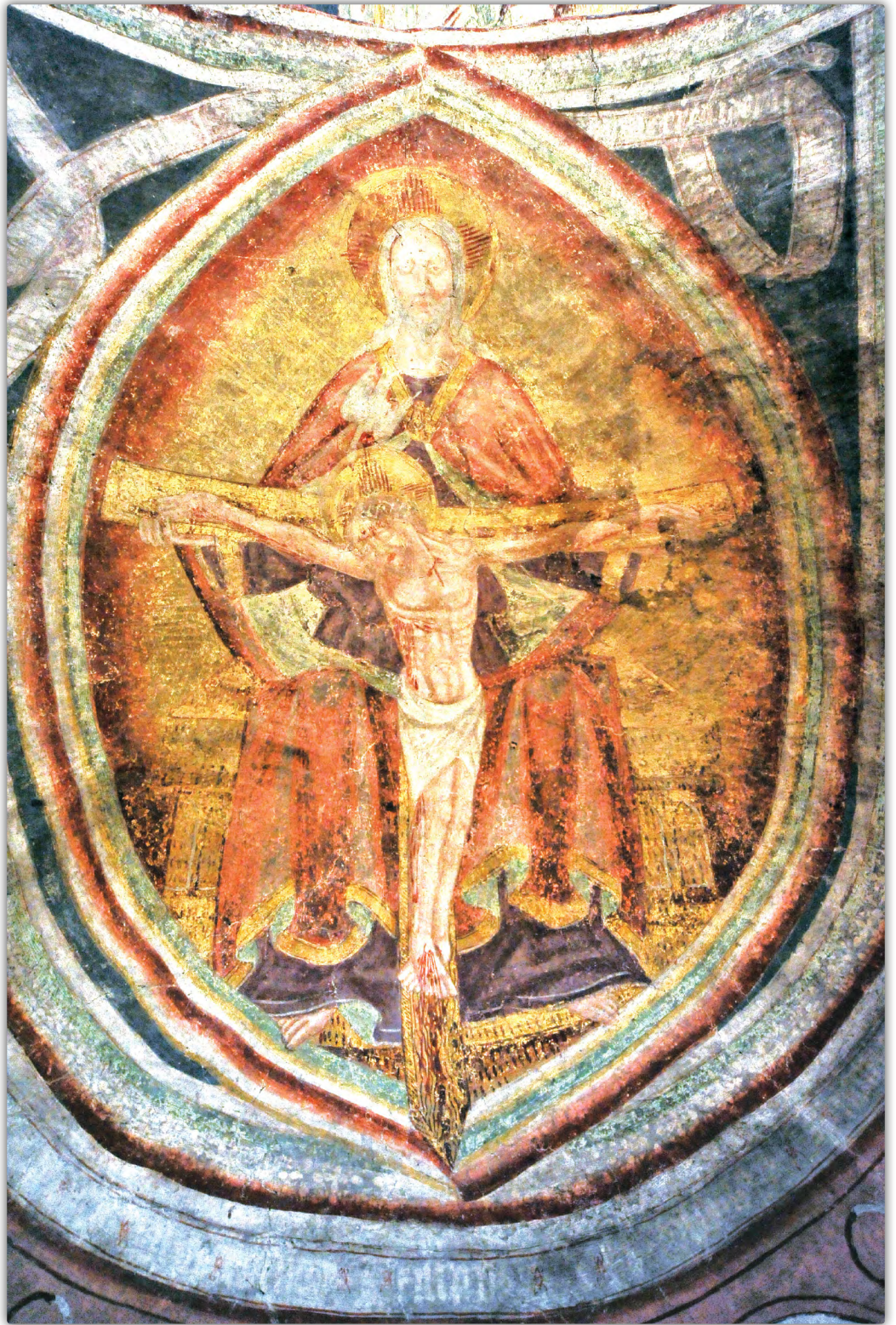

Sv. Matej

Slum

Nakon Hrastovlja opraštamo se sa slovenskim i ulazimo u hrvatski dio Istre, u smjeru Buzeta iz kojeg je najlakše doći do Sluma, malog mjesta na Čičariji. No avanturiste upućujemo i na putove iz Bresta te Nugle. U srednjem je vijeku ova župa pripadala tršćanskoj biskupiji, kao i ostatak Čičarije. Slum je poznatiji po staroj lipi, za koju se vjeruje da je najstarija u Istri, nego po freskama.

Nedavno su otkrivene i restaurirane, a nalaze se u kasnogotičkom svetištu crkve sv. Mateja, upravo u hladu starodrevne lipe. Svetište je datirano u godinu 1555. glagoljičkim zapisom na konzoli svoda, što ovaj ciklus fresaka smješta među najmlađe u Istri. Iako su njegovi likovi oblikovani u renesansnoj maniri, ikonografski još pri

padaju srednjovjekovlju. Na zidovima prezbitarija te u rubnim poljima zvjezdastorebrastog svoda prikazi su svetaca i proroka. U središnjim poljima svoda scene su iz Kristološkog ciklusa: Navještenje, Raspeće, Uskrsnuće te scena sv. Jurja koji ubija zmaja postavljena zrcalno prema onoj Kristovog silaska u Had, koja je uz Hrastovlje i Oprtalj jedini sačuvani primjer u Istri. U jedru svoda, iznad sadašnjeg oltara, nazire se Bog Otac, prikazan sa znakom kraljevske vlasti, vladarskom jabukom, kako nas blagoslivlja svojom desnicom. Prema Roču najbliže je krenuti kroz Nuglu i proći pokraj još jedne turističke znamenitosti, Raspadalice, uzvisine na kojoj se održavaju turniri u letenju padobranima.

Po Hrastovljah se poslavljamo od slovenske in vstopamo v hrvaški del Istre, v smeri Buzeta iz katerega je najlažje priti do Sluma, majhnega kraja na Čičariji. Za pustolovce pa priporočamo tudi pot iz Bresta ali Nugle. V srednjem veku je ta župnija pripadala tržaški škofiji, kot tudi ostanek Čičarije. Slum je bolj znan po stari lipi, ki je domnevno najstarejša v Istri, kot po svojih freskah. Le-te so bile pred kratkim odkrite in restavrirane, nahajajo pa se v poznogotskem prezbiteriju cerkve sv. Mateja, v senci starodavne lipe. Prezbiterij je datiran v leto 1555 z glagolskim napisom na konzoli oboke, kar ta cikel fresk umešča med najmlajše v Istri. Čeprav so figure na teh freskah oblikovane v renesančni maniri, ikonografsko še vedno pripadajo srednjem veku. Na stenah prezbiterija ter v mejnih poljih zvezdastega rebrastega oboka se nahajajo prizori svetnikov in prerokov. V osrednjih poljih oboka so prizori iz kristološkega cikla: Oznanjenje, Križanje, Vnebovohod ter prizor sv. Jurija, ki ubija zmaja, zrcalno postavljen proti prizoru Kristusovega spusta v predpekel, ki je poleg Hrastovelj in Oprtlja edini ohranjeni primer v Istri. Na sredi oboka, nad današnjim oltarjem je Bog Oče, prikazan s simbolom kraljevske oblasti, vladarskim jabolkom, ki nas blagoslavlja z desnico. Najbližje je odpraviti se po poti skozi Najbližja pot do Roča vodi skozi Nuglo in mimo še en turistične znamenitosti, Raspadalice, vzpetine, na kateri se odvijajo padalski turnirji.

Roč

Sv. Rok

Roč je srednjovjekovni gradić okružen zidinama sa sačuvanim glavnim gradskim vratima. Unutar njih postavljen je mali lapidarij koji svjedoči o tome da je ovaj kraj bio važno naselje i u antici. No, za razliku od antike koja svoja naselja ima u nizini, srednji vijek više voli uzvisine s kojih se stanovništvo moglo bolje braniti. Unutar svojih zidina stanovnici Roča sagradili su nekoliko crkava.

Župna crkva sv. Bartola, s gotičkim svetištem natkrivenim zvjezdasto-rebrastim svodom, nikada nije istraжена te za sada ne možemo znati skriva li i ona freske.

U kapeli sv. Antuna, naprotiv, istraživanja potvrđuju da su freske postojale, no nije sačuvano više od teško čitljivih fragmenata. Na jednom se fragmentu nalazi čuveni grafit – Ročki glagoljski abecedarij, poznati glagoljički spomenik s početka 13. st., uparan na posvetnom križu.

U svetištu Sv. Roka sačuvana su dva sloja fresaka. Stariji, iz 14. st., samo se djelomično nazire, no i to je dovoljno da prepoznamo scene mučeništva sv. Petra i Pavla između kojih je prizor Čuda sv. Jakova. Nad njima se nalazi sloj fresaka koje možemo povezati s krugom Ivana iz Kastva, kojeg poznajemo iz Hrastovlja, Gradišča i Podpeči, a srest ćemo ga i u Barbanu i Božjem polju. U donjem dijelu slike nalaze se arkade s nizom apostola, a u gornjem, jače oštećenom, možemo naslutiti Krista u slavi. Scenu prepoznavamo po dvjema životinjama sa svicima, lavu i orlu, simbolima evanđelista Marka i Ivana, koji su u društvu vola (Luke) i anđela (Mateja) okruživali prijestolje na kojem je sjedio Krist. Freske su bile datirane u približno 1470. godinu prije nego što je restauracijom otkriven glagoljički grafit koji je pomaknuo dataciju u sam kraj 15. st. Grafit je autograf Šimuna Grebla, poznatog ročkog popa glagoljaša. Osim što mu treba zahvaliti na pomoći u dataciji fresaka, pop Greblo zadužio nas je jer nas svojim činom uvodi u paralelnu priču o glagoljičkim grafitima, čestim „pratiteljima“ istarskih fresaka.

U Roču možete vidjeti i repliku tiskarske preše, onakve kakvom su se nekada tiskale inkunabule, pa tako i glagoljičke, knjige nastale u 15. st., u poveljama europskog tiskarstva.

Roč je srednjeveško mesto, obdano z obzidjem v sklopu katerega so ohranjena glavna mestna vrata. Znotraj le-teh je postavljen majhen lapidarij, ki priča o tem, da je ta kraj bil pomembno naselje tudi v antiki. Ampak za razliko od antike, ki je svoja naselja postavljala v nižini, je imel srednji vek rajši vzpetine, s katerih so se prebivalci lažje branili. Znotraj obzidja so prebivalci Roča sezidali nekoliko cerkva.

Župnijska cerkev sv. Jerneja z zvezdasto rebrasto obokanim gotskim prezbiterijem ni bila nikoli raziskana in zaradi tega ne moremo vedeti, ali skriva freske.

Nasprotno je kapela sv. Antona bila raziskana in tako vemo, da so freske obstajale, ohranjeni pa so le težko berljivi fragmenti. Na enem fragmentu se nahaja znameniti grafit – Ročki glagolski abecedarij, znani glagolski spomenik iz začetka 13. stoletja, vpraskan na posvetilnem križu.

V prezbiteriju sv. Roka sta ohranjeni dve plasti fresk. Starejša iz 14. stoletja je le deloma vidna, ampak to zadostuje, da prepoznamo prizore mučeništva sv. Petra in Pavla, med katerima se nahaja prizor Čudež sv. Jakoba. Nad njimi se nahaja plast fresk, ki jih lahko uvrstimo v kontekst delavnice Janeza iz Kastva, ki smo ga spoznali v Hrastovljah, Gradišču in Podpeči, srečali pa ga bomo še v Barbanu in Božjem Polju. V spodnjem delu slike se nahajajo arkade z apostoli, v zgornjem, bolj poškodovanem, pa lahko zaslutimo Kristusa v slavi. Prizor prepoznamo po dveh živalih z zvitki, levu in orlu, simbolih evangelistov Marka in Janeza, ki sta v družbi vola (Luka) in angela (Matej) obkrožala prestol, na katerem je sedel Kristus. Pred restavracijo so freske bile datirane v leto 1470, z odkritjem glagolskega grafita je datacija premaknjena na sam konec 15. stoletja. Ta grafit je podpis Šimuna Grebla, znanega ročkega popa glagoljaša. Razen tega, da se mu je treba zahvaliti za pomoč pri točni dataciji fresk, nas pop Greblo s svojim dejanjem vpeljuje v paralelno zgodbo o glagolskih grafitih, pogostih »spremljevalcih« istrskih fresk.

V Roču je možno videti repliko tiskarske preše, takšne, ki so jo uporabljali za tiskanje inkunabul, tudi glagolskih, knjig, ki so nastale v 15. stoletju, na začetku evropskega tiskarstva.

Hum

Sv. Jeronim / Sv. Hieronim

Krećući se od podnožja Roča prema Humu, prolazimo putem Aleje glagoljaša koju čini jedanaest obilježja posvećenih glagoljici i korijenima slavenske pismenosti. Hum je poznat kao „najmanji grad na svijetu“. Nije on grad u današnjem smislu, već u srednjovjekovnom. Urbanitet mu daju zidine i funkcije upravnog središta nad obližnjim selima. Jedan od običaja preživjelih iz srednjeg vijeka je biranje župana, koji je obnovljen 1977., a održava se svake godine u lipnju. No, ono što možda najviše privlači u Hum grobljanska je crkva sv. Jeronima.

Njezina unutrašnjost skriva vrijedne freske s kraja 12. ili početka 13. st. Na trijumfalnom luku scena Navještenja prikazana je pred arhitektonskom kulisom nekog grada. Anđeo je u pokretu, uzvijoreni haljina dok Bogorodica sjedi na prijestolju, i prede vunu. Apokrifni je ovo motiv iz Jakovljevog protoevanđelja, popularan na kršćanskom Istoku. Najljepši su prikazi Skidanja s križa i Polaganja u grob na sjevernom zidu. Na njima se primjećuje velika umješnost slikara. Da bi vam se u sjećanje utisnula osebnost ovog djela, ostanite trenutak duže pred likom Josipa iz Arimateje i njegovim plemenitim staračkim crtama lika

te draperijama krajnjeg lijevog lika. Dojam tjelesnosti postignut je dosljednom izmjenom svijetlih i tamnih poteza boje kojima su oblikovani nabori odjeće likova. Rubovi tkanina naglašeni su svijetlim konturama, *lumeggiaturama*, a detalji arhitekture bijelom bojom. Do sada se prenaplašavao bizantinizam kao dominantna komponenta ovog slikarstva. Novija istraživanja prepoznala su ga kao kariku koja povezuje veneto-akvilejski i austrijsko-salzburški slikarski krug. Još uvijek odzvanjaju Fučićeve misli da iznimna kvaliteta ovih slikarja nadilazi mogućnosti sredine i lokalnih naručitelja, te je morala biti naručena od Akvilejskog patrijarhata, najvećeg feudalnog moćnika tadašnje Istre.

Ključ crkvice nalazi se u konobi pa kada ga budete vraćali, nemojte otići gladni. Istru se voli i nepcem stoga probajte istarsku supu, fuže, pljukance, pršut, tartufe, šparoge, malvaziju i/ili teran. Dođete li pak u listopadu, dobrodošli ste i na fešti od rakija. Preporučamo da nakon toga ne sjedate za upravljač svoga vozila već da put nastavite pješice ili vlakom. U blizini Huma nalazi se željeznička postaja odakle vlakom možete doći do Cerovlja. Odatve ćete se pak lako otisnuti u Draguč, Pazin, Lindar ili Paz.

Če se iz podnožja Roča pomikamo proti Humu, gremo po poti Aleje glagolašev, ki jo tvori enajst znamenj, posvečenih glagolici in koreninam slovanske pismenosti. Hum je znan kot »najmanjše mesto na svetu«. To ni mesto v današnjem pomenu besede, temveč v srednjeveškem. Urbaniteto mu dajejo obzidje in funkcije upravnega središča nad bližnjimi vasi. Eden izmed običajev, ki je preživel iz srednjega veka, je izbira župana. Obnovljen je bil leta 1977 in poteka vsako leto v mesecu juniju. Sicer pa, kar nas vabi v Hum, je pokopališka cerkev sv. Hieronima.

Njena notranjost skriva dragocene freske iz konca 12. ali začetka 13. stoletja. Na slavaloku je prizor Oznanjenja, postavljen pred neko mestno arhitekturo. Angel je v gibanju, z vihravo draperijo, Devica Marija pa sedi na prestolu in prede volno. To je apokrifni motiv iz Jakobovega protoevangelija, priljubljen na krščanskem Vzhodu. Najlepši prizori so Snemanje s križa in Polaganje v grob na severni steni. Na njih je opaziti mojstrstvo slikarja. Da se vam v spomin vtisne posebnost tega slikarstva, ostanite trenutek dlje pred figuro Jožefa iz Arimateje in njegovimi plemenitimi starčevskimi potezami ter draperijo

skrajno leve figure. občutek plastičnosti je dosežen z dosledno izmenjavo svetlih in temnih potez barve, s katerimi so oblikovane gube na oblačilih figur. Skrajni robovi oblačil so poudarjeni s svetlimi konturami, *lumeggiaturami*, detajli arhitekture pa z belo barvo. Do sedaj je bila izpostavljena bizantinskost kot dominantna komponenta tega slikarstva. Novejše raziskave pa so to slikarstvo umestile kot vezni člen med beneško – oglejskim in avstrijsko – salzburškim slikarskim krogom. Še vedno odmevajo Fučičeve misli, da izjemna kvaliteta te poslikave prekaša možnosti okolja in lokalnih naročnikov, zato je naročnik verjetno bila Oglejska patriarhija, največji fevdalni mogočnik tedanje Istre.

Ključ cerkvice se nahaja v konobi, in ko ga boste vračali, ne odidite lačni. Ljubezen do Istre gre tudi skozi želodec, zato morate probati istrsko *supo*, *fuže*, *pljukance*, *pršut*, *tartufe*, *šparglje*, *malvazijo in/ali teran*. Če pridete v oktobru, se lahko udeležite *fešte* od žganja. Po tem priporočam, da ne sedete za volan, temveč da nadaljujete pot peš ali z vlakom. V bližini Huma je železniška postaja, s katere lahko pridete do Cerovelj. Od tam lahko nadaljujete pot v Draguč, Pazin, Lindar ali Paz.

Draguč

Sv. Elizej, Sv. Rok

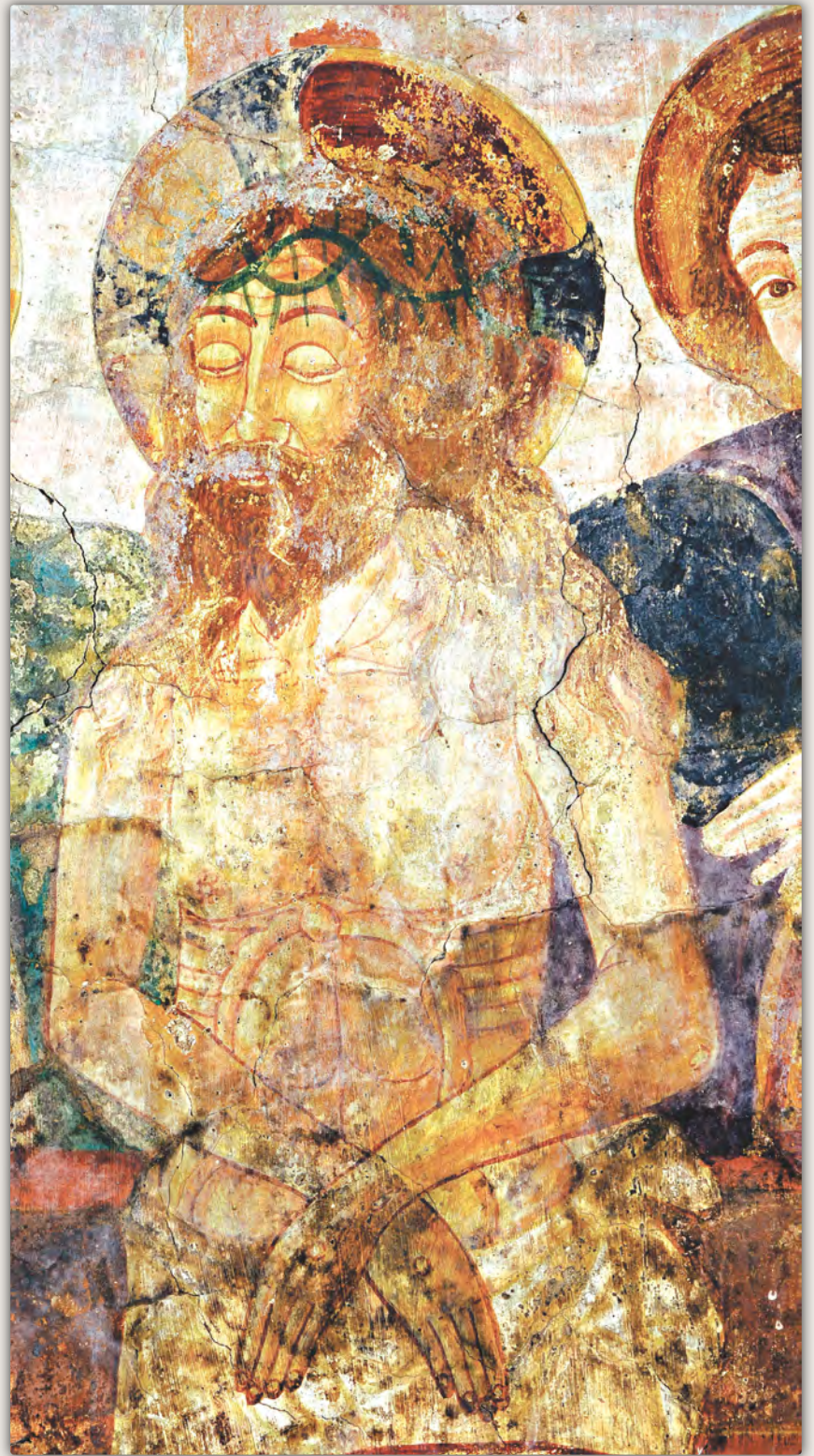
Pogled na Draguč, dolazite li iz smjera Cerovlja, još je jedna nezaboravna vizura. Prva crkva na koju naiđete, na samom ulazu u naselje, grobljanska je kapela sv. Elizeja, podignuta krajem 12. st. Elizej je starozavjetni prorok, učenik proroka Ilije. Njegov je kult u Istri rano potvrđen, najraniji primjer je crkva pokraj Fažane, koja mu je posvećena još u 6. st. Dragučska crkva jednostavna je građevina usred groblja, okružena čempresima. Jedino po čemu se ističe među drugim istarskim kapelicama je kolorizam njene fasade. Izvana je neožbukana, građena od dvije vrste kamena, tamnijeg i svjetlijeg pješčenjaka, naizmjenično sлагanog u pravilne vodoravne nizove, po čemu podsjeća na minijaturnu kopiju toskanskih romaničkih crkava. Najočuvanija je scena Raspeća na sredini sjevernog zida.

Osim položajem, naglašena je i širokom, okomitom bordurom. Prikazi Navještenja na trijumbfalnom luku, Krist na prijestolju u konhi apsida te scene iz Kristova života na ostalim zidovima uobičajena su ikonografija. Zanimljivi su i prikazi duša u Abrahamovom krilu (tri patrijarha), bogataša u paklenim mukama, potom parabola o siromašnom Lazaru te konjanička borba na površini velarija. Potonja je jedina figuralna scena takve vrste u Istri.

Obrada ljudskih likova na freskama prilično je sumarna, a pozadina plošna, bez prostorne iluzije. Zidne slike pripisane su radionici s kraja 13. st. koja se uklapa u lokalne slikarske tokove i pod pojmom istarske ladanjske romanike objedinjuje u jednu skupinu s freskama u Bazgaljima.

MEDIX TITULUS ANT P ADV AN PIN I

Kapelu sv. Roka treba potražiti na suprotnom kraju naselja. Na putu prema njoj proći ćemo dugom središnjom ulicom u kojoj uvijek ima više mačaka nego ljudi. U središtu naselja glavni je gradski trg sa šternom, župna crkva, belveder i veža koja spaja nekoliko kuća i ostatke nekadašnjeg kaštela. Prolazeći kroz vežu koračamo najstarijim dijelom današnjeg Draguča. Na kraju naselja je kapela sv. Roka, zaštitnika od kuge. U 15. i 16. st. uobičajena je pojava da se crkve posvećene ovome svecu grade na ulazu u naselje, kako bi ga zaštitile od kužnih bolesti. Ovoj temi posvećena je jedna od scena, na kojoj je gomila mrtvacu iz kojih vire strelice, simboli smrti od kuge. Unutar središnjeg polja na svetišnom zidu nalazi se sv. Rok s još dva sveca zaštitnika od sličnih bolesti: sv. Sebastijanom i Fabijanom. Ostali su prikazi standardne scene kristološkog ciklusa, četiri crkvena oca i drugi sveci. Iz ove uobičajene ikonografije ističe se *Imago pietatis*, prikaz „bolnog Krista“ nad ulazom. U središtu širokog sarkofaga Krist, gol do pojasa, prekrivenih ruku i zatvorenih očiju, okružen je likovima četiri Marije i Ivana te dvama anđelima u molitvi u donjim uglovima prikaza. U pozadini su atributi Kristove muke: križ, koplje i štap sa spužvom. Najistaknutije mjesto među prizorima na ostalim zidovima pripada Poklonstvu kraljeva, koje se proteže gotovo cijelom dužinom sjevernog zida, a sastoji se od više

scena spojenih u jednu: oprostaja od Heroda, susreta i sastanka kraljeva, njihova putovanja te poklonstva. Nad bojom dominira linija crteža. Usvojeni i prerađeni renesansni oblici stvorili su lutkaste figure likova, s punim, ispupčenim usnama, okruglim rumenim obrazima i pažljivo iscrtanim očima.

Freske su djelo domaćeg slikara Antuna iz Padove, kako se nekad nazivalo selo blizu Kašćerge. O oslikavanju crkve svjedoči glagoljički natpis nad vratima iz 1529. godine. Osim slikara, spominju se dragučki župani i podžupani te tvorac natpisa, pop Andrija Prašić, tadašnji župnik Draguča. Opisane freske nisu jedino majstorovo djelo. Za crkvu sv. Jeronima u Humu naslikao je godine 1533. oltarni triptih koji je danas izložen u Dijecezanskom muzeju u Poreču, a prije godine 1534. dovršio je freske u crkvi sv. Roka u Oprtlju.

Zalazak sunca uz kapelu sv. Roka i rumene tonove u kojima se kupa brdoviti krajolik oko butoniškog jezera doista je poseban. Slikoviti krajolik i ambijent naselja privukli su brojne filmske ekipe kojima je Draguč poslužio kao nezamjenjiva scenografija. A posjetite li ga pak u lipnju, zasigurno će vas privući i razigrani zvuci gudača s međunarodnog susreta svirača bajsa.

Pogled na Draguč, v kolikor prihajate iz Cerovelj, je še ena nepozabna vizura. Prva cerkev, na katero boste naleteli na samem vhodu v naselje, je pokopališka kapela sv. Elizeja, nastala ob koncu 12. stoletja. Elizej je starozavezni prerok, učenec preroka Elije. Njegov kult je v Istri potrjen že zgodaj, najzgodnejši istrski primer je cerkev blizu Fažane, ki mu je bila posvečena že v 6. stoletju. Cerkev v Draguču je enostavna stavba sredi pokopališča, obdana s cipresami. Edino po čemer izstopa med ostalimi istrskimi kapelicami, je barvitost njene fasade. Na zunanjsčini je neometana, grajena iz dveh vrst kamnov, temnejšega in svetlejšega peščenjaka, ki je izmenično zložen v pravilne vodoravne nize, s tem pa spominja na miniaturno kopijo toskanskih romanskih cerkva. Najbolje je ohranjen prizor Križanja na sredini severne stene. Razen s postavitvijo je poudarjen tudi s široko, navpično borduro. Prizori Oznanjenja na slavaloku, Kristus na prestolu na temenu apside ter prizori iz Kristusovega življenja na ostalih stenah so ustaljena ikonografija. Zanimive so tudi upodobitve duš v Abrahamovem naročju (tri patriarha), bogataš v peklenških mukah, zatem parabola o ubogem Lazarju ter konjeniška bitka na površini velarija. Slednja je edini figuralni prizor te vrste v Istri.

Obdelava človeških figur na freskah je precej sumarna, ozadje ploskovito, brez prostorske iluzije. Stenske slike so pripisane delavnci s konca 13. stoletja, ki se sklada z lokalnimi slikarskimi tokovi in se skupaj s freskami v Bazgaljih umeščajo v skupino istrske podeželske romanike.

Kapelo sv. Roka je treba iskati na nasprotnem koncu naselja. Na poti do nje bomo prehodili dolgo osrednjo ulico, na kateri je vedno več mačk kot ljudi. V središču naselja je glavni mestni trg z vodnjakom, župnijska cerkev, razgledna točka in arkadni hodnik, ki povezuje nekaj hiš in ostanke nekdanjega *kaštela*. Ko hodimo skozenj, stopamo po najstarejšem delu današnjega Draguča. Na koncu naselja je kapela sv. Roka, zaščitnika pred kugo. V 15. in 16. stoletju je pogost pojav, da se cerkve posvečene temu svetniku gradijo ob vhodu v naselje, da bi ga zaščitile pred kužnimi boleznimi. Tej temi je posvečen eden od prizorov, na katerem je kup mrličev, iz katerih štrlijo puščice, simboli smrti od kuge. Znotraj osrednjega polja na steni prezbiterija se nahaja sv. Rok s še dvema svetnikoma zaščitnikoma pred podobnimi boleznimi:

sv. Sebastijanom in Fabijanom. Ostale upodobitve so standardni prizori kristološkega cikla, štirje cerkveni očetje in ostali svetniki. Iz te ikonografije izstopa *Imago pietatis*, upodobitev »trpečega Kristusa« nad vhodom. Sredi širokega sarkofaga je Kristus, nag do pasa, s prekrižanimi rokami in zaprtih oči, obdan s figurami štirih Marij in Janeza ter dvema angeloma v molitvi na spodnjih vogalih prizora. V ozadju so atributi Kristusovega trpljenja: križ, sulica in palica s spužvo. Najeminentnejše mesto med prizori in ostalih stenah pripada Pohodu in poklonu sv. Treh kraljev, ki se razteza po celi dolžini severne stene, sestavljen pa je iz več prizorov: slovo od Herodota, Srečanje in sestanek kraljev, njihovo potovanje ter poklon. Nad barvo dominira linearnost risbe. Sprejete in predelane renesančne oblike so ustvarile lutkaste figure s polnimi, izbočenimi usti, okroglih rdečeličnih obrazov in z natančno izrisanimi očmi.

Freske so delo domačega slikarja Antona iz Padove, kot se je nekoč imenovala vas pri Kaščergi. O poslikavi cerkve priča glagolski napis iz leta 1529 nad vrati. Poleg slikarja so omenjeni tudi župani in podžupani ter avtor napisa pop Andrija Prašič, tedanji župnik Draguča. Opisane freske niso edino mojstrovno delo. Za cerkev sv. Hieronima v Humu je leta 1533 naslikal oltarni triptih, ki je danes razstavljen v Škofjiskem muzeju v Poreču, a pred letom 1534 je dokončal freske v cerkvi sv. Roka v Oprtlju.

Sončni zahod ob kapeli sv. Roka in rdeči odtenki, v katerih se kopa gričevnata pokrajina okoli butoniškega jezera, je zares izjemen. Slikovita pokrajina in ambient naselja sta privabila številne filmske ekipe, katerim je Draguč služil kot nezamenljiva scenografija. Če pa ga obiščete v juniju, vas bodo zagotovo pritegnili razigrani zvoki godcev na mednarodnem srečanju igralcev kontrabasa (*bajsa*).

Paz

Sv. Vid

Stižete li u Paz iz smjera Boljuna, naići ćete na uzvisinu na kojoj se nalazi groblje i kapela sv. Vida, s koje se pruža pogled na naselje. Upravo s ove je točke Paz prikazao umjetnik koji je radio grafike za Valvasorovu knjigu *Slava vojvodine Kranjske*. Gotovo se ništa od tada nije promijenilo osim što je kaštel propao i obrastao u bršljan. Loša vijest za povijest umjetnosti, ali dobra za ljubitelje šparoga kojih ovdje ima u izobilju.

Crkva je izvana jednostavnog oblika s preslicom za tri zvona i lopicom zazidanog sjevernog i južnog zida kao zaštitom od vjetrova. Iznutra, u svetištu, postojale su dvije upisane apside koje su kasnije uklonjene. Ova je tipologija posebnost istarskog podneblja; još ćemo ju spominjati. Freske su očuvane samo na istočnom zidu, tako da se vidi otisak uklonjene čahure apside. No od nje je puno važniji kulturno-povijesni značaj sačuvanih fresaka. Oslikao ih je Albert iz Konstanz, grada s juga Njemačke na Bodenskom jezeru. Konstanz je poznat po značajnom crkvenom koncilu s početka

15. st. Doba je to kada u alpskim krajevima prevladava tzv. meka gotika, stilski pravac nastao na temeljima međunarodne gotike, a koji se reflektira i u Albertovim djelima. Na mjestu lijeve uklonjene apside nalazi se Bogorodica s djetetom na bogato rezbarenom, poput čipke prozračnom, gotičkom prijestolju. Veo na njenoj glavi lomi se u igri nabora, oblikujući dojmljiv volumen. Desno od tog prizora scena je u kojoj Bog Otac sjedi na prijestolju držeći u rukama raspetog Krista, znana pod imenom Prijestolje milosti. Među njima je golubica Svetog Duha koja dovršava ovaj specifičan prikaz Sv. Trojstva. Albertova kontinentalna komponenta njegov je grafizam koji ćemo zapamtiti promatrajući crtež kose i brade Boga Oca.

Albert se u istarskom kraju udomaćio te se često potpisivao na hrvatskom jeziku, glagoljičkim pismom. Prema najnovijim istraživanjima, možemo mu pripisati još freske u Pićnu, Balama, Jasenoviku, Plominu, Brseču, Lovranu.

Če prihajate v Paz iz smeri Boljuna, boste naleteli na vzpetino, na kateri se nahaja pokopališče in kapela sv. Vida, s katere se odpira pogled na naselje. Prav s te točke je Paz upodobil umetnik, ki je izdeloval grafike za Valvasorjevo knjigo *Slava vojvodine Kranjske*. Od takrat se skoraj nič ni spremenilo, le da je grad propadel in ga je zarastel bršljan. Slaba novica za umetnostne zgodovinarje, dobra pa za ljubitelje špargljev, ki tukaj rastejo v izobilju.

Zunanjšina cerkve je enostavna, s preslico za tri zvonove in z lopico, ki ima zagrajeni severno in južno steno kot zaščito pred vetrovi. Znotraj, v prezbiteriju, sta obstajali dve vrisani apsidi, kasneje odstranjeni. Ta tipologija je posebnost istrskega podnebja; še jo bomo omenjali. Freske so ohranjene le na vzhodni steni, tako da se vidi odtis odstranjene apsida. No, pomembnejši je kulturnozgodovinski pomen ohranjenih fresk. Naslikal jih je Albert iz Konstanz, mesta na jugu Nemčije ob Bodenskem jezeru. Konstanz je znan po pomembnem cerkvenem koncilu iz začetka 15. stoletja. To je čas, ko v alpskem prostoru prevladuje t.i. mehka gotika, slog, ki je nastal na temeljih mednarodne gotike, ki se prav tako odraža v Albertovih delih. Na mestu leve odstranjene apsida se nahaja Devica Marija z otrokom na bogato izrezljanem, kot čipka prosojnem gotskem prestolu. Pajčolan na njeni glavi se lomi v igri gub in pri tem oblikuje impresiven volumen. Desno od tega prizora je upodobitev Boga Očeta, ki sedi na prestolu in v rokah drži razpetega Kristusa, znana kot Prestol milosti. Med njima je golobica Svetega Duha, ki zaključuje ta specifičen prikaz Sv. Trojice. Albertova kontinentalna komponenta je njegov grafizem, ki si ga bomo zapomnili opazujoč risbo las in brade Boga Očeta.

Albert se je v istrskem kraju udomačil in se pogosto podpisoval v hrvaščini, v glagolici. Po najnovejših raziskavah se mu lahko pripišejo še freske v Pičnu, Balah, Jasenoviku, Plominu, Brseču, Lovranu.

Gradinje

Svi sveti / Vsi sveti

Meandar istarskih putova dovodi nas ovdje na mjesto s kojeg više nema nastavka, kao da smo došli na sam kraj Istre. Pogled s ceste iznad naselja na Plominski zaljev jedna je od vizura koja će nas ostaviti bez daha. Ovaj prirodni džep obdaren je blagotvornim utjecajem mediteranske klime te tako usred kontinentalne Istre nailazimo na stabla masline. Kao i u Pazu, i ovdje je Valvasorova grafika zabilježila izgled mjesta, nekoliko kuća i obrambenu kulu koja se u međuvremenu urušila. Jedini detalj koji joj nedostaje najznačajniji je spomenik ovog zaseoka, grobljanska kapelica Svih svetih.

Izvana je jednostavna, s upisanom apsidom, zvonikom na preslicu i lopicom pred pročeljem. Zavirimo li iza oltara, ugledat ćemo malo čudo istarskog zidnog slikarstva. Stariji sloj zidnih slika tehnološki nije freska, napravljen je na sloju gustog vapnenog mlijeka koje je tanko nanoseno na prosušenu žbuku. Predstavlja niz apostola i anđela. Iako izgledaju rustično i oku današnjeg promatrača neprivlačno, ljepotu ovih slika

treba pronaći u njihovoj neposrednosti, uživati u liniji poteza koju vuče tvrda ruka majstora ne bi li za sobom ostavila likove koje će štovati neuki istarski seljak. Među najstarijim su freskama središnje Istre, s kraja 13. st. Na mlađem sloju oslika, u gotičkoj tradiciji *Deisisa*, Krist na prijestolju s naše je desne strane okružen sv. Sikstom, papom, a s lijeve sv. Lovrom, Sikstovim dakonom. Nasuprot gotičkoj ikonografiji i ornamentici, tonsko modeliranje i prostorna uvjerljivost likova bliža je promišljanju renesanse. Daticiju u kraj 15. st. potvrđuje nam glagoljički grafit na papinskoj odjeći, koji je ugrebao 1526. godine pop Ambrožić, svećenik boljunskog kaptola.

Deisis – prikaz koji potječe iz bizantske umjetnosti. Krist u Slavi ili Krist na prijestolju okružen Bogorodicom i sv. Ivanom Krstiteljem. Okrenuti prema njemu, uzdignutih ruku, pristupaju mu kao zagovornici i zaštitnici ljudi. U razvoju teme sv. Ivana Krstitelja kasnije zamjenjuju i drugi sveti, često upravo titulari crkve.

Meander istrskih poti nas pripelje do mesta, s katerega ni več poti naprej, kot da smo prišli do samega konca Istre. Pogled s ceste nad naseljem na Plominski zaliv je ena od vizur, ki nam vzame dih. Ta naravni žep je obdarjen z blagodejnim vplivom mediteranske klime ter tako sredi kontinentalne Istre naletimo na drevesa oljk. Tako kot v Pazu je tudi tukaj Valvazorjeva grafika zabeležila videz mesta, nekoliko hiš in obrambni stolp, ki se je medtem zrušil. Edini manjkajoči detajl je najpomembnejši spomenik tega zaselka, pokopališka kapelica Vseh svetih.

Zunanjščina je enostavna, z vrisano apsidno, zvonikom na preslico in lopico pred pročeljem. Če pokukamo za oltar, bomo zagledali majhen čudež istrskega stenskega slikarstva. Starejša plast stenske poslikave tehnično ni freska, narejena je na plasti gostega apnenega mleka, ki je tenko nanešen na suhi omet. Predstavlja vrsto apostolov in angelov. Čeprav so na videz rustični in očesu današnjega opazovalca nepriljubljani, je lepoto teh slikarjev treba poiskati v njihovi neposrednosti, uživati v liniji poteza, ki jo vleče trda mojstrova roka, da bi za sabo pustila figure, ki jih bo častil neuki istrski kmet. Te freske so med najstarejšimi istrskimi freskami, s konca 13. stoletja. Na mlajši plasti poslikave, v gotski tradiciji *Deisisa*, Kristusa na prestolu obdajata sv. Sikst, papež, na naši desni in sv. Lovrenc, Sikstov diakon, na levi. V nasprotju z gotško ikonografijo in ornamentiko je tonsko modeliranje in prostorska prepričljivost figur bližja renesančni miselnosti. Datacijo v konec 15. stoletja nam potrjuje glagolski grafit na papeževih oblačilih, ki ga je leta 1526 vrezal pop Ambrožič, duhovnik boljunskega kapitlja.

Deisis – upodobitev, ki izvira iz bizantinske umetnosti. Kristus v slavi ali Kristus na prestolu z Devico Marijo in sv. Janezom Krstnikom. Obrnjena k njemu, vzdignjenih rok, mu pristopata kot zagovornika in zaščitnika ljudstva. Z razvojem teme sv. Janeza Krstnika pozneje nadomestijo drugi svetniki, pogostoma prav zavetniki cerkve.

Gologorica

Sv. Marija kod Lokve / Sv. Marija pri mlaki

Gologorica se nalazi u općini Cerovlje, uz cestu koja spaja centar općine s naseljima Paz, Gradinje, Belaj, Boljun i Vranja. Iz nje je pak vodio put prema Krbunama i dalje prema Šumberu i Labinu. Mjesto je naseljeno u antici, o čemu svjedoči desetak sačuvanih spomenika iz okolice. Tada se Gologorica nalazila u *ageru publicusu*, smještenom istočno od pulskog, porečkog i tršćanskog agera. Na ovom se području kasnije protezala zapadna granica ranosrednjovjekovne hrvatske kraljevine. Iako se kroz cijeli srednji vijek kao vlasnici redaju brojni feudali njemačkog porijekla, Gologorica je jedno od istarskih mjesta koje svojim slavenskim imenom, zabilježenim u najranijim srednjovjekovnim dokumentima, svjedoči o ranoj slavenskoj kolonizaciji ovog kraja Istre. U njoj je bilo u upotrebi staroslavensko bogoslužje i glagoljica, o čemu svjedoče sačuvani glagoljički spomenici. Najstariji koji se odnosi na Gologoricu poznati je *Istarski razvod*, a jedan od pisara koji ga je sastavio gologorički je pop Mikula.

Najznačajniji srednjovjekovni spomenik Gologorice crkva je sv. Marije kod Lokve. Lokve su prije izgradnje vodovoda bile ekonomski i životno važne na suhom istarskom području, što potvrđuju brojni istarski statuti s odredbama o njihovom održavanju i čišćenju. Često su prisutne i u toponimiji, kao što je slučaj s crkvom sv. Marije. Tipološki

ona pripada skupini crkava s upisanim apsidama, međutim, ova je apside tijekom kasnijih transformacija uklonjena da bi se danas na njenom mjestu našao drveni barokni oltar iz sredine 17. st. Zidna slika na sjevernom zidu koja prikazuje Poklonstvo kraljeva smatrana je najstarijim prikazom te teme u Istri, no uz bok joj je Poklonstvo iz Butonige, a najstarije je pak ono iz crkve sv. Elizeja u Draguču.

Branko Fučić je u svojoj monografiji o istarskim freskama posebno mjesto pridao upravo zidnim slikama iz Sv. Marije, datirajući ih u prijelaz iz 14. u 15. st. Datacija je potvrđena novootkrivenim glagoljičkim grafitom na kojem se potpisao pop Anton iz Rijeke 1416. godine. Od brojnih grafitu zanimljiv je i jedan latinski iz 1482. godine s potpisom *Agatha muliera*, što nam svjedoči o pismenosti žena u Pazinskoj grofoviji.

Umjetnik koji je oslikao Sv. Mariju pridržavao se predložka u kojem se miješa kasnogotička moda europskih dvorova s orijentalnim motivima, poput deva na kojima jaše povorka. Iako je cijela kompozicija prikazana plošno s jedva naznačenom perspektivom, lica svetaca tonski su modelirana. U paleti prednjače pastelni tonovi ružičastog inkarnata i krajine, te žuti i crveni okeri i pastelna plavkasto-zelena boja, dok se crni pigment tek nazire u detaljima. Glavne konture izvedene su crtežima crvenog okera. Stilski slikarstvo pripada struji pod utjecajem furlanskog slikarstva prožetog djelovanjem Vitalea da Bologne. No, ovi su utjecaji prisutni na širem području austrijskih i slovenskih zemalja te su u Istru mogli doći i posredno.

Glogorica se nahaja v občini Cerovlje, ob cesti, ki povezuje središče občine z naselji Paz, Gradinje, Belaj, Boljun in Vranja. Iz nje pa je pot vodila do Krbus in naprej proti Čumberu in Labinu. Mesto je bilo naseljeno že v antiki, o čemer priča desetina ohranjenih spomenikov iz okolice. Takrat se je Glogorica nahajala v *ager publicus*, ki je bil umeščen vzhodno od puljskega, poreškega in tržaškega agra. Na tem področju se je kasneje raztezala zahodna meja zgodnesrednjeveške hrvaške kraljevine. Čeprav so se skozi cel srednji vek kot lastniki vrstili številni fevdalci nemškega rodu, je Glogorica eno izmed istrskih mest, ki s svojim slovanskim imenom, zapisanim v najzgodnejših srednjeveških dokumentih, priča o zgodnji slovanski kolonizaciji tega konca Istre. V njej je bilo v rabi staroslovansko bogoslužje in glagolica, o čemer pričajo ohranjeni glagolski spomeniki. Najstarejši, ki se nanaša na Glogorico, je znameniti *Istrski razvod*, in eden od pisarjev, ki so ga sestavili, je glogoriški pop Mikula.

Najpomembnejši srednjeveški spomenik Glogorice je cerkev sv. Marije pri mlaki. Mlake so pred izgradnjo vodovoda bile ekonomsko in življenjsko pomembne na suhem istrskem področju, kar potrjujejo številni istrski statuti z odločbami o njihovem vzdrževanju in čiščenju. Pogosto so prisotne v toponimiji, kot v primeru cerkve sv. Marije. Tipološko spada v skupino cerkva z vrisano apsido, ki je pri kasnejših transformacijah odstranjena, na njenem mestu je danes baročni oltar iz 17. stoletja. Stenska slika na severni steni, ki prikazuje Poklon kraljev je verjetno najstarejša upodobitev te teme v Istri, ob bok ji gre Poklon iz Butonige, čeprav je najstarejša tista iz cerkve sv. Elizeja v Draguču.

Branko Fučić je v svoji monografiji o istrskih freskah posebno mesto dal prav stenskim slikam iz sv. Marije, ki jih je datiral na prehod iz 14. v 15. stoletje. Datacija je potrjena z novoodkritim glagolskim grafitom na katerem se je podpisal pop Anton iz Reke leta 1416. Izmed številnih grafitov je zanimiv tudi latinski iz leta 1482 s podpisom *Agatha muliera*, kar govori o pismenosti žensk v Pazinski grofiji.

Umetnik, ki je poslikal sv. Marijo, se je držal predloge, v kateri se meša poznogotska moda evropskih dvorov z orientalskimi motivi, kot so kamele na katerih jaha povorka. Čeprav je celotna kompozicija ploskovito prikazana s komaj naznačeno perspektivo, so obrazi svetnikov tonsko modelirani. V paleti izstopajo pastelni ton rožnatega inkarnata in pokrajine ter rumeni in rdeči okri in pastelna modrikasto-zelena barva, dočim je črni pigment zaznati le v detajlih. Glavne konture so narejene z risbami rdečega okra. Stilno spada slikarstvo pod vpliv furlanskega slikarstva, ki je prežeto z delovanjem Vitaleja da Bologna. No, ti vplivi so prisotni na širšem področju avstrijskih in slovenskih dežel, tako da so v Istro lahko prišli posredno.

Sv. Mihovil / Sv. Mihael

Pićan je bio središte najmanje istarske biskupije. Zbog njezine veličine i malih prihoda zvali su je biskupijom od oraha. Pripadala je Akvilejskom patrijarhatu. U srednjem vijeku biskupi su bili uglavnom germanskoga i italskoga podrijetla. Pravo patronata nad imenovanjem pićanskog biskupa imao je njemački car. Obavljali su funkciju generalnih vikara akvilejskog patrijarha te su kao „putujući“ biskupi posvećivali crkve na širokom području patrijarhata, posebno u slovenskim zemljama.

Zidne slike u crkvi sv. Mihovila otkrio je u proljeće 1947. Branko Fučić. Sačuvale su se samo na sjevernom i u malom fragmentu na zapadnom zidu. Prikazuju Poklonstvo kraljeva, Posljednju večeru, Molitvu na Maslinskoj gori, Poljubac Judin, Krista pred Pilatom, Bičevanje Kristovo i sv. Jurja. Okrnjen ciklus o Kristovu životu nastaje u klimi kozmopolitske gotičke dvorske umjetnosti. Na nekim scenama, kao što je Poljubac Judin, likovi su nagurani kao sardine. Dijelovi prikaza gusto su postavljene ljudske glave, u prostornim tročetvrtinskim profilima i naglim nagibima, koji se lome u vratu. Grafično oblikovanje volumena, postignuto sjenčanjem tankim linijama okera, stilska je osobitost ove radionice i jedan od razloga za povezivanje ovoga ciklusa sa slikarstvom Alberta iz Konstanza.

Crkva sv. Mihovila uronjena je u čaroban, mitski krajolik. Bajkovitost mjesta možete početkom kolovoza doživjeti prisustvovanjem *Legendfestu*, festivalu narodnih priča, legendi i mitova Istre.

Pićan

Pićan je bil središte najmanje istrske škofije. Zaradi njene velikosti in majhnih prihodkov so jo imenovali škofija od orehov. Pripadala je Oglejskem patrijarhatu. V srednjem veku so škofje večinoma bili germanskega ali italskega porekla. Pravico patronata nad imenovanjem pićanskega škofa je imel nemški cesar. Vršili so funkcijo generalnih vikarjev oglejskega patrijarhata ter so, kot »potujoči« škofje, posvečevali cerkve na širokem področju patrijarhata, posebno v slovenskih deželah.

Stenske slike v cerkvi sv. Mihaela je spomladi leta 1947 odkril Branko Fučić. Ohranile so se samo na severni in deloma na zahodni steni. Prikazujejo Poklon kraljev, Zadnjo večerjo, Molitev na Oljski gori, Judežev poljub, Kristusa pred Pilatom, Bičanje in sv. Jurja. Okrnjeni cikel Kristusovega življenja je nastal v klimi kozmopolitske gotске dvorne umetnosti. V nekaterih prizorih, kot je Judežev poljub, so figure nagnete kot sardine. Deli prizora so gosto postavljene človeške glave, v prostorskih tričetrtinskih profilih in naglih nagibov, ki se lomijo v vratu. Grafično oblikovanje volumna, ki je doseženo s senčenjem s tankimi linijami okra, je stilna posebnost te delavnice in eden od razlogov za povezovanje tega cikla s slikarstvom Alberta iz Konstanza.

Cerkev sv. Mihaela je potopljena v čarobno, mitološko pokrajino. Pravljíčnost mesta lahko v začetku avgusta doživite na *Legendfestu*, festivalu narodnih pripovedk, legend in mitov Istre.

Gračišće

Sv. Marija na placu

Gračišće mami šarolikim događanjima: na fešti od maneštri možete se utrkvati na magarcima, potom prisustvovati susretu oldtajmera, smotri vina središnje Istre, uprizorenju živih jaslca, utrci brdskih biciklista *Downhill* te glazbenom festivalu Melodije Istre i Kvarnera. Naselje se nalazi na cesti koja spaja Pazin, upravno središte srednjovjekovne Pazinske knežije s Pićnom, središtem nekadašnje biskupije. U Gračišću su pićanski biskupi imali ljetnu rezidenciju. Jedan od najvažnijih urbanističkih spomenika Istre najviše ambijentalne vrijednosti nastaje gotovo u jednom mah, tijekom 15. i 16. st., o čemu svjedoče brojne datirane stambene i sakralne građevine. Jedino sačuvano svjedočanstvo starijih razdoblja je raspelo koje se čuva u crkvi sv. Eufemije, remek-djelo romaničkog drvorezbarstva i jedno od pet sačuvanih romaničkih raspela u Istri. Gusto urbanističko tkivo zbijenih dvokatnica u ulične nizove najkarakterističnije je i najbolje očuvano u ulici *pod Fumiju*. U ovakvom urbanizmu najviše se ističu građevine fortifikacijskog karaktera među kojima se izdvaja sačuvana renesansna kula. Osim fortifikacijskih objekata na rubu naselja, u samom njegovom tkivu urbanistički akcenti su sakralni objekti. Glavni gradski trg, koji je oduvijek bio centar komunalnog života općine, obrubljuju dvije arhitektonski vrijedne građevine: palača Salomon u stilu venecijanske cvjetne gotike i sjevernjački koncipirana crkva sv. Antuna, kapela pićanskih biskupa.

U samom središtu trga kapela je sv. Marije, jedan od najzanimljivijih primjera istarske gotičke sakralne arhitekture. Epigrafski spomenik uzidan u desni gornji dio pročelja svjedoči da je gradnju crkve naručio mještani Petar Beračić, posvetio ju 5. kolovoza 1425. pićanski biskup Grgur, porijeklom iz Koruške, a sagradio ju najvjerojatnije lokalni graditelj Dento. Crkva je u cijelosti satkana od pravilno i glatko obrađenih masivnih

klesanaca gračaškog kamena sivca. Najniži red kamenih blokova strši izvan fasade poput klupčice oko crkve čime je postignuto da ona doista bude mjesto okupljanja i središte komunalnog života. Vijenac je naglašen debelim kamenim pločama na istaknutim, masivnim konzolama, a krov prekriven pokrovom od kamenih ploča – škriila. Ispred crkve je u 17. st. prigradna lopica. Uz građevinu se nalazi kamena mjera za žito, važno pomagalo u trgovini i mjerenju davanja lokalnog stanovništva crkvi i feudalcima. Osim u Gračišću, ovakve kamenice sačuvane su u Pićnu, Gologorici i Barbanu.

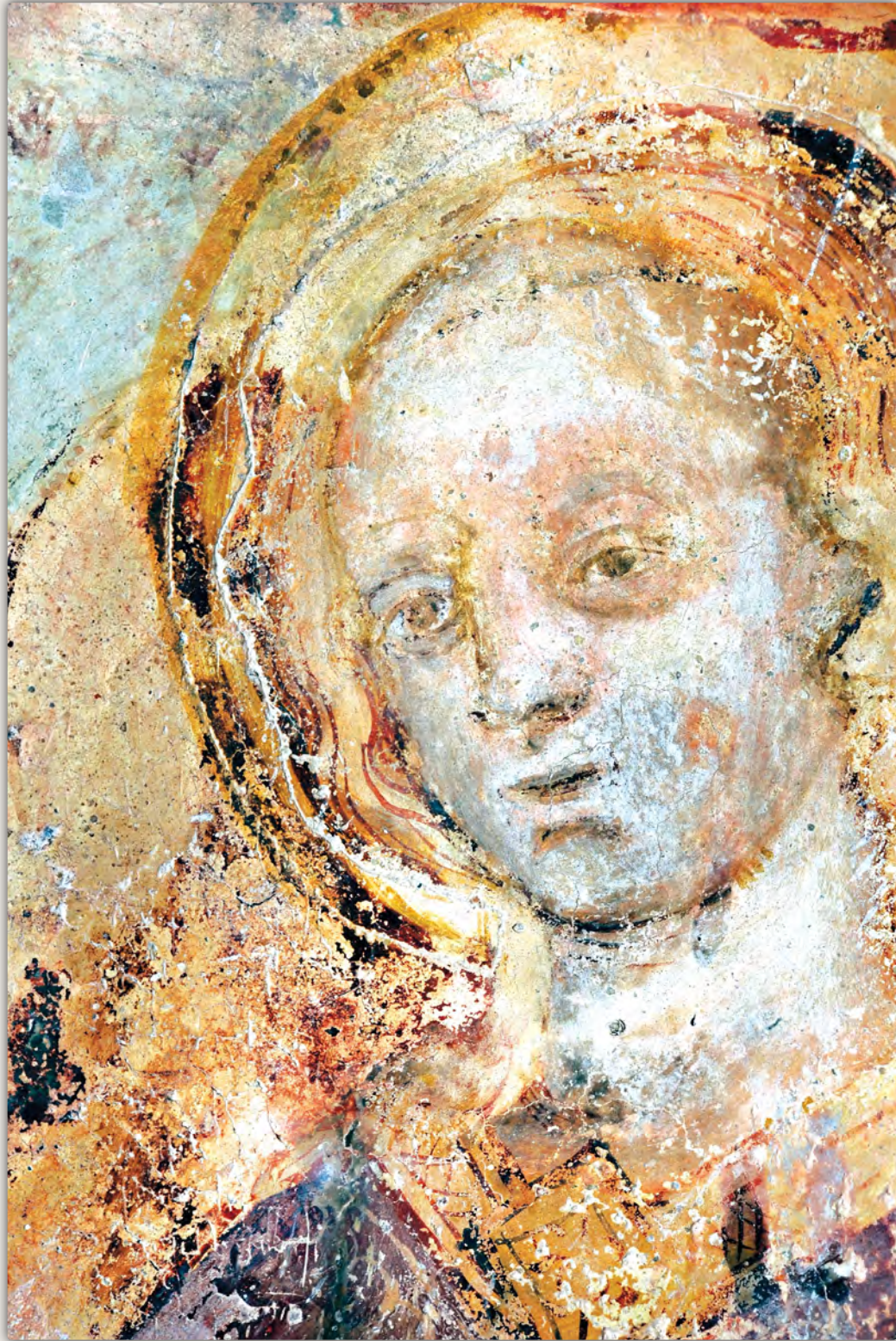
Crkvenu unutrašnjost dovršavaju trojica slikara. Nisu oslikani svi zidovi već samo svetišni dio, što je uobičajena praksa u lokalnom srednjovjekovnom zidnom slikarstvu. Na najstarijoj neoslikanoj žbuci nalaze se posvetni križevi, graft broda i natpis gotičkim, latinskim slovima na hrvatskom jeziku *Stara baba Wchossa* uparan u svježu žbuku. Na sjevernom zidu prema atributu ključa prepoznajemo sv. Petra pokraj još jednog apostola kojeg otkrivamo po knjizi. Nažalost, nisu im očuvane glave, ali oblikovanje draperije i ruku govori nam o kvalitetnom slikarstvu u tradiciji trećenta. Ostale scene radi drugi slikar. Poklonstvo kraljeva zauzima najveći dio istočnog zida. U arkadama podno njega niz je svetaca između kojih, pod prozorom, dva anđela pridržavaju Veronikin rubac. Ove gotičke freske slabo su istražene no po koloritu, ornamentici, detaljima lica i draperija najbližnje su zidnim slikama Sv. Antuna u Barbanu. Na južnom zidu u pripremnom crtežu skicirano je Navještenje. Prikaz Kristova polaganja u grob na luneti svetišnog zida povezan je s djelatnošću majstora Dominika iz Udina. Njegova je radionica osim Sv. Marije u Gračišću oslikala brojne druge istarske crkve te je stoga Dominik, uz lokalnog slikara Antuna iz Padove, najplodniji slikar 16. st. Susrest ćemo ga i u obližnjem Lindaru.

Gračišče vabi s pisanimi dogodki: na *fešti od maneštri* lahko tekmuje te osli, zatem se lahko udeležite srečanja oldtajmerjev, razstave vin srednje Istre, uprizoritve živih jaslic, tekmovanja gorskih kolesarjev *Downhill* ter glasbenega festivala Melodije Istre in Kvarnerja. Naselje se nahaja na cesti, ki povezuje Pazin, upravno središče srednjeveške Pazinske kneževine, s Pičnom, središčem nekdanje škofije. V Gračišču so pičanski škofje imeli poletno rezidenco. Eden najpomembnejših urbanističnih spomenikov Istre najvišje ambientalne vrednosti je nastal skoraj na en mah tekom 15. in 16. stoletja, o čemer danes pričajo številne datirane stanovaljske in sakralne stavbe. Edino ohranjeno pričevanje starejših obdobij je razpelo, ki je hranjeno v cerkvi sv. Eufemije, mojstrovina romanskega rezbarstva in eno izmed petih ohranjenih romanskih razpel v Istri. Gosto urbanistično tkivo dvonadstropnic, zbitih v ulične nize, je najbolj značilno in najbolje ohranjeno v ulici *pod Fumijo*. V takšnem urbanizmu najbolj izstopajo stavbe fortifikacijskega karakterja, med katerimi izstopa ohranjen renesančni stolp. Poleg fortifikacijskih objektov na robu naselja so v njegovem tkivu urbanistični akcenti sakralni objekti. Glavni mestni trg, ki je od nekdaj bil središče komunalnega življenja občine, obrobijata dve arhitektonsko pomembni stavbi: palača Salomon v slogu beneške cvetoče gotike in severnjaško koncipirana cerkev sv. Antona, kapela pičanskih škofov.

V samem središču trga je kapela sv. Marije, eden izmed najzanimivejših primerov istrske gotiske sakralne arhitekture. V desni zgornji del pročelja vzdani epigrafski spomenik pravi, da je gradnja cerkve naročil meščan Petar Beračić, 5. avgusta 1425 jo je posvetil pičanski škof Grgur, po poreklu iz Koroške, sezidal pa lokalni graditelj Dento. Cerkev je v celoti stkana iz pravilno in gladko obdelanih masivnih klesancev gračiškega kamna sivca. Najnižja vrsta kamnitih blokov štrli iz fasade kot klopca okoli cerkve, s tem pa je zares postala mesto zbiranja in središče komunalnega življenja. Strešni venec je poudarjen z debelimi kamnitimi ploščami na izstopajočih, masivnih konzolah, streha pa je pokrita s kamnitimi ploščami – skrilami. Pred cerkvijo je v 17. stoletju dozidana lopica. Ob stavbi se nahaja kamnita mera za žito, pomembno pomagalo v trgovini in meritvah dajatev lokalnega prebivalstva cerkvi in fevdalcem. Razen v Gračišču so takšne mere ohranjene v Pičnu, Gologorici in Barbanu.

Cerkveno notranjost so dokončali trije slikarji. Niso poslikane vse stene, temveč samo prezbiterij, kar je običajna praksa v lokalnem srednjeveškem stenskem slikarstvu. Na najstarejšem neposliskanem ometu se nahajajo posvetilni križi, grafit ladje in napis z gotskimi latinskimi črkami v hrvaščini *Stara baba Wchosa*, ki je vpraskan v sveži omet. Na severni steni po atributu ključa prepoznamo sv. Petra zraven pa še enega apostola, ki ga odkrivamo po knjigi. Na žalost glave niso ohranjene, oblikovanje draperije in rok pa govori o kvalitetnem slikarstvu v tradiciji *trecenta*. Ostale prizore je naredil drug slikar. Poklon kraljev zavzema največji del vzhodne stene. V arkadah pod njo je vrsta svetnikov, med katerimi, pod oknom, dva angela držita Veronikin prt. Te gotiske freske so slabo raziskane, po koloritu, ornamentih, detajlih obraza in draperije pa so najbolj podobne stenskim slikam v cerkvi sv. Antona v Barbanu. Na južni steni je v pripravljalni risbi skiciral Oznanjenje. Prizor Kristusovega polaganja v grob v luneti prezbiterija je povezan z delovanjem mojstra Dominika iz Vidma. Njegova delavnica je poleg sv. Marije v Gračišču poslikala številne druge istrske cerkve in je zato Dominik, ob lokalnem slikarju Antonu iz Padove, najplodnejši slikar 16. stoletja. Srečali ga bomo tudi v bližnjem Lindarju.

Lindar

Sv. Sebastijan, Sv. Katarina

U crkvi sv. Sebastijana, desno iza okvira barokne slike, nazire se ruka s mačem, dio prikaza sv. Pavla. Mišićava nadlaktica, oblikovanje draperije pripijene uz tijelo i karakteristični kolorizam otkrivaju poteze majstora Dominika.

Poznatije freske nalaze se u gotičkoj crkvi sv. Katarine, skladnom zdanju kojem je prigradena lopica punih zidova s tri otvora. Tranzena prozora na začelnom zidu i unutarnja podjela na jarmove presvođene križnim svodovima arhitektonski su elementi koji nas upućuju na gotičko postanje. Donedavno je jedina otkrivena freska bila *Živi križ* na sjevernom zidu prvog jarma. Datirana je glagoljičkim natpisom na jednom od naslikanih svitaka u 1409. godinu. Ostali svici također su nosili glagoljičke natpise koji su izbledjeli do nečitljivosti. Slika je podijeljena na dva dijela bordurom stiliziranih oblaka. U gornjem dijelu alegorički je prikaz Nebeskog Jeruzalema s Bogom Ocem. U donjem dijelu prikaza Raspeće je transformirano tako da mu se krakovi produžuju u četiri ruke. Jedna od njih mačem probija glavu alegoričnom prikazu sinagoge, koja jaše na magarcu povezanih očiju, držeći u jednoj ruci jare, a u drugoj slomljeno koplje sa

zastavicom na kojoj se nalazi škorpion. Ovime se želi naglasiti ukidanje Starog zavjeta. Novozavjetna crkva okrunjeni je lik koji kleči na simbolima četiriju evanđelista dok ga jedna od ruku križa blagoslivlja. Gornja ruka otključava vrata Nebeskog Jeruzalema blaženim dušama, a donja razbija vrata limba dok se đavli opiru gađajući ih strelicama iz luka. Još su dva simbolička lika prikazana na sceni. Anđeo s orguljama simbolizira sklad, dok je nesklad predočen đavlom koji trubi u dvije trube i pušta vjetrove ispod kozjeg repa. U lijevom dijelu kompozicije smješten je lik titularke ove crkve, sv. Katarine, koja drži slomljeno kolo, atribut svoga mučeništva.

Nedavnim restauracijama otkriveni su ostaci fresaka na svetišnom zidu. Koloritom se razlikuju od onih *Živog križa*, što upućuje na to da je boje izbledjelo vrijeme ili pak restauratorski zahvati. U novootkrivenom fragmentu možemo iščitati scenu Judinog poljupca. Lice sv. Petra karakteristične frizure s tonzuzom, oblikovanjem očiju i krupnim, markantnim nosom, usporedivo je s onim apostola unutar apside u Butonigi. Uz već uočenu sličnost patroniranih uzoraka, potvrđuje nam povezanost ovih ciklusa.

Tranzena – kamena prozorska rešetka unutar koje su nekad umetali manje staklene plohe ili alabasterne pločice. Nastaje zbog nemogućnosti izrade i korištenja većih staklenih površina u srednjem vijeku.

Patronirani uzorci – ornamenti oslikani upotrebom patrone, tj. šablone izrezane iz papira ili pergamene da bi se dobili istovjetni uzorci.

V cerkvi sv. Sebastijana, desno za okvirjem baročne slike, je komaj vidna roka z mečem, del prizora sv. Pavla. Mišičasta nadlaht, oblikovanje ob telesu oprijete draperije in karakteristični kolorizem odkrivajo poteze mojstra Dominika.

Bolj znane freske se nahajajo v gotski cerkvi sv. Katarine, skladni stavbi, kateri je dozidana lopica s polnimi stenami in tremi odprtinami. Okenška tranzena na začelju in notranja razdelitev na pole, ki so križno obokane, so arhitekturni elementi, ki kažejo na gotski nastanek. Do pred kratkim je edina odkrita freska bila *Živi križ* na severni steni prve pole. Datirana je z glagolskim napisom na enem od naslikanih zvitkov v leto 1409. Ostali zvitki so prav tako nosili glagolske napise, ki so obledeli do neberljivosti. Slika je razdeljena na dva dela z borduro stiliziranih oblakov. V zgornjem delu je alegorični prizor Nebeškega Jeruzalema z Bogom Očetom. V spodnjem delu prizora je Križanje transformirano tako, da se mu kraki podaljšujejo v štiri roke. Ena od njih z mečem prebada glavo alegorični upodobitvi sinagoge, ki jaha na oslu zavezanih oči, v eni roki drži kozlička in v drugi zlomljeno koplje z zastavico, na kateri je upodobljen škorpijon. S tem se želi poudariti ukinitve Stare zaveze. Novozavezna cerkev je okronana figura, ki kleči na simbolih štirih evangelistov, ena roka križa pa jo blagoslavlja. Zgornja roka odklepa vrata Nebeškega Jeruzalema blaženim dušam, a spodnja razbija vrata limba, medtem ko se hudiči upirajo in jih obstreljujejo s puščami iz loka. Na prizoru sta upodobljeni še dve simbolični figuri. Angel z orglami simbolizira harmonijo, medtem ko je neskladje prikazano kot hudič, ki trobi v dve trobenti in spušča vetrove pod kozjim repom. V levem delu kompozicije je figura zavetnice cerkve, sv. Katarine, ki drži zlomljeno kolo, atribut njenega mučeništva.

Pri nedavnih restavracijah so bili odkriti ostanki fresk na steni prezbiterja. Po koloritu se razlikujejo od Živega križa, kar kaže na to, da so barve obledele z časom ali pri restavratorskih posegih. V novoodkritem fragmentu lahko razberemo prizor Judeževega poljuba. Obraz sv. Petra, z značilno pričesko s tonzuro, v oblikovanju oči in z velikim markantnim nosom lahko primerjamo z obrazom apostola znotraj apside v Butonigi. Poleg že opažene podobnosti patroniranih vzorcev, nam to potrjuje povezanost obeh ciklov.

Tranzena – kamnita okenska rešetka, v katero so nekoč ustavljali manjše steklene površine ali albastrne ploščice. Nastala je zaradi nezmožnosti izdelave in uporabe večjih steklenih površin v srednjem veku.

Patronirani vzorci – ornamenti, ki so naslikani z uporabo patrone, tj. šablone izrezane iz papirja ali pergamenta, da bi dobili enake vzorce.

Pazin

Sv. Nikola / Sv. Nikolaj

Pazin je središte nekadašnje Pazinske grofovije i današnje upravno središte Istarske županije. Najbolje bi bilo doći krajem lipnja, kada se odvijaju Dani Julesa Vernea. Ovaj je začetnik znanstvene fantastike bio inspiriran Pazinom i njegovom dubokom jamom iznad koje se izdiže srednjovjekovni pazinski Kaštel, jedan od najljepših i najočuvanijih u Istri. Pod kompaktnim volumenom njegovih masivnih zidina osjećamo se sitnima, neumitno razmišljamo o njegovoj neosvojivosti.

Put prema župnoj crkvi sv. Nikole markira nam visoki, od korpusa crkve odvojeni zvonik. Gotičko svetište trobrodne crkve sa zvjezdasto-rebrastim svodom u cijelosti je oslikano. Freske nastaju nakon 1456. godine, kojom je datirana gradnja svoda. Kvalitetan su import, pripisane jednoj od južnotirolskih radionica koja oslikava klaustar župne

crkve u Brixenu. Naručitelji ovog ciklusa su lokalni feudinci čiji se grbovi kočopere na zaglavnicima kamenovim svoda. Uz prizore Geneze na svodu se nalaze sv. Mihovil i borba dobrih i zlih anđela. Na zidovima svetišta preneseni su listovi *Biblije pauperum*, nizozemske četrdesetolinske drvorezne tiskovine i preteče europskog tiska, koja je često služila kao grafički predložak. Iza baroknog oltara skriveno je Raspeće s mnoštvom pratećih likova. Vrlo bogata skala boja godinama je bila neuočljiva zbog koprene nečistoća koje su se nataložile preko fresaka. Restauratorskim čišćenjem Rođenje Kristovo zabljesnulo je izvornim bojama. Ovo vrhunsko slikarstvo ističe se kvalitetom. Smatralo se da je pazinska radionica utjecala na razvoj kasnogotičkih radionica u Istri, no ovaj je ciklus izdvojen iz cjelokupnog korpusa srednjovjekovnog zidnog slikarstva Poluotoka. Natpis na trijumfalnom luku govori nam da su ove slike, najbolje što se tada moglo naručiti, nastale za Božju slavu: *Gloria in excelsis Deo*.

Klaustar – element samostanske arhitekture. Pravokutno unutarnje dvorište najčešće okruženo trijemovima na stupovima.

Biblia pauperum – sažet srednjovjekovni komentar teoloških zasada, namijenjen kao podsjetnik u prvom redu propovjednicima. Oko 1440. godine dolazi u obliku ilustrirane drvorezne knjige. Suvremenog gledatelja

podsjeca na strip zbog sažetih komentara koje izgovaraju likovi, zapisanih na svicima koji izlaze iz njihovih usta. Umjesto teksta u ovoj je Bibliji značajnija ilustracija, koja poprma dublje značenje. Središnji novozavjetni prikaz iz Kristova života okružen je scenama iz Staroga zavjeta što su pred slike Novog zavjeta, njegov najviši i prefiguracija.

Pazin je nekoč bil središče nekdanje Pazinske grofije in današnje upravno središče Istrske županije. Najbolje je priti konec junija, ko potekajo Dnevi Julesa Verna. Ta začetnik znanstvene fantastike je bil navdahnjen s Pazinom in njegovo globoko jamo, nad katero se dviga srednjeveški Pazinski grad, eden najlepših in najbolj ohranjenih v Istri. Pod kompaktnim volumnom njegovega masivnega obzidja se počutimo majhni, neizogibno razmišljamo o njegovi nezavzetosti.

Pot do župnijske cerkve sv. Nikolaja nam markira visok, od cerkve ločen zvonik. Gotski prezbiterij triladijske cerkve z zvezdasto rebrastim obokom je v celoti poslikan. Freske so nastale po letu 1456, ki je letnica izgradnje oboka. Freske so kvaliteten import, pripisane so eni od južnotirolskih delavnic, ki je poslikala križni hodnik župnijske cerkve v Brixnu. Naročniki tega cikla so lokalni fevdalci, katerih grbi se bahajo na sklepnikih

Križni hodnik – element samostanske arhitekture. Je pravokotno notranje dvorišče obdano z stebriščnim portikom.

Biblia pauperum – strnjen srednjeveški komentar, v prvi vrsti namenjen pridigarjem. Okoli leta 1440 je izšla

oboka. Ob prizorih Geneze se na oboku nahajajo sv. Mihael in borba dobrih in zlih angelov. Na stene prezbiterija so prenešeni listi *Biblie pauperum*, nizozemske štiridesetlistne lesorezne tiskovine in predhodnice evropskega tiska, ki je pogosto služila kot grafična predloga. Za baročnim oltarjem je skrito Križanje z množico spremljevalnih figur. Zelo bogata barvna lestvica je vrsto let bila neopazna zaradi koprene nesnage, ki se je naložila čez freske. Z restavratorskim čiščenjem je Kristusovo rojstvo zablestelo v izvirnih barvah. To vrhunsko slikarstvo izstopa po kvaliteti. Nekoč se je mislilo, da je pazinska delavnica vplivala na razvoj poznogotskih delavnic v Istri, ampak ta cikel izstopa iz celotnega korpusa v Istri, ampak ta cikel izstopa iz celotnega korpusa srednjeveškega stenskega slikarstva Polotoka. Napis na slavoloku nam govori, da so te slike, najboljše, kar se jih je takrat dalo naročiti, nastale za slavo božjo: *Gloria in excelsis Deo*.

v obliki ilustrirane lesorezne knjige. Sodobnega gledalca spominja na strip zaradi povzetrov komentarjev ki jih izgovarjajo figure, zapisani pa so na zvitkih, ki jim prihajajo iz ust.

Namesto besedila je v tej Bibliji bolj pomembna ilustracija, ki dobiva globlji pomen. Osrednji novozavezniki prizor iz Kristusovega življenja je obdan s prizori iz Stare zaveze, ki napovedujejo Novo zavezo.

Beram

Sv. Marija na Škrilinah, Sv. Martin

Na putu prema Bermu pogled na njega iznikne odjednom. Vidljiv je vrh zvonika dok se naselje obraslo gustom šumom tek naslućuje. Prije pedesetak godina terase brijega još su bile obrađene i pružale su nam sasvim drugačiji pogled na ovo akropolsko naselje, kojemu su prapovijest i srednji vijek oblikovali današnji izgled.

Freske u crkvi sv. Marije na Škrilinah najpoznatije su zidne slike u Istri, a uz pulsku Arenu i Eufrazijevu baziliku i najpoznatiji kulturni spomenik Istre. Kasnogotičke freske dovršila je 8. studenoga 1474. radionica majstora Vincenta iz Kastva po narudžbi bratovštine sv. Marije, o čemu nas obavještava latinski natpis, oslikan na južnom zidu nad bočnim vratima. Prva scena koju ugledamo ulazeći kroz ovaj neobičan je prikaz lude na njezinoj desnoj špaleti. Kada nam se nakon nekoliko trenutaka oko privikne na neosvijetljenu unutrašnjost, kao u kakvom lutkarskom kazalištu izniču figure svetaca unutar polja uokvirenih povijušom akantusovih listova. Prizori iz Marijina i

Kristova života izmiješani su sa svetačkim scenama. Jedno od najvještijih uprizorenja je Krštenje Kristovo, čiji lik može stajati uz bok svim suvremenim ostvarenjima subalpske provenijencije. Jasno oblikovani likovi kao što su Josip u Bijegu u Egipat i kralj David s violinom u nesrazmjeru su s lošije naslikanim likovima Ulaska u Jeruzalem i Molitve na Maslinskoj gori. Rustična komponenta potonjih prikaza navodila je ranije istraživače na to da ovo slikarstvo proglaše lokalnim izričajem. Na zapadnom zidu, iznad scena Prvog grijeha i Kola sreće, Ples mrtvaca najviše privlači posjetitelje. Jedan je od najstarijih očuvanih prikaza ove teme, nastale nakon epidemije bubonske kuge. Strah od smrti i jednakost svih pred neumitnošću životnog kraja zaokuplja nas i danas dok promatramo predstavnike svih staleža i životne dobi. Uz rasplesane mrtvace, u tihoj povorci, prema otvorenom grobu koračaju trgovac i vitez, prosjak, dijete i krčmar, te svjetlovni i duhovni poglavari. Ritam rasplesanim kosturima daje sama smrt svirajući u gajde. Precizno iscertani likovi jasnog i delikatno izvedenog volumena kao i kompozicijska i koloristička

ravnoteža cjeline uvjeravaju nas u umještost njezinog slikara. Utjecaji njemačkih i nizozemskih grafičkih listova, kao što su oni Majstora sa Svicima, ponovno nas upućuju na to da Vincentovo likovno oblikovanje tražimo što bliže izvorštima sjevernjačke gotike *Knitterungstila* (oštro lomljenih, cjevastih nabora draperija), a to je područje današnje Koruške.

U Bermu postoje manje poznate freske i u župnoj crkvi sv. Martina. Nekadašnja srednjovjekovna crkva sačuvana je kao svetište sadašnje. U svetištu gotičkog zdanja prikaz je sv. Martina, slikarja sjevernotalijanskog umjetnika pod utjecajem radova Vitalea da Bologne. Kompaktnim voluminoznim masama konjanički lik sv. Martina postavljen je u otvoreni hridinasti krajolik s aktom siromaha i upečatljivim frontalnim obrtajem konjske glave. Drugi, manje vješt majstor izveo je fragmentarno sačuvane anđele svirače na lijevoj strani trijumfalnog luka starije crkve. Na desnoj strani zida je hibridna ikonografska kompozicija Bogorodice zaštitnice s Kristovim likom u mandorli na prsima. Dok raširenim rukama pridržava skutove plašta zakriljujući dvije grupe svetaca, lebdeći joj anđeli drže krunu.

Na poti do Berma se pogled nanj odpre nenadoma. Videti je vrh zvonika, z gostim gozdom zaraščeno naselje pa je le slutiti. Pred pedesetimi leti so terase hriba bile obdelane in so nudile popolnoma drugačen pogled na to akropolsko naselbino, ki sta ji prazgodovina in srednji vek oblikovala današnji videz.

Freske v cerkvi sv. Marije na Škrilinah so najbolj znane stenske slike v Istri, a poleg puljske Arene in Evfrazijeve bazilike tudi najbolj znan kulturni spomenik Istre. Poznogotske freske je 8. novembra 1474 dokončala delavnica mojstra Vincenca iz Kastva po naročilu bratovščine sv. Marije, o čemer nas obvešča latinski napis na južni steni nad stranskim vhodom. Prvi prizor, ki ga zagledamo, ko vstopamo skozi to odprtino, je nenavadna upodobitev norca na njeni desni špaleti. Ko se nam po nekaj trenutkih oko privadi na neosvetljeno notranjost, se kot v kakšnem lutkovnem gledališču pojavljajo figure svetnikov znotraj polj, okvirjenih z vzpenjajočimi akantovimi listi. Prizori iz Marijinega in Kristusovega življenja so pomešani s svetniškimi prizori. Ena izmed najspretnjših upodobitev je Kristusov krst, čigar figura se lahko kosa z vsemi sodobnimi stvaritvami podalpske provenience. Jasno oblikovane figure, kot sta Jožef v Begu v Egipt in kralj David z violino, so v nesorazmerju s slabše naslikanimi figurami Vhoda v Jeruzalem in Molitve na Oljski gori. Rustična komponenta slednjih prizorov je zgodnejše raziskovalce napeljevala, da so to slikarstvo razglasili za lokalno izražanje. Na zahodni steni, nad prizoroma Izvirnega greha in Kolesa sreče, obiskovalce najbolj privablja Mrtvaški ples. Je ena izmed najstarejših ohranjenih upodobitev te teme, nastala po epidemiji bubon-

ske kuge. Strah pred smrtjo in enakost vseh pred neizogibnostjo življenjskega konca je aktualna tema tudi danes, ko opazujemo predstavnike vseh stanov in življenjske dobe. Ob razplesanih okostnjakih v tihi povorki proti odprtem grobu korakajo trgovec in vitez, berač, otrok in gostilničar ter svetovni in duhovni poglavarji. Ritem razplesanim okostnjakom daje sama smrt, ki igra na dude. Precizno izrisane figure jasnega in delikatno izpeljanega volumna kot tudi kompozicijsko in koloristično ravnotežje celote nas prepričajo o spretnosti njenega slikarja. Vplivi nemških in nizozemskih grafičnih listov, kot so tisti Mojstra s zvitki, nas ponovno napeljujejo na to, da Vincencovo likovno formacijo iščemo blizu virov severnjaške gotike *Knitterungstila* (ostro lomljene, cevaste gube draperije), a to je področje današnje Koroške.

V Bermu obstajajo manj znane freske tudi v župnijski cerkvi sv. Martina. Nekdanja srednjeveška cerkev je ohranjena kot prezbiterij današnje cerkve. V prezbiteriju gotске stavbe je upodobitev sv. Martina, slikarja severnoitalijanskega umetnika pod vplivom del Vitaleja da Bologna. S kompaktnimi voluminoznimi masami je konjeniška figura sv. Martina v prizoru z revežem in impresivnim frontalnim obratom konjske glave postavljena v odprto kamnito pokrajino. Drugi, manj več mojster je izvedel fragmentarno ohranjene angele godce na levi strani slavloloka starejše cerkve. Na desni strani stene je hibridna ikonografska kompozicija Marije zaščitnice s figuro Kristusa v mandorli na prsih. Medtem ko z razširjenimi rokami drži robove plašča zakrivajoč dve skupini svetnikov ji lebdeči angeli držijo krono.

Sv. Marija, Sv. Rok, Sv. Silvestar / Sv. Silvester Sv. Jelena / Sv. Helena

Oprtalj

Iz kojeg god smjera dolazili u Oprtalj, divit ćemo se pogledu na njega. A kad konačno stignemo, on će nam opet podariti lijepu vizuru na okolni krajolik iz gradske lože, nasuprot glavnom ulazu u grad. Crkva sv. Marije nalazi se podno Oprtalja, uz cestu koja vodi prema Zrenju, Šterni i Bujama, u hladu čempresa koji su se pred njom postrojili.

U crkvi je slikalo nekoliko majstora. Gotičko svetište nije sačuvano te ne znamo što je u njemu bilo prikazano. Na trijumfalnom luku slikar se potpisao i datirao sliku. Riječ je o Kleriginu iz Kopra koji 1471. slika Navještenje te pod njim sa svake strane luka po tri sveca. Slika i Bogorodicu zaštitnicu na južnom zidu. Kompozicija Navještenja uokvirena je arhitektonskim elementima: dva kanelirana stupa korintskih kapitela nose arhitrav ukrašen antikiziranom viticom. Anđeo u svijetloj odjeći na lijevoj strani luka kleči pred visokim zidom obzidanim kruništem iza kojeg se uzdižu krošnje stabala. Marija kleči ruku prekrizanih na prsima, pred visokim stalkom s knjigom, a iza kreveta

s baldahinom. Jasan crtež, naglašena upotreba antikizirajućih motiva i pokušaj iluzionističkog prikazivanja kao izražajna sredstva renesanse govore o modernim strujanjima koja su utjecala na Klerigina.

Ostali slikari pokazuju nemediteranske, sjevernjačke utjecaje. Na južnom zidu uz svetište autor ciklusa Marijinog života stvara u duhu meke gotike. Njemu nasuprot između dvije bordure akantusovih vitica šest je scena slikanih u *Knitterungstil*. U gornjem registru Bogorodica na prijestolju okružena je anđelima, a sa strane prikazima sv. Roka i Sebastijana. U donjem registru u sredini sv. Juraj ubija zmaja, a sa strane su sv. Kristofor i Petar. Pod nogama sv. Kristofora je meluzina, dvorepa sirena s krunom na glavi. Uz sv. Petra opisan je donator – zemljoradnik (uz njega je kosir) koji je imao dovoljno novca da naruči ovaj prikaz. Ostatak fresaka, kristološki ciklus od dvadeset četiri scene, pripisan je tzv. Šarenom Majstoru, koji pojednostavljuje subalpska slikarska strujanja.

Na suprotnom ulazu u naselje crkva je sv. Roka. S vremenom je produžena i dodana joj je lopica. U najstarijem su dijelu crkve sačuvane scene sa svecima koje je naslikao Antun iz Padove. Najočuvaniji je lik sv. Leonarda, sveca s okovima, na kojemu se najbolje vidi tipično Antunovo oblikovanje likova, anatomske detalji precizno iscrtanog crteža i pastozni, neprozirni slojevi boje.

U Sv. Silvestru pokraj Oprtla nalaze se zidne slike stilske bliske onima u Zanigradu. Legenda o čudu sv. Jakova na sjevernom zidu najočuvanija je scena. Djelomično sačuvana Bogorodica ostatak je Navještenja. Uz nju, na južnom zidu, teško je čitljiv prikaz na kojemu se vidi brod u oluji i kit te po tome možemo prepoznati mornare koji bacaju Jonu u kitova usta.

U Sv. Jeleni, od nekada u cijelosti oslikane crkve očuvane su freske Navještenja na trijumfalnom luku, a u polukaloti apside Krist u mandorli okružen simbolima četvorice evanđelista i okruglim medaljonom s uskrslim janjetom. Slijeva mu stoji sv. Jelena, a zdesna najvjerojatnije sv. Nazarije, koparski biskup.

Paleta našeg slikara ograničena je na četiri osnovne boje: bijelu, žutu, crvenu i plavo-zelenu uz detalje izvedene ljubičastom bojom. Iako crvene boje ima najviše, optički dominira plavo-zelena, karakteristična za ovog slikara. Ona svojim pastelnim tonom stvara atmosferu nadrealnog i transcendentnog te slici daje mekoću. Plastičnost slikar postiže modeliranjem crvenom bojom na svijetloružičastom inkarnatu. Debelom linijom obrubljuje siluetu tijela da bi likove plastično odvojio od pozadine. Dekorativnost je naglašena obilnom upotrebom ornamenta kojim slikar razbija plošnost. Prevladava dojam stilizacije i geometrizacije oblika. Cjevasti oblici ponavljaju se kako u oblikovanju čitavog tijela, tako i u stvaranju ruku i nabora na haljinama, pa čak i krila anđela. Sadašnja prozračnost slika tek je dojam nastao zbog djelomičnog opadanja pigmenta jer je nanesen u tankom sloju. Detalji su izbljedjeli tako da neki likovi izgledaju poput duhova. Anatomske i portretne detalje tipizirani su, pogotovo jajolika, blaga, ljupka lica te valovito stilizirana žuta kosa.

Freske su se donedavno pripisivale radionici koparskog slikara Klerigina da bi se u novije vrijeme preciznije smjestile u furlansku radionicu koja djeluje i u obližnjim Čirkotima.

Kaneliran – kanelira je termin iz antičke arhitekture: uzdužna plitka užljebina na kamenim stupovima ili pilastrima. Dolazi od latinske riječi *canna*=cijev. Ovim dekorativnim elementom vizualno se povećavala visina i skrivali se vodoravni segmenti stupa.

Arhitrav – dio vijenca antičke arhitekture.

Antikiziran – koji podsjeća na antiku.

Ne glede iz katere smeri prihajamo v Oprtalj, bomo občudovali pogled nanj. A ko končno prispemo, nam bo ponovno podaril lepo vizuro na okoliško pokrajino iz mestne lože, nasproti glavnega vhoda v mesto. Cerkev sv. Marije se nahaja pod Oprtaljem, ob cesti, ki vodi do Zrenja, Šterne in Buj, v senci cipres, ki so se postrojile pred njo.

V cerkvi je slikalo več mojstrov. Gotški prezbiterij ni ohranjen, tako da ne vemo, kaj je bilo v njem upodobljeno. Na slavoloku se je slikar podpisal in datiral sliko. Gre za Klerigina iz Kopra, ki je leta 1471 naslikal Oznanjenje in pod njim na vsaki strani loka po tri svetnike. Naslikal je tudi Marijo zaščitnico na južni steni. Kompozicija Oznanjenja je okvirjena z arhitekturnimi elementi: dva kanelirana stebra s korintskimi kapiteli nosita arhitrav okrašen z antikizirano vitico. Angel v svetli obleki na levi strani loka kleči pred visokim zidom, za katerim se dvigajo krošnje dreves. Marija kleči, z rokami prekrizanimi na prsih, pred visokim stojalom s knjigo, izza postelje z baldahinom. Jasna risba, poudarjena uporaba antikizirajočih motivov in poskus iluzionističnega prikazovanja kot izrazna sredstva renesanse govori o modernih tokovih, ki so vplivali na Klerigina.

Ostali slikarji kažejo nemediteranske, severnjaške vplive. Na južni steni ob prezbiteriju avtor cikla Marijinega življenja ustvarja v duhu mehke gotike. Nasproti njega, med dvema bordurami akantovih vitic je šest prizorov naslikanih v *Knitterungstil* (stil ostro lomljenih gub). V zgornjem registru je Devica Marija na prestolu obdana z angeli, ob straneh pa sta upodobljena sv. Rok in sv. Boštjan. V spodnjem registru, v sredini, sv. Jurij ubija zmaja, ob straneh pa sta sv. Krištof in Peter. Pod nogami sv. Krištofa je meluzina, dvorepa sirena s krono na glavi. Ob sv. Petru je donator – poljedelec (ob njem je srp), ki je imel zadosti denarja za naročilo tega prizora.

Preostale freske, kristološki cikel v štiriindvajsetih prizorih, so pripisane t.i. Pisanemu mojstru, ki poenostavlja podalpske slikarske tokove.

Na nasprotnem vhodu v naselje je cerkev sv. Roka. Cerkev je bila podaljšana in ji je dodana lopica. V najstarejšem delu cerkve so ohranjeni svetniški prizori, ki jih je naslikal Anton iz Padove. Najbolj ohranjena je figura sv. Lenarta,

svetnika z okovi, na katerem se najbolje vidi tipično Antonovo oblikovanje figur, anatomske podrobnosti precizno izrisane risbe in pastozne neprozorne plasti barve.

V cerkvi sv. Silvestra pri Oprtlju se nahajajo stenske slike, ki so stilno blizu tistih v Zanigradu. Legenda o čudežu sv. Jakoba na severni steni je najbolje ohranjen prizor. Deloma ohranjena Devica Marija je ostanek Oznanjenja. Zraven nje, na južni steni, je težko berljiva upodobitev, na kateri je opaziti ladjo v nevihti in kita, po čemer lahko prepoznamo mornarje, ki mečejo Jona v kitova usta.

V nekoč popolnoma poslikani cerkvi sv. Helene so se ohranile le freske Oznanjenja na slavlolu, na temenu apside pa Kristus v mandorli, obdan s simboli štirih evangelistov in okroglim medaljonom z vstalim jagnjetom. Na njegovi levi je sv. Helena, na desni pa najverjetneje sv. Nazarij, koprski škof.

Paleta našega slikarja je omejena na štiri osnovne barve: belo, rumeno, rdečo in modro-zeleno z detajli v vijolični barvi. Čeprav je največ rdeče barve, optično dominira

modro-zelena, ki je značilna za tega slikarja. Le-ta s svojim pastelnim tonom ustvarja nadrealno in transcendentno ozračje ter daje sliki mehko. Plastičnost slikar dosega z modeliranjem z rdečo barvo na svetlorožnatem inkarnatu. Z debelo črto obroblja silhueto telesa, da bi figure ločil od ozadja. Dekorativnost je poudarjena z uporabo ornamenta s katerim slikar razbija ploskovitost. Prevladuje vtis stilizacije in geometrizacije oblik. Cevaste oblike se ponavljajo v oblikovanju celega telesa kot tudi pri ustvarjanju rok in gub na oblekah in celo krilih angela. Današnja zračnost slik je le vtis, ki je nastal zaradi odpadanja pigmenta, ki je bil nanešen v tankem nanosu. Detajli so obledeli, tako da nekatere figure izgledajo kot duhovi. Anatomski in portretni detajli so tipizirani, še posebej jajčasti, nežni ljubki obrazi ter valovito stilizirani rumeni lasje.

Freske so do pred kratkim bile pripisane delavnici koprskega slikarja Klerigina, v novejšem času pa so pripisane furlanski delavnici, ki je delovala v bližnjih Čirkotih.

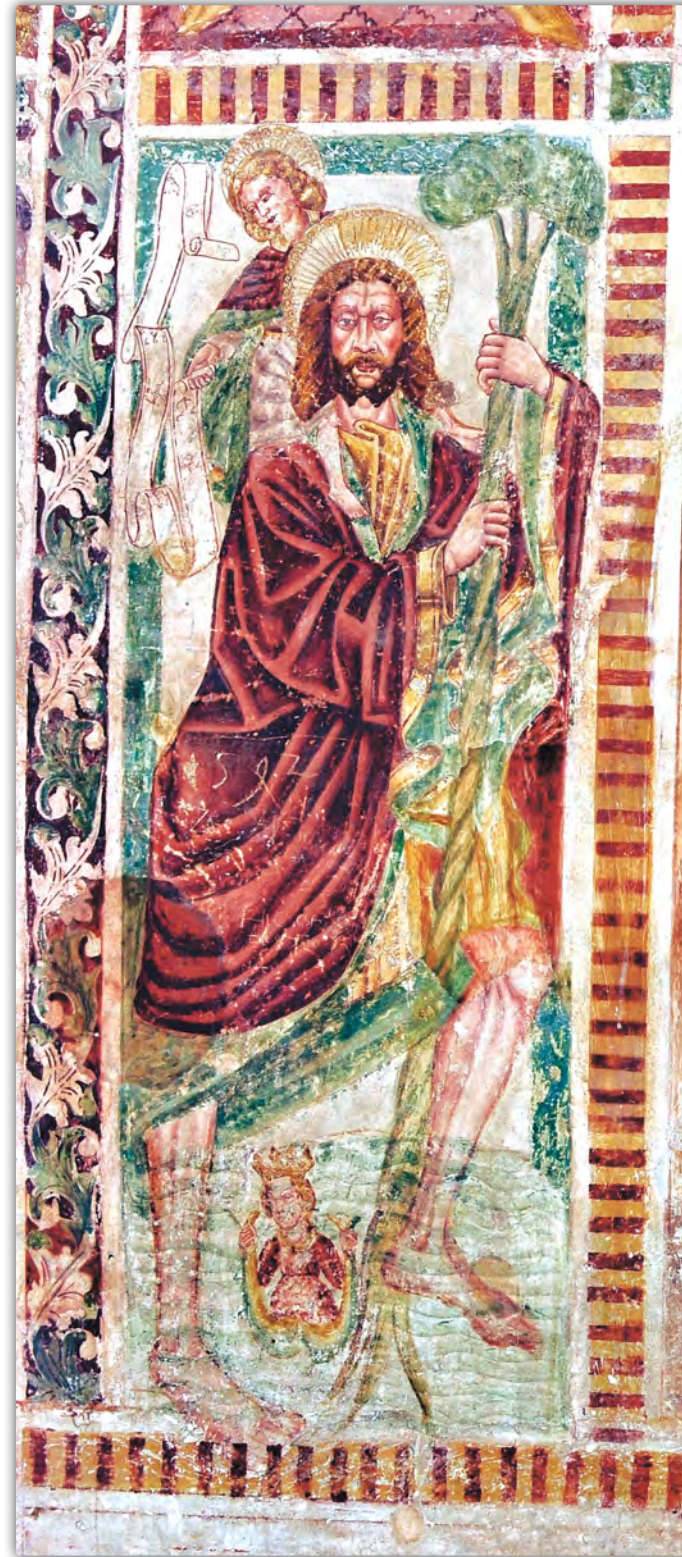
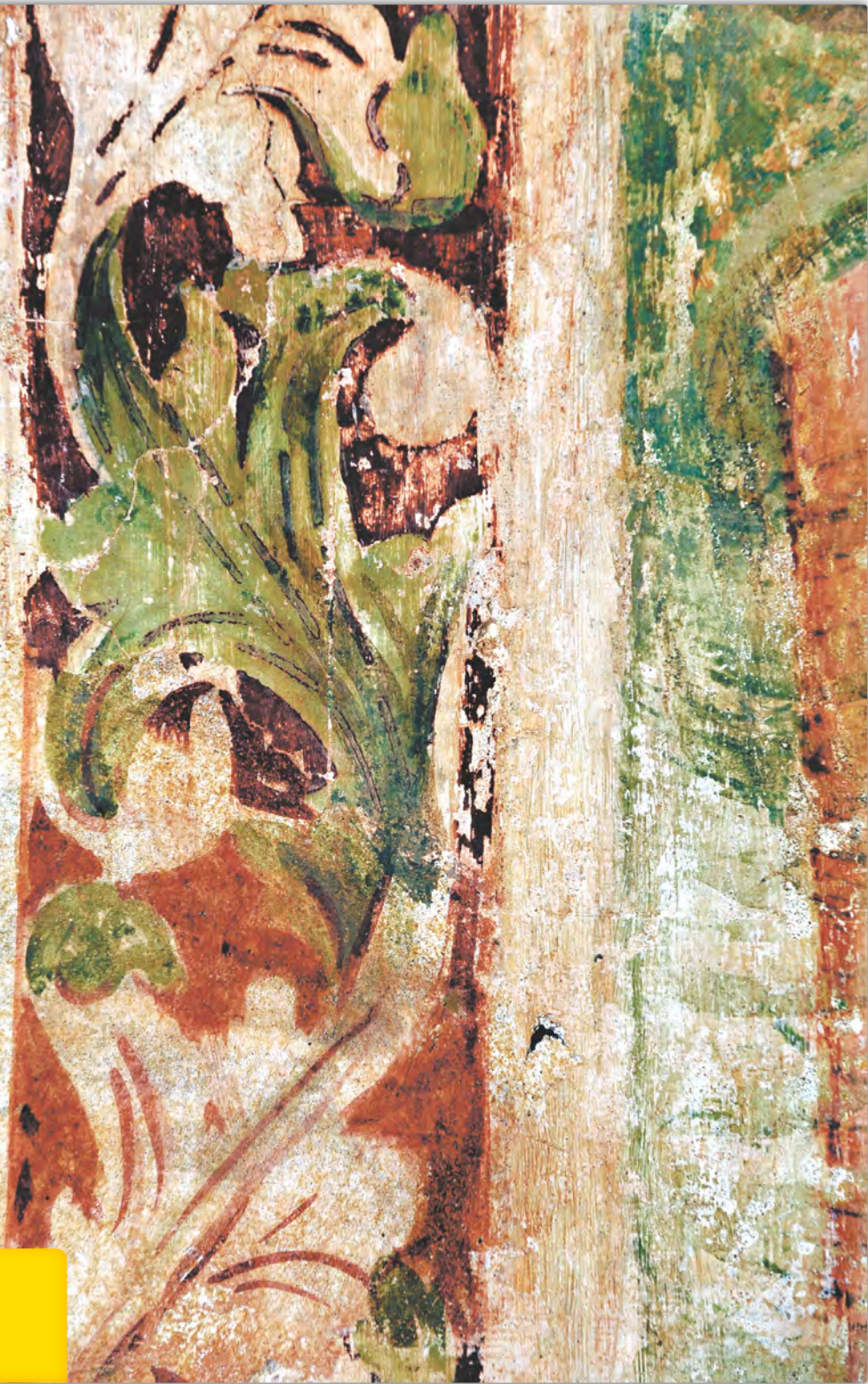
Kanelirani – kanelura je termin iz antične arhitekture. Podolžni plitvi žleb na kamnitih stebrih ali pilastrih. Izhaja iz latinske besede *canna* = cev. S tem dekorativnim elementom se je vizuelno povečevala višina in zakrivali vodoravni segmenti stebra.

Arhitrav – del venca antične arhitekture.

Antikiziran – ki spominja na antiko.

Sv. Primo i Felicijan / Sv. Primož in Felicijan

Čirkoti su naselje sjeverno od Završja, u općini Grožnjan. Preporuka je doći u Završje iz smjera doline Mirne bijelim putem, a iz njega nakon trafostanice uskom asfaltiranom cestom prema Čirkotima. Crkva sv. Prima i Felicijana na groblju blizu je naselja. S ceste koja se spušta prema groblju pruža se lijep pogled na Kostanjevicu i dolinu Mirne prema Antenalu.

Arhitektura crkve je skromna, jednobrodna s upisanom apsidadom i zvonikom na preslicu na pročelju. U zidu crkve uočavaju se antičke spolije, a na žbuci južnog zida, desno od prozora, sačuvan je grafit goticom uparan u svežu žbuku, unikum u istarskim krajevima. U crkvi se nalaze dva sloja nedavno otkrivenih fresaka. Mlađi, s kraja 14. st., sačuvan u apsidi, izradila je spomenuta radionica oportaljske Sv. Jelene. Prikazuju Krista na prijestolju u mandorli okruženog simbolima evanđelista, dok je u donjoj zoni oslikan niz apostola pod arkadama. Starije freske, na sjevernom zidu, izrađene su barem stoljeće ranije a prikazuju Poljubac Judin, Molitvu na Maslinskoj gori i Krista pred Pilatom. Paleta slikara je ograničena: dominira crna boja crteža te crveni i ružičasti okeri. Ispod ovog sloja fresaka još je jedan sloj žbuke na kojemu su ostaci boje što svjedoče o još jednom, starijem sloju fresaka te dataciju crkve pomiču barem u početak 13. st.

Čirkoti

Čirkoti so naselje severno od Završja, v občini Grožnjan. Priporočljivo je priti v Završje iz smeri doline Mirne po beli cesti, potem pa, po trafopostaji, po ozki asfaltirani cesti do Čirkotov. Cerkev sv. Primoža in Felicijana se nahaja na pokopališču, blizu naselja. Iz ceste, ki se spušča do pokopališča, se odpira lep razgled na Kostanjevico in dolino Mirne proti Antenalu.

Arhitektura cerkve je skromna, enoladijska z vrisano apsido in zvonikom na preslico na pročelju. V zidu cerkve je opaziti antične spolije, a na ometu južne stene, desno od okna, je ohranjen grafit v gotici vpraskan v sveži omet, unikum v istrskih krajih. V cerkvi se nahajata dve plasti nedavno odkritih fresk. Mlajšo, s konca 14. stoletja, ki je ohranjena v apsidi, je izdelala omenjena delavnica sv. Helene v Oprtju. Prikazujejo Kristusa na prestolu v mandorli, obdanega s simboli evangelistov, v spodnji coni pa je naslikana vrsta apostolov pod arkadami. Starejše freske na severni steni so narejene vsaj stoletje prej, prikazujejo pa Judežev poljub, Molitev na Oljski gori in Kristusa pred Pilatom. Slikarjeva paleta je omejena: prevladuje črna barva risbe in rožnati okri. Pod to plastjo fresk je še ena plast ometa, na kateri so ostanki barve, kar priča o še eni, starejši plasti fresk, ki datacijo cerkve premaknejo vsaj v začetek 13. stoletja.

Sv. Nikola / Sv. Nikolaj (Miklavž)

Iz Čirkota u Rakotule možemo doći preko Motovuna, skrećući u Karjbi prema Poreču. Crkva sv. Nikole nalazi se na groblju. Freske je otkrio 1925. godine istarski preporoditelj, pop Luka Kirac. Dosad su pogrešno pripisivane slikarstvu giotteske tradicije. Jedne su od rijetkih sačuvanih fresaka u Istri nedvojbeno venecijanskog porijekla.

Prizori su iz legende o sv. Nikoli. Scena rođenja sveca na južnom zidu jedna je od najbolje sačuvanih u ovom ciklusu. Prikazana je unutar arhitektonskog okvira u kojem krevet roditelja nad kojim je obješen zastor zauzima prvi plan. Iscrpljena majka sv. Nikole leži dodirujući dijete. Od likova u pozadini pogled nam privlači žena koja se približava roditelji s posudom u kojoj je pečeno pile. U sceni sv. Nikole koji siječe stablo najsaučuvaniji su dio glave građana koji s vrata grada promatraju kako svetac time tjera poganske demone koji su živjeli u stablu. Prizori iz života sveca slikani su relativno širokom skalom boja i tonova, crteža sigurnog poteza. Likovi su definirani jasnim volumenima, pokreti su određeni radnjom, a lica individualizirana. Inkarnat je izveden kontrastom pastelne zelene i ružičaste boje. Volumen je zaokružen tamnim crtežom i naglašen bijelim osvjjetljenjima. Sveci slični onima u brodu djelomično su sačuvani u apsidi, no malo življih boja. Vjerojatno zato što su restaurirani u različito vrijeme i različitim materijalima. Smatralo se da je ove likove slikala druga radionica, ali morelijanska analiza detalja, pogotovo gušasti vratovi, valovite linije brade i kose, mesnata donja usnica i uho te brkovi oblikovani kao riblji rep, potvrđuje da je cijeli ciklus radio jedan slikar. Zgledajući se u ruku sveca u apsidi, u elegantnom pokretu poput kakvog manekena, najbolje ćemo uočiti slikarevu kvalitetu.

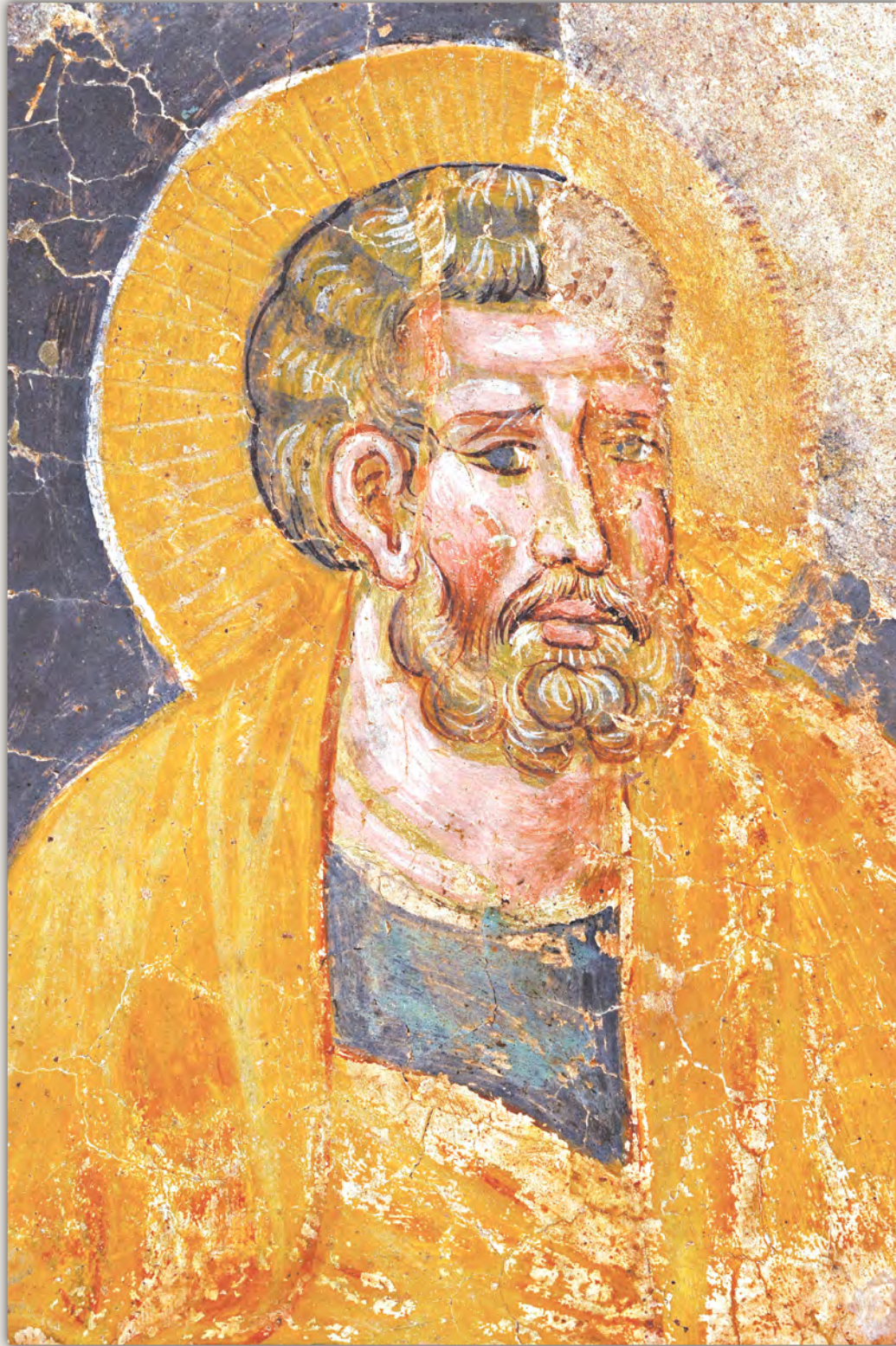
Morelijanska analiza – metoda atribucije nazvana po talijanskom povjesničaru umjetnosti Giovanniju Morelliju. Identificirala je karakteristike slikarevih ruku kroz uočavanje sitnih, najčešće anatomskih detalja.

Rakotule

Iz Čirkotova u Rakotule lahko pridemo iz Motovuna, če v Karjbi zavijemo proti Poreču. Cerkev sv. Miklavža se nahaja na pokopališču. Freske je leta 1925 odkril istrski preroditelj pop Luka Kirac. Do sedaj so bile napačno pripisane slikarstvu giotteske tradicije. So ene izmed redkih ohranjenih fresk v Istri nedvomno beneškega porekla.

Prizori so iz legende o sv. Miklavžu. Prizor svetnikovega rojstva na južni steni je eden najbolj ohranjenih v tem ciklu. Prikazan je znotraj arhitekturnega okvirja, v katerem postelja porodnice, nad katero je obešena zavesa, zavzema prvi plan. Izčrpana mati sv. Miklavža leži dotikajoč se otroka. Izmed figur v ozadju nam pogled pritegne ženska, ki se približuje porodnici s posodo, v kateri je pečen piščanec. V prizoru sv. Miklavža, ki seka drevo, so najbolj ohranjeni deli glav meščanov, ki iz mestnih vrat opazujejo, kako svetnik podi poganske demone, ki so živeli v drevesu. Prizori iz življenja svetnika so naslikani z relativno široko barvno in tonsko lestvico, z risbo sigurne poteze. Figure so definirane z jasnimi volumni, gibi so določeni z kretnjami in obrazi individualizirani. Inkarnat je narejen s kontrastom pastelne zelene in rožnate barve. Volumen je zaokrožen s temno risbo in poudarjen z belimi osvetlitvami. Svetniki, ki so podobni tistim v ladnji, so deloma ohranjeni v apsidi, ampak v bolj živih barvah. Verjetno zato, ker so restaurirani v različnih obdobjih in z različnimi materiali. Misli se, da je te figure naslikala druga delavnica, ampak Morellijeva analiza detaljev, posebej golšasti vratovi, valovite linije brade in las, mesnata spodnja ustnica in uho ter brki oblikovani kot riblji rep, potrjuje, da je celoten cikel izdelal en slikar. Če se zagledamo v roko svetnika v apsidi, v elegantnem gibu kot pri kakšnem manekenu, bomo najbolje opazili slikarjevo kvaliteto.

Morellijeva raziskovalna metoda za overovljanje umetniških del – metoda atribuiranja imenovana po italijanskem umetnostnem zgodovinarju Giovanniju Morelliju. Identificirala je značilnosti slikarjeve roke s primerjanjem drobnih, pogostokrat anatomskih detaljev.

Sv. Barnaba

Možda nije najkraći put, ali zbog njegove ljepote preporučamo da se vratite preko Motovuna i prođete kroz pitomu dolinu Mirne. Šume uz njezin rub postojbina su tartufa, ukusne i cijenjene gljive i poznate istarske delicije. Rijeka Mirna je pod Venecijom bila važna za transport drveta s Čičarije, od kojih su se radila vesla za venecijanske galije. Koliko je drvo kao sirovina bilo važno Veneciji, govori nam uklesani natpis ispod reljefa mletačkog lava na jednoj od zgrada na trgu Vižinade, koji regulira trgovinu drvotom. Barokno oblikovana cisterna na trgu scenografija je festivalu čakavske poezije *Verši na šterni*. Vižinada osim duhovnih, nudi i zadovoljstva za nepce: sredinom kolovoza zavest će vas *Slatka Istra*, festival domaćih kolača i slastica.

Crkva sv. Barnabe u središtu je mjesta. Izvorno je bila dvoapsidalna da bi u baroknom razdoblju apsida bile porušene, a brod crkve povišen. Freske su slučajno otkrivene dok je crkva služila kao skladište rekvizita za snimanje ratnog filma *Kelley's Heroes* s Clintom

Vižinada

Eastwoodom, Tellyjem Savalasom i Donaldom Sutherlandom. Uobičajeni ikonografski program kristološkog ciklusa donosi nam sljedeće scene: Rođenje, Poklonstvo kraljeva, Pokolj nevine dječice, Disputa u hramu, Posljednja večera, Raspeće i Uskrsnuće. Na lijevom dijelu zapadnog zida Krunjenje Bogorodice simbolizira rajsko blaženstvo dok su paklene muke prikazane fizičkim mučenjem golih ljudskih tjelesa koja maltretiraju kosmati đavoli. Žive, pastelne boje ostale su sačuvane u prvotnom sjaju, tako da je njihov doživljaj vizualni užitek. Uočavaju se utjecaji emilijanskog slikarstva trećenta. No njihovi jasni izvori transformirani su u pučko slikarstvo naivnog izraza. Iako su tijela nesporno izvedena, sveukupni dojam o slikarjima je skladan.

Freske su prošarane latinskim i glagoljičkim grafitima te ugrebanim crtežima. Donose mnoge podatke o onima koji su ih ugrebali, ali i komentiraju freske. Tako na sceni pakla glagoljaš piše: *jao onima koji tamo odu!*

Mogoče ni najkrajša pot, ampak priporočamo vam, da se zaradi njegove lepote vrnete preko Motovuna skozi dolino Mirne. Gozdovi ob njenem robu so prebivališče tartufa, okusne in cenjene gobe in znamenite istrske delikatese. Reka Mirna je pod Benetkami bila pomembna za transport lesa iz Čičarije, iz katerega so izdelovali vesla za beneške galeje. Kako je les kot surovina bil pomemben za Benetke, nam govori napis, vklesan pod beneškim levom na eni od stavb na trgu v Vižinadi, ki regulira trgovino z lesom. Baročno oblikovana cisterna na trgu je scenografija festivala čakavske poezije *Verši na šterni*. Vižinada ponuja, razen duhovnih tudi užitke za sladokusce: sredi avgusta vas bo zapeljala *Sladka Istra*, festival domačega peciva in slaščic.

Cerkev sv. Barnabe je v središču mesta. V originalu je bila dvoapisdalna, v baroku sta bili apsidi porušeni in cerkvena ladja dvignjena. Freske so slučajno odkrili, ko je cerkev služila kot skladišče rekvizitov za snemanje vojnega filma *Kelley's Heroes* s Clintom

Eastwoodom, Tellyjem Savalasom in Donaldom Sutherlandom. Običajni ikonografski program kristološkega cikla nam prinaša naslednje prizore: Rojstvo, Poklon kraljev, Pokol nedolžnih otrok, Disput v templju, Zadnja večerja, Križanje in Vstajenje. Na levem delu zahodne stene Marijino kronanje simbolizira nebeško blaženost, medtem ko so peklenske muke prikazane s fizičnim mučenjem nagih človeških teles, katera trpinčijo kosmati hudiči. Žive, pastelne barve so ohranjene v prvotnem sijaju, tako da je njihovo doživetje vizuelni užitek. Opazni so vplivi emilijanskega slikarstva *trecenta*. No, njihovi jasni viri so transformirani v ljudsko slikarstvo naivnega izraza. Čeprav so telesa nerodno izdelana, je celotni vtis skladen.

Freske so popisane z latinskimi in glagolskimi grafiti ter vpraskanimi risbami. Podajajo mnogo podatkov o tistih, ki so jih vpraskali in hkrati komentirajo freske. Tako na prizoru pekla glagoljaš piše: *jaj tistim, ki gredo tja!*

Božje polje kraj Vižinade / Božje polje pri Vižinadi

Blažena Djevica Marija / Blažena Devica Marija

Crkva Blažene Djevice Marije na Božjem polju nalazi se nedaleko od Vižinade, na putu za Poreč. Nekada je ovuda prolazila važna prometnica, antička Via Flavia. Na ovome mjestu nalazio se samostan ivanovaca, viteškog reda koji se brinuo osigurati hodočasnike na putu u Sv. Zemlju. Nakon njihova odlaska, u samostanu ih zamjenjuju franjevci trećoreci, popovi glagoljaši. Prikupljali su grožđe i vino od seljaka, te je još uvijek sačuvan običaj da vižinadski župnik u vrijeme berbe grožđa pozvoni u određenim kapelicama Vižinade te mu ljudi donesu grožđa. A što se vina tiče, svakako preporučujemo da se, prolazite li ovim krajevima, njime opskrbite upravo kod lokalnih vinara.

I franjevci i ivanovci bili su rijetka pojava u Istri, ali su utisnuli neizbrisiv trag u povijesti Božjeg polja. Uz vrijedan inventar koji se u crkvi nalazi, jedan od spomenutih tragova su kasnogotičke freske nastale oko 1480. godine. Oslikala ih je radionica Ivana iz Kastva, a čini se da je ovo njezino prvo i najkvalitetnije djelo. Oslik svetišta gotovo je u cijelosti sačuvan. Na sjevernom zidu nalaze se doslovno preslikani prvi i osmi list *Biblije pauperum*. Na ovim su scenama prikazi Prvog grijeha, Navještenja, Gideonovog runa, Davidove molitve i Josipova povratka iz Egipta. Jedini odmak od ovog ikonografskog predloška je prikaz krunjenja Bogorodice. U svodu svetišta predstavljena je ikonografija *Symbolum apostolicum*: u središnjim poljima zoomorfni simboli četvorice evanđelista drže svitke na kojima se nalaze počeci pripadajućih im evanđelja na latinskom jeziku. Okružuju ih jedanaestorica apostola sa svicima u kojima su dijelovi Vjerovanja. Apostole pak okružuju anđeli kojima se u rukama nalaze instrumenti ili svici s dijelovima Slave. Najzanimljiviji instrument je organistrum. Ovo nekada popularno srednjovjekovno glazbalo je žičano glazbalo s tipkama kojima se pritišću žice dok se desnom rukom, pri dnu tijela instrumenta, okreće ručica kojom se pak vrti kolo koje gudi po žicama.

Iza oltara prikazan je Krist kao vladar na prijestolju. Na glavi mu je kruna a u rukama jabuka s križem, oznaka kraljevske vlasti. Sve ove scene nadopunjuju brojni proroci te svete u špaletama prozora. Na južnom zidu broda sačuvana je freska koja oponaša oltarnu palu. U sredini je Bogorodica s djetetom okružena anđelima, a sa strane su joj sv. Petar i Pavao. Ispod ove scene je plitka niša u kojoj je prikazano Prijestolje mudrosti – na tronu sjedi Bog Otac koji u rukama drži Sina, raspetog Krista, a među njima je golubica Duha Svetoga.

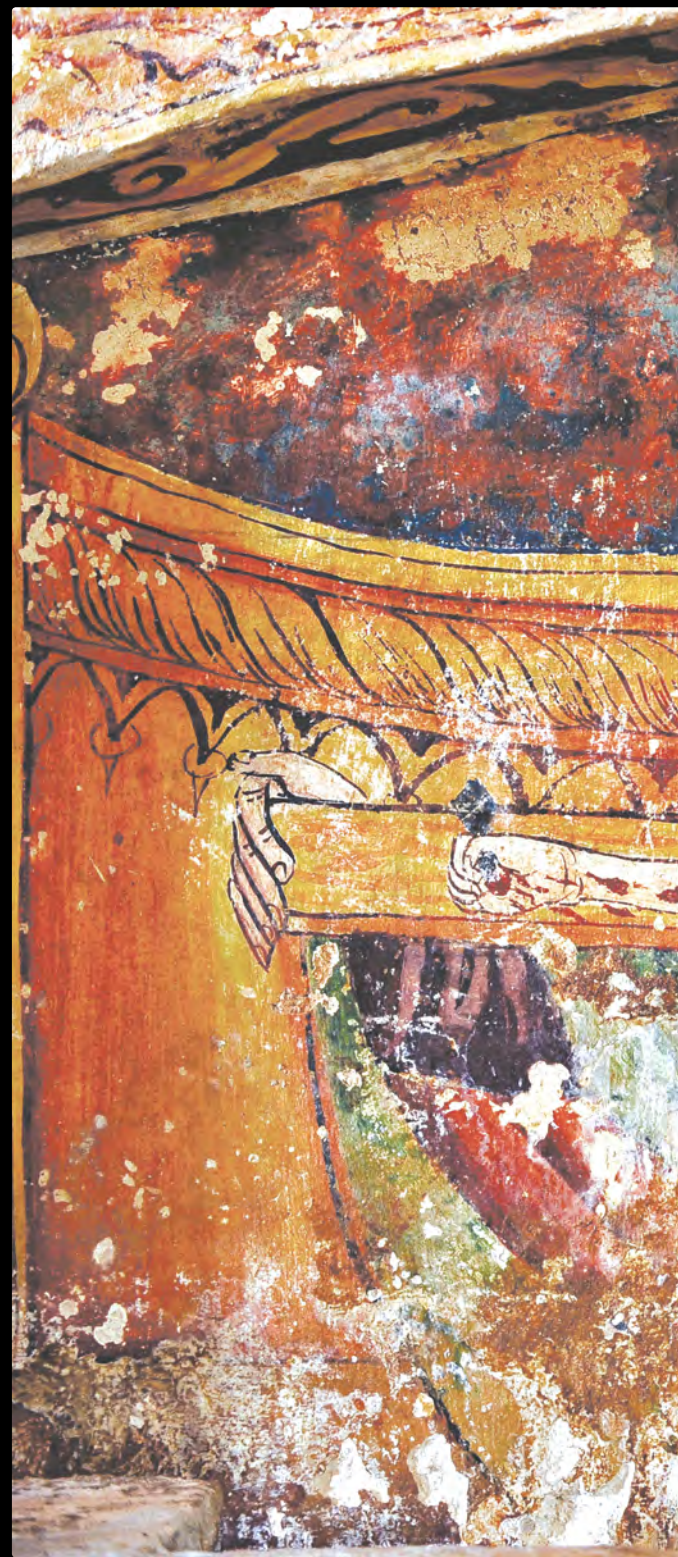
Grafički uzori koje ova radionica koristi nizozemskog su porijekla. Osim spomenute *Biblije pauperum*, korišteni su grafički listovi Israhela van Meckenema, i to neposredno po nastanku. Uz ove kasnogotičke utjecaje prisutni su i oni kasnog mekog stila, južnočeškog štafelajnog slikarstva.

Cerkev Blažene Device Marije na Božjem polju se nahaja nedaleč od Vižinade, na poti za Poreč. Ne koč je tukaj potekala glavna prometnica, antična Via Flavia. Na tem mestu se je nahajal samostan ivanovcev, viteškega reda, ki je skrbel za romarje na poti v Sveto deželo. Po njihovem odhodu so jih v samostanu zamenjali frančiškani tretjeredniki, popi glagoljaši. Zbirali so grozdje in vino od kmetov in še vedno se je ohranil običaj, da vižinadski župnik v času trgatve pozvoni v določenih kapelicah ter mu ljudje prinesejo grozdje. Kar pa zadeva vino, vsekakor priporočamo, da si ga, če pridete mimo, priskrbite pri lokalnih vinarjih.

Tako frančiškani kot ivanovci so bili redek pojav v Istri, pustili pa so neizbrisno sled v zgodovini Božjega polja. Poleg vrednega inventarja, ki se nahaja v cerkvi, so ena od omenjenih sledi poznogotske freske, nastale okoli leta 1480. Naslikala jih je delavnica Janeza iz Kastva, zdi pa se, da je to njeno prvo in najbolj kvalitetno delo. Poslikava prezbiterija je skoraj v celoti ohranjena. Na severni steni se nahajata dobesedno preslikani prvi in osmi list *Biblie pauperum*. Na teh upodobitvah so prizori Izvirnega greha, Oznanjenja, Gideonovega runa, Davidove molitve in Jožefove vrnitve iz Egipta. Edini odmik od te ikonografske predloge je prizor Marijinega kronanja. Na oboku prezbiterija je upodobljena ikonografija *Symbolum apostolicum*: v osrednjih poljih so zoomorfni simboli štirih evangelistov, ki držijo zvitke, na katerih so začetki pripadajočih jim evangelijev v latinščini. Obkroža jih enajst apostolov z zvitki, na katerih so deli Creda. Apostoli pa so obdani z angeli, ki v rokah držijo instrumente ali zvitke z deli Slave. Najbolj zanimiv instrument je organistrum. To nekoč popularno srednjeveško glasbilo je glasbilo s tipkami, ki pritiskajo na strune, medtem ko se z desnico na spodnjem delu obrača ročica, ki vrti kolo, katero gode po strunah.

Za oltarjem je upodobljen Kristus kot vladar na prestolu. Na glavi ima krono, a v roki drži jabolko s križem, znamenje kraljevske oblasti. Vse te prizore dopolnjujejo številni preroki ter svetnice v okenjskih špaletah. Na južni steni ladje je ohranjena freska, ki posnema oltarno palo. V sredini je Marija z otrokom obdana z angeli, ob straneh pa sv. Peter in Pavel. Pod tem prizorom je plitva niša, v kateri je upodobljen Prestol modrosti – na tronu sedi Bog Oče, ki v rokah drži sina, križanega Kristusa, med njima pa je golobica Svetega duha.

Grafični vzori, ki jih uporablja ta delavnica so nizozemskega porekla. Poleg omenjene *Biblie pauperum* so uporabljeni grafični listi Israhela van Meckenema in to takoj po nastanku. Razen teh poznogotskih vplivov so prisotni tudi vplivi poznega mehkega stila, južnočeškega tabelnega slikarstva.

Labinci

Sveto Trojstvo / Sv. Trojica

Crkva Sv. Trojstva smještena je na raskrižju na kojem se račva put iz Božjeg polja prema Poreču i Višnjaju. Jednostavna kapelica možda nikada ne bi privukla našu pažnju da ne znamo da se u njoj nalaze srednjovjekovne freske.

Sveti Juraj koji ubija zmaja najljepši je među likovima. Najplastičnije je oblikovan, a jasan volumen njegove glave u suprotnosti je sa sumarno prikazanim i karikaturnim likovima mučitelja u Kamenovanju sv. Stjepana. Izdvaja se i od ostalih likova, kao što su hijeratski prikazani sv. Pavao i Ivan Krstitelj. Detalji sv. Jurja upućuju na venecijansko porijeklo slikarija. Obučen je u oklop rimskog vojnika s uzvijorenim plaštom, u maniri bizantskog slikarstva, a ne kao u ostatku Zapada u suvremenu vitešku opremu.

Okviri scena su jednostavni, letvičasti, a dubina je dobivena jednostavnim unutarnjim okvirom zelene boje unutar kojeg je svijetloer pozadina. Tlo je kvadrat žutog okera. Tek na sceni sv. Jurja naslućuje se izbljediteljno drvo koje naznačuje pejzaž.

Zateknete li se u Labincima krajem srpnja ili početkom kolovoza, oduševit će vas Gramperijada, neobičan festival posvećen krumpiru, koji se održava u obližnjem Kašteliru.

Hijeratski prikaz – frontalni i statičan način prikazivanja svetaca kojim se dočarava njihova svetost i onostranost.

Cerkev sv. Trojice se nahaja na razpotju, kjer se pot iz Božjega polja razcepi proti Poreču in Višnjaju. Enotavna kapelica mogoče nikoli ne bi pritegnila našo pozornost, če ne bi vedeli, da se v njej nahajajo srednjeveške freske.

Sveti Jurij, ki ubija zmaja, je najlepša med figurami. Najbolj plastično je oblikovan, a jasen volumen njegove glave je v nasprotju s sumarno prikazanimi in karikaturnimi figurami mučiteljev v Kamenjanju sv. Štefana. Loči se tudi od ostalih figur, kot sta hieratično upodobljena sv. Pavel in Janez Krstnik. Detalji sv. Jurija kažejo na beneško poreklo slikarij. Oblečen je v oklep rimskega vojščaka z vzvihranim plaščem, v maniri bizantskega slikarstva in ne kot drugje na Zahodu v sodobno viteško opremo.

Okviri prizorov so enostavni, letveni, a globina je dosežena z enostavnim notranjim okvirjem zelene barve, znotraj katerega je svetlo oker ozadje. Tla so kvadrat rumenega okra. Šele v prizoru sv. Jurija je slutiti obledelo drvo, ki nakazuje krajino.

Če se boste znašli v Labincih konec julija ali v začetku avgusta, vas bo navdušila *Gramperijada*, nenavaden krompirju posvečen festival, ki poteka v bližnjem Kaštelirju.

Hieratska upodobitev – frontalni in statičan način upodabljanja svetnikov, s katerim je pričarana njihova svetost in onostranost.

Višnjan

Sv. Antun / Sv. Anton

Na početku ceste koja iz Višnjana vodi u Poreč nalazi se crkva sv. Antuna, skladna gotička građevina pravilno slaganih i klesanih blokova kamena, s krovom od škripla i zvonikom na preslicu na pročelju. U njoj nalazimo legende iz života sv. Antuna opata i dijelove kristološkog ciklusa. Sv. Antun sjedi na prijestolju u sredini svetišnog zida. Ispod njega s lijeve strane sv. Veronika drži rubac s Kristovim likom, a zdesna kleči sv. Jelena križarica. Pod njima su likovi bratovštine sv. Antuna. Na bočnim zidovima scene su manje, a smještaj likova u prostor neuvjerljiv. Neobičan motiv privlači pažnju: Iskušenje sv. Antuna – ljepotica podiže skute haljine i pokazuje svecu голу nogu želeći ga zavesti. Slike su dosta oštećene vlagom, ali i restauratorskim preslikom s početka 20. st., zbog kojeg su i loše interpretirane. Iako je potpisan majstor Dominik, zbog loše se restauracije nije dovodio u vezu s Dominikom potpisanim u Sovinjaku, a kojemu se pripisivao dio slika u Sv. Jakovu u Bačvi. Riječ je o istome slikaru.

Na začetku ceste, ki iz Višnjana pelje v Poreč, se nahaja cerkev sv. Antona, skladna gotška stavba iz pravilno zloženih in klesanih kamnitih blokov, s skrilsto streho in zvonikom na preslicu na pročelju. V njej je legenda iz življenja sv. Antona Puščavnika in deli kristološkega cikla. Sv. Anton sedi na prestolu na sredini stene prezbiterija. Pod njim na levi strani sv. Veronika drži prt s Kristusovo podobo, a na desni kleči sv. Helena. Pod njima so figure bratovščine sv. Antona. Na stranskih stenah so prizori manjši, figure pa so neprepričljivo umeščene v prostor. Nenavaden motiv priteguje pozornost: Skušnja-va sv. Antona – lepotica dviga robove obleke in ga osvaja z kazanjem gole noge. Slike je precej uničila vlaga kot tudi restavratorske preslikave iz začetka 20. stoletja, zaradi česar so slabo interpretirane. Čeprav je podpisan mojster Dominik, zaradi ponesrečene restavracije ni bil povezan z Dominikom, ki se podpisal v Sovinjaku in kateremu je pripisan del poslikave v Sv. Jakovu v Bačvi. V bistvu pa gre za istega slikarja.

Bačva

Sv. Jakov / Sv. Jakob

U naselju južno od Višnjana smjestila se jednobrodna crkva sv. Jakova s upisanom apsidom. Freske su otkrivene i restaurirane 1913. I ovdje se nalaze zidne slike Dominika iz Udina. Slabija ostvarenja ove radionice, bliska likovnoj kvaliteti ciklusa Sv. Antuna u Višnjaju, možemo prepoznati i na lokalitetima Sv. Marija na placu u Gračišću i Sv. Duh pokraj Štrpeda. Bolja ostvarenja radionice uočavamo u sakristiji župne crkve sv. Kuzme i Damjana u Fažani. Ova atribucija je zanimljiva stoga što se u Višnjaju Dominik potpisuje kao stanovnik Vodnjana. Ovaj "Dignano" je znao biti interpretiran kao mjesto u talijanskoj Furlaniji. Sudeći po obimnoj produkciji ove radionice u Istri, priklanjamo se tezi da je Dominik ipak bio stanovnik istarskog Vodnjana. Posljednji lokalitet koji se može pripisati njegovoj radionici bio bi Sv. Sebastijan u Lindaru. Jedan od zajedničkih detalja na slikama u Sovinjaku, Višnjaju, Bačvi i Fažani je isti ornamentalni repertoar, korištenje bordure narančaste dvoprute trake te mramorizacija u donjim zonama

oslika. Dominik je uspješniji kada slika veće likove, kao što je Bog Otac uskovitlane draperije u polukaloti apsida te simbolički prikaz sv. Nedjelje na sjevernom zidu, ženskog lika koji zamjenjuje Krista koji trpi zbog nepoštivanja nedjeljnog odmora. Različiti alati predstavljaju radove koji mogu povrijediti svetost nedjeljnog odmora. Od drugih likova privlači nas mladoliki sv. Juraj u suvremenoj odjeći 16. st. Ispod Dominikovih nalazi se stariji sloj fresaka geometrijskog uzorka, najvjerojatnije iz romaničkog razdoblja.

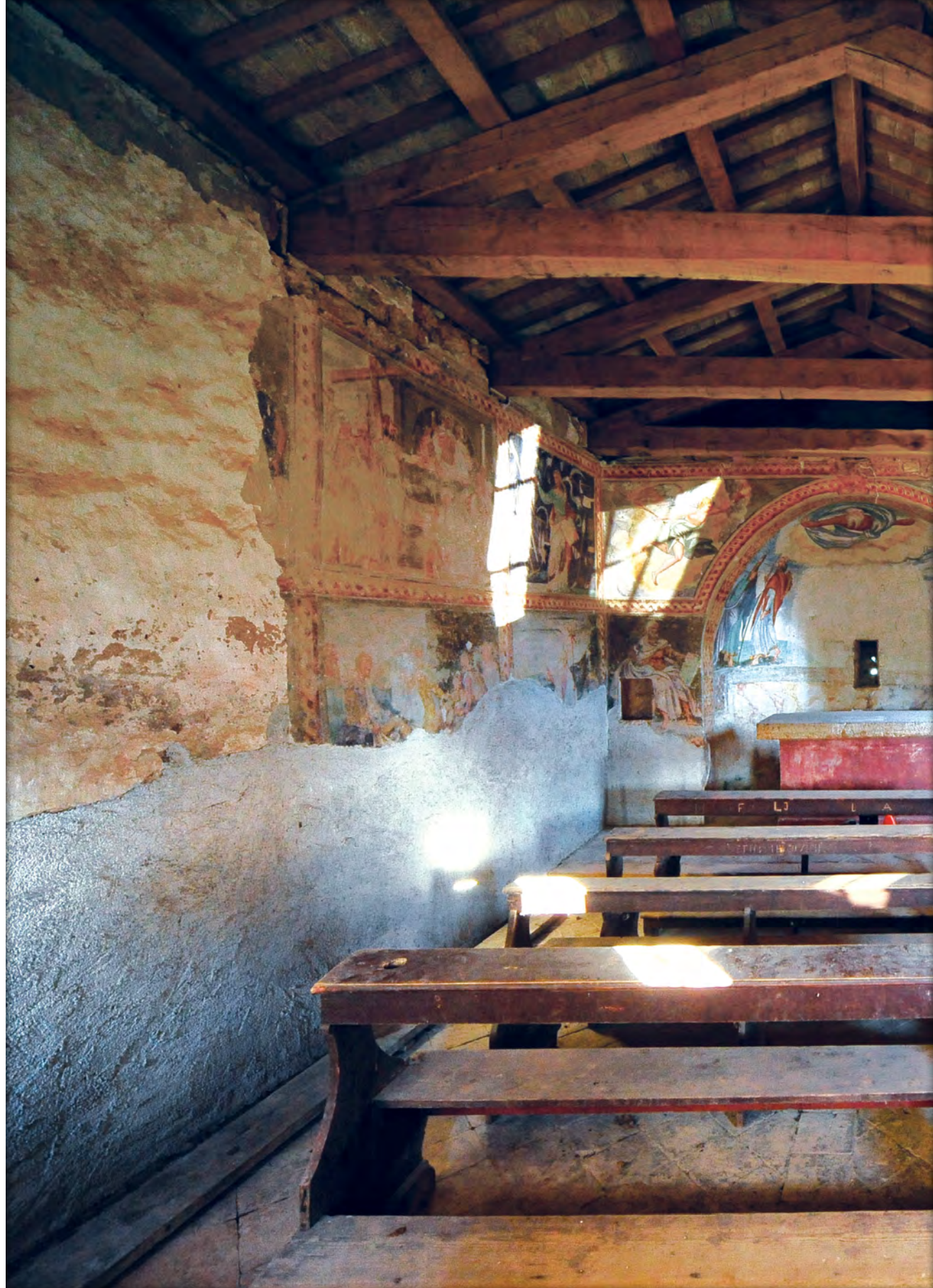
I u župnoj crkvi sv. Marije Karmelske postojale su freske. U luneti nad portalom sačuvani su ostaci žbuke s ugrebanim aureolama Bogorodice s djetetom. Da je unutrašnjost crkve bila ukrašena kvalitetnim gotičkim zidnim slikama, svjedoče nam neznatni fragmenti na zapadnom i južnom zidu.

V naselju južno od Višnjana se nahaja enoladijska cerkev sv. Jakoba z vrisano apsido. Freske so bile odkrite in restavrirane leta 1913. Tudi tukaj se nahajajo slike Dominika iz Vidma. Slabše stvaritve te delavnice, ki so podobne likovni kvaliteti ciklusa sv. Antona v Višnjanu, lahko prepoznamo tudi v sv. Mariji na placu v Gračišču in sv. Duhu zraven Štrpeda. Boljšo izvedbo te delavnice lahko opazimo v zakristiji župnijske cerkve sv. Kozme in Damjana v Fažani. Ta atribucija je zanimiva zato, ker se v Višnjanu Dominik podpisuje kot prebivalec Vodnjana. Ta »Dignano« je bil interpretiran kot mesto v italijanski Furlaniji. Sodeč po zajetni produkciji te delavnice v Istri smo bolj naklonjeni tezi, da je Dominik zares bil prebivalec istrskega Vodnjana. Zadnja lokacija, ki jo lahko pripišemo njegovi delavnici, je Sv. Sebastijan v Lindarju. Skupni detajli na slikah v Sovinjaku, Višnjanu, Bačvi in Fažani so enak ornamentalni repertoar, uporaba bordure oranžnega

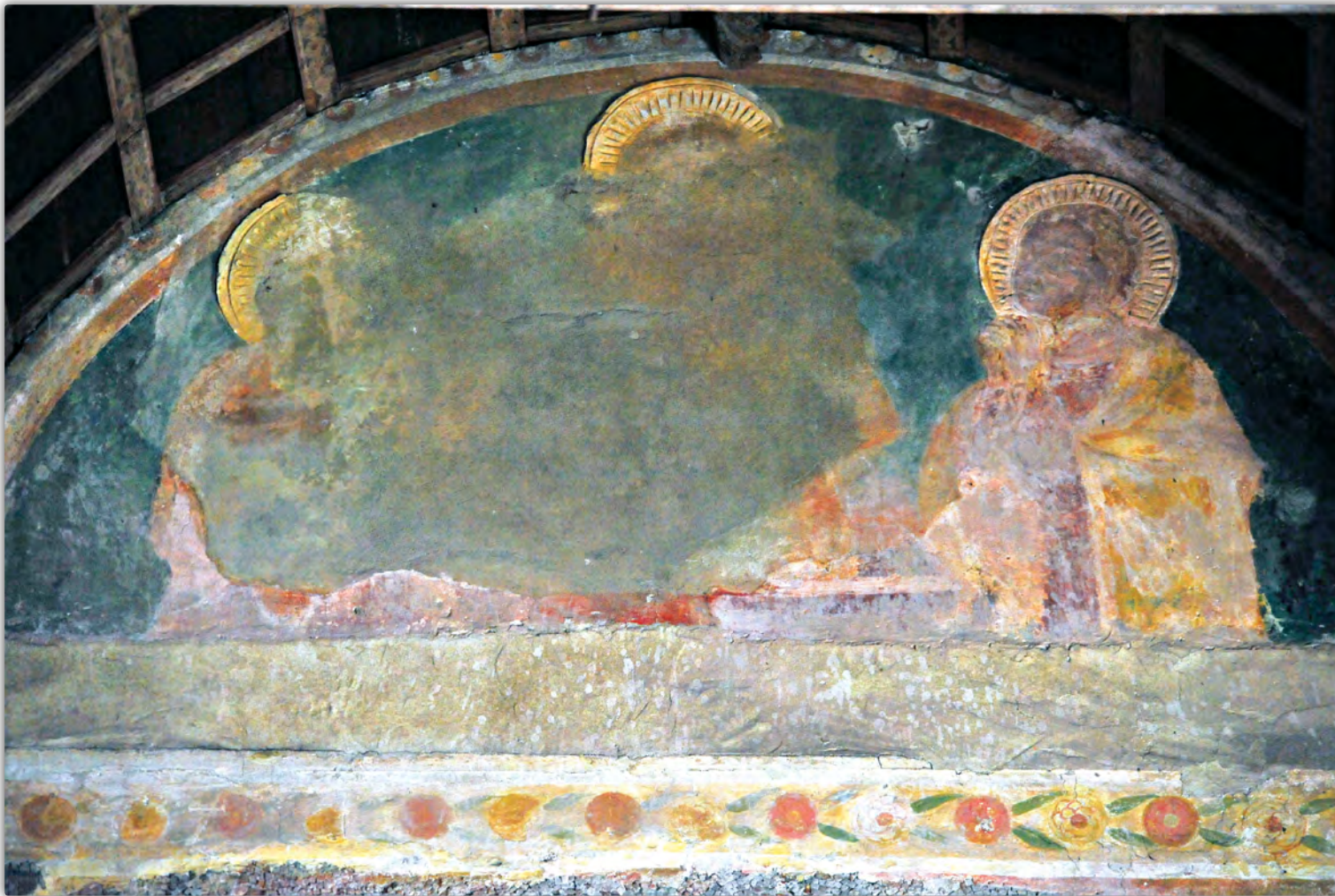
dvojnega traku in marmorizacija v spodnjem delu poslikave. Dominik je bolj uspešen, ko slika večje figure, kot je Bog Oče z vzvihrano draperijo na temenu apsido ter simbolična upodobitev sv. Nedelje na severni steni, ženske figure, ki nadomešča Kristusa, ki trpi zaradi nespoštovanja nedeljskega počitka. Različna orodja predstavljajo dela, ki lahko motijo svetost nedeljskega počitka. Med drugimi figurami pritegne mladostni sv. Jurij v sodobnih oblačilih 16. stoletja. Pod Dominikovimi se nahaja starejša plast fresk z geometričnim vzorcem, najverjetneje iz romanskega obdobja.

Tudi v župnijski cerkvi sv. Marije Karmelske so obstajale freske. V luneti nad portalom so se ohranili ostanki ometa z vprskanimi avreolami Device Marije z otrokom. Da je notranjost cerkve bila okrašena s kvalitetnimi gotskimi stenski slikami, nam govorijo neznatni fragmenti na zahodni in južni steni.

Eufrazijeva bazilika / Evfrazijeva bazilika

Središte bogate srednjovjekovne biskupije razvilo se na matrici antičkog grada koja je i danas vidljiva u rasporedu njegovih ulica pod pravim kutom. Uz brojne sačuvane srednjovjekovne građevine najznačajnija je župna crkva posvećena sv. Mariji, poznatija kao Eufrazijeva bazilika. Dio je ranobizantskog kompleksa dvojne bazilike s atrijem, krstionicom i biskupskim dvorom, pod UNESCO-ovom zaštitom. Iako se u bazilici morate diviti njezinoj nezaboravnoj unutrašnjosti, savršeno očuvanim mozaicima u središnjoj apsidi, kolonadama mramornih stupova s ranobizantskim kapitelima i očuvanim štukaturama, svetištu ograđenom mramornim pločama i ciboriju, dio pažnje posvetite i freskama. Zidne slike na zapadnom zidu, iznad južnog ulaza, otoske su morfologije. Od nekadašnjeg prizora sačuvao se samo dio donjeg registra, Krist na prijestolju s knjigom u ruci i dvoje svetaca koji mu prilaze zdesna. Na zapadnom zidu ulomak je i freske iz 14. st. koji prikazuje nepoznatu sveticu. U sjevernoj apsidi fragmenti velarija s figuralnim prikazima jedini su sačuvani ostatak fresaka. Najbolje su očuvane one s kraja 14.

Poreč

st. u bivšoj sakristiji, nad svetištem nekadašnje sjeverne bazilike. Značajniji od fresaka su arheološki nalazi s eksedrom i sarkofagom sv. Maura, ranokršćanskog mučenika za kojega predaja kaže da je bio prvi porečki biskup. No vratimo se freskama. Nastale su kada je ovaj prostor već bio transformiran u sakristiju. Na južnom zidu detalji upućuju na prizore iz Pasije. Na sjevernom zidu čitljiva je jedino scena s mučeništvom bradatog sveca. U brdovitom krajoliku gol do pasa kleči izranjavani mučenik kojega dvojica mučitelja nemilice tuku toljagama. Ne zna se pouzdano tko je on, možda sam sv. Mauro. Moguće je i da je dio mučenja sv. Gervazija i Protazija čiji je kult također prisutan u Istri. Kakogod bilo, važno je iz Poreča otići uz saznanje da sve blještavilo katedrala počiva na kostima kršćanskih mučenika.

Eksedra – u ranokršćanskom razdoblju polukružna (ili poligonalna) niša unutar apsidi, s povišenim sjedištem za svećenstvo.

Središče bogate srednjeveške škofije se je razvilo na matrici antičnega mesta, ki je vidna še danes v razporeditvi njegovih ulic pod pravim kotom. Poleg številnih ohranjenih srednjeveških stavb je najpomembnejša Mariji posvečena župnijska cerkev, bolj znana kot Evfrazijeva bazilika. Je del zgodnjebizantinskega kompleksa dvojne bazilike z atrijem, krstilnico in škofijo, pod zaščito UNESCO. Čeprav morate v baziliki občudovati njeno nepozabno notranjost, popolnoma ohranjene mozaike v srednji apside, kolonade marmornatih stebrov z zgodnjebizantinskimi kapiteli in ohranjenim štukaturami, z marmornatimi ploščami ograjeni prezbiterij in ciborij, namenite del pozornosti tudi freskam. Stenske slike na zahodni steni, nad južnim vhodom, imajo otosko morfologijo. Od nekdanjega prizora se je ohranil samo del spodnjega registra, Kristus na prestolu s knjigo v roki in dva svetnika, ki se mu približujeta z desne strani. Na zahodni steni je odlomek freske iz 14. stoletja, ki prikazuje neznano svetnico. V severni apside so fragmenti velarija s figuralnimi upodobitvami edini ohranjeni ostanek fresk. Najbolje so ohranjene tiste s konca 14. stoletja v nekdanji zakristiji, nad prezbiterijem nekdanje severne bazilike. Pomembnejše od fresk so arheološke najdbe z eksedro in sarkofagom sv. Mavra, zgodnjekrščanskega mučenika, ki naj bi, po legendi, bil prvi poreški škof. No, vrnimo se k freskam. Nastale so potem, ko je ta prostor že bil spremenjen v zakristijo. Na južni steni detajli kažejo na prizore iz Pasijona. Na severni steni je berljiv edino prizor z mučeništvom bradatega svetnika. V hriboviti pokrajini, nag do pasu, kleči ranjeni mučenik, katerega dva mučitelja brez milosti udarjata s kijem. Ne ve se točno, kdo je, mogoče sam sv. Mauro. Možno, da je to del mučeništvoma sv. Gervazija in Protazija, katerih kult je prav tako prisoten v Istri. Kakorkoli že, pomembno je oditi iz Poreča s spoznanjem, da ves blišč katedral počiva na kosteh krščanskih mučnikov.

Eksedra – v zgodnjekrščanskem obdobju polkrožna (ali poligonalna) niša znotraj apside s povišanim sedežem za duhovščino.

Sv. Lovreč

Sv. Martin, Sv. Blaž

Od utvrđenog srednjovjekovnog kaštela ostale su sačuvane zidine i dvoja gradska vrata. Jedna od njih danas su zazidana, unutar obrambenog tornja. Uz njega je župna crkva sv. Martina, a gradska loža naslonjena je uz njezin južni zid. Najveća je romanička crkva u Istri.

U sjevernoj i južnoj apsidi ove trobrodne građevine s početka 11. st. nedavno su restaurirane freske. Nastaju za vrijeme Otonske renesanse, a ovako kvalitetno slikarstvo nije sačuvano niti na izvorištima ovog stila. Najočuvaniji su monumentalni likovi svetaca u južnoj apsidi. U konhi apside Krist u raskoraku okružen arkandjelima ikonografija je kasnoantičkog porijekla. Ostaci ovih fresaka u sjevernoj apsidi ne mogu se precizno protumačiti jer su uništeni gotičkima u svom donjem dijelu. Ostaci u brodu crkve dio su opširnijeg ciklusa. Zidovi svetišta u glavnoj apsidi nisu nikada istraženi. Mladi sloj zidnih slika u sjevernoj apsidi može se povezati s onima u Prodolu, barem zbog jedinstvene bordure s antropomorfnim suncem.

U Sv. Blažu freske iz druge polovice 15. st. preslikane su zidnim slikama iz 1864. godine. Nazire se legenda o sv. Blažu, dok je na svetišnom zidu u cijelosti otkriven lik sv. Pavla.

Od utrjenega srednjeveškega *kaštela* se je ohranilo obzidje in dvojna mestna vrata. Ena od njih so danes zazidana, znotraj obrambnega stolpa. Ob njem je župnijska cerkev sv. Martina, mestna loža pa je naslonjena na njeno južno steno. To je največja romanska cerkev v Istri.

V severni in južni apsidi te triladijske stavbe iz začetka 11. stoletja so pred kratkim restavrirali freske. Nastale so v času otonske renesanse, a tako kvalitetno slikarstvo ni ohranjeno niti na izvoru tega sloga. Najbolj so ohranjene monumentalne figure svetnikov v južni apsidi. Na temenu apside razkoračeni Kristus obdan z nadangeli je ikonografija poznoantičnega porekla. Ostanke fresk v severni apsidi ni možno natančno razbrati, ker so v spodnjem delu uničeni z gotskimi. Ostanke v cerkveni ladji so del obširnejšega cikla. Stene prezbiterija v glavni apsidi niso bile nikoli raziskane. Mlajšo plast stenskih slik v severni apsidi lahko povežemo s tistimi v Prodolu, vsaj zaradi edinstvene bordure z antropomorfim soncem.

V Sv. Blažu so freske iz druge polovice 15. stoletja, preslikane leta 1864. Slutiti je legendo sv. Blaža, medtem ko je na steni prezbiterija v celoti odkrita figura sv. Pavla.

Kloštar

Sv. Mihovil / Sv. Mihael

Samostan sv. Mihovila, prema legendi, osnovao je sv. Romuald, utemeljitelj reda kamaldoljana, koji je prije toga živio pustinjačkim životom u obližnjoj spilji na Limskom kanalu. Nemojte zaobići ovaj geološki fenomen i jedini istarski fjord, kao ni Romualdovu spilju.

Od nekada moćne opatije sv. Mihovila koja je bila u sukobu s porečkim biskupima ostao je napušten i zapušten samostan s dvije crkve. Manja je ranobizantska građevina, a veća, titulara sv. Mihovila, iz 11. st. U svetištu je visoka, polukružna, izvana istaknuta apsida. U bočnom zidu, visoko ispod krovšta, sačuvane su originalne tranzene s pleternim ukrasom. U crkvi sv. Mihovila ostaci su romaničkih fresaka. Sudenje sv. Stjepanu i njegovo kamenovanje jedini su prizori koji se mogu iščitati u apsidi i najstariji osvrti na ove teme u Istri. Najbolje očuvani prikaz svetac je na desnoj strani trijumfalnog luka. Mladolik lik s tonzutom i opatskim štapom prikazuje benediktinskog sveca, pretpostavlja se samog sv. Romualda. I ljudski likovi i arhitektura predočeni su stilizirano i sumarno. Likovi su oblikovani konturama svijetle i tamne boje, a na jagodicama lica javljaju se karakteristične crvene mrlje. Ikonografski i likovni uzori raznoliki su, od karolinških elemenata u ornamentici do helenističko-orijentalnih motiva u odjeći. Vladarska kruna je karolinškog tipa, kakvu su nosili njemački kraljevi. Svi navedeni elementi obilježja su međunarodne benediktinske umjetnosti otoskog razdoblja.

Samostan sv. Mihaela je, po legendi, ustanovil sv. Romuald, utemeljitelj kamaldolskega reda, ki je pred tem živel puščavniško življenje v bližnji votlini nad Limskim kanalom. Ne prezrite ta geološki fenomen in edini istrski fjord, pa tudi Romualdovo jamo.

Od nekoč mogočne opatije sv. Mihaela, ki je bila v sporu s poreškimi škofi, je ostal le zapuščen in opuščena samostan z dvema cerkvama. Manjša je zgodnjebizantska stavba, večja pa, posvečena sv. Mihaelu, iz 11. stoletja. V prezbiteriju je visoka, polkrožna, zunaj vidna apsida. Na stranski steni so se visoko pod ostrejšem ohranile originalne tranzene s pleternim okrasom. V cerkvi sv. Mihaela so ostanki romanskih fresk. Sojenje sv. Štefanu in njegovo kamenjanje sta edina prizora, ki ju lahko razberemo v apsidi, in to je najstarejši primer te teme v Istri. Najbolje ohranjeni prizor je svetnik na desni strani slavoloka. Mladostna figura s tonzuro in opatsko palico prikazuje benediktinskega svetnika, predvidoma samega sv. Romualda. Tako človeške figure kot arhitektura so stilizirano in sumarno prikazani. Figure so oblikovane s konturami svetle in temne barve, a na ličnicah se pojavljajo karakteristične rdeče lise. Ikonografski in likovni vzori so različni, od karolinških elementov v ornamentiki do helenistično – orientalskih v oblačilih. Vladarska krona je karolinškega tipa, kakršno so nosili nemški kralji. Vsi omenjeni elementi so značilnosti mednarodne benediktinske umetnosti otoskega obdobja.

Sv. Marija Magdalena

Crkva sv. Marije Magdalene na području je nekadašnje dvigradske općine. Smještena je izvan naselja, u polju. Arhitektonski jednostavna, pripada najuobičajenijoj arhitektonskoj tipologiji u Istri, s istaknutom, polukružnom apsidadom. Takvi tipovi sakralnih građevina u Istri se pojavljuju uglavnom u romaničkom razdoblju, ali se grade i kasnije. Važnije su freske očuvane u unutrašnjosti: u apsidi, na trijumfalnom luku i dijelovima sjevernog i južnog zida uz svetište. Takav način oslikavanja samo svetišnog prostora gotovo da je uobičajen na dvigradskom području. Upotrebljava se od ranoromaničkih fresaka sv. Agate do kasnogotičkih prostora crkava sv. Marije od Lakuća i sv. Antuna kod Dvigrada. U konhi apsida crkve u Šorićima scena je Krista na prijestolju okružena simbolima četvorice evanđelista. U apsidi, ispod Krista, niz je apostola. Sve ostale oslikane površine ispunjene su prikazima svetaca, slično kao i u Sv. Trojstvu u Labincima. S tim freskama spaja ih i jednostavni sustav bordura od običnih letvica te tretiranje prostornosti unutar okvira. Unutar scene prostor se naznačuje stupnjevanjem triju kvadrata, dok svetačke aureole prekrivaju gornju žutu letvicu. Tek se tim postupkom likovi prostorno ističu. Iako su njihove impostacije jednostavne, uz shematične nabore haljina koje u potpunosti prekrivaju noge, slikar je statičnost pokušao izbjeći položajima ruku i zakrenutošću glava svetaca. Njih prepoznajemo samo po atributima. Tako na južnome zidu raspoznajemo sv. Leonarda zbog karakterističnog atributa veriga i sv. Jurja na konju koji ubija zmaja. Freske možemo datirati u drugu četvrtinu 14. st. U likovima se očituje giottizam iz treće ruke, prerađen kroz riminešku stilizaciju. Giotteska plastičnost potpuno se gubi, a stilizacija se rastače u zeleno oslikane sjene koje se najviše ističu u kolobarima oko očiju.

Cerkev sv. Marije Magdalene je na območju nekdanje dvigradske občine. Nahaja se zunaj naselja, na polju. Arhitektonsko je enostavna, spada v običajno arhitektonsko tipologijo v Istri, z izstopajočo polkrožno absido. Takšni tipi sakralnih stavb se v Istri pojavljajo v glavnem v obdobju romanike, ampak jih gradijo tudi kasneje. Bolj pomembne so freske, ki so ohranjene v notranjščini: v apsidi, na slavaloku in delih severne in južne stene v prezbiteriju. Takšen način poslikave, samo prezbiterija, je skorajda običajen na dvigradskem območju. V uporabi je od zgodnjoromanskih fresk v Sv. Agati do poznogotskih prostorov cerkev sv. Marije od Lakuća in sv. Antona pri Dvigradu. Na temenu apside cerkve v Šorićih je prizor Kristusa na prestolu, ki je obdan s simboli štirih evangelistov. V apsidi pod Kristusom je niz apostolov. Vse ostale poslikane površine so izpolnjene z upodobitvami svetnikov, podobno kot v Sv. Trojici v Labincih. S temi freskami jih povezuje enostavni sistem bordur iz navadnih letvic ter tretiranje prostora znotraj okvirja. Znotraj prizora je prostor definiran s stopnjevanjem treh kvadratov, medtem ko svetniške avreole pokrivajo zgornjo rumeno letvico. Šele s tem postopkom figure prostorsko izstopajo. Čeprav je njihova postavitvev enostavna in shematične gube oblačil popolnoma prekrivajo noge, se je slikar poskušal izogniti statičnosti s postavitvijo rok in obratom svetniških glav. Le-te prepoznamo samo po atributih. Tako na južni steni prepoznamo sv. Lenarta z značilnim atributom verig in sv. Jurija na konju, ki ubija zmaja. Freske lahko datiramo v drugo četrtino 14. stoletja. V figurah je prepoznati giottizem iz tretje roke, predelan skozi riminiško stilizacijo. Giottovska plastičnost se popolnoma zgubi, stilizacija pa se raztaplja v zeleno poslikane sence, ki so najbolj vidne v kolobarjih okoli oči.

Dvigrad

Sv. Marija od Lakuća, Sv. Antun / Sv. Anton

Veličanstvene ruševine svjedoče o napuštenom srednjovjekovnom gradu koji je nadzirao put iz Limskog kanala kroz limsku dragu. Ostaci najveće zgrade na najvišem platou Dvigrada pripadaju župnoj crkvi sv. Sofije.

U njoj je 1962. godine fragmente fresaka otkrio istarski arheolog Branko Marušić. Smatrao je da su slikarije nastale istodobno s arhitekturom crkve, krajem 8. st., što navodi na zaključak da su to najstarije sačuvane srednjovjekovne freske u Istri. Zbog nemogućnosti da se čuvaju na izvornom mjestu, skinute su i prenesene u Arheološki muzej Istre u Puli. U dva polja naslikani su dopojasni muški likovi. Odjeveni su u bijele, pripjene tunike, s crvenim plaštom kopčanim na ramenu. Jakih vratova i ovalnih lica, ruku tankih, savijenih, šiljasto završenih, bezglobnih prstiju drže predmete koje je Marušić prepoznao kao bodeže. Stoga je pretpostavio da likovi predstavljaju svece-vojnike. Na oba polja vide se djelomično čitljivi natpisi kapitalom. Slike su gotovo monokromne, u tonovima crvenih okera. Crtež je izveden tankim kistom, dugim linijama kaligrafskog poteza, što svjedoči o kvaliteti majstora.

U Sv. Mariji od Lakuća, kao i u obližnjem Sv. Antunu, nalaze se kasnogotičke freske Šarenog Majstora. Ime mu je nadjenulo Fučić zbog karakteristične palete boja, kadence ljubičastih, crvenih, zelenih i narančastih tonova. Oslikano je samo svetište. U apsidi je Krist u slavi okružen simbolima evanđelista i kozmičkim znakovima Sunca i Mjeseca. Pod njima je niz apostola.

Na trijumfalnom luku Navještenje, a pod njim sv. Uršula s dvije svete i sv. Lovro. U potlošnom pojasu apsida prostire se oslikana zavjesa. Kao nastavak događaja nakon Navještenja prikazan je u gornjem polju južnog zida Susret Marije i Elizabete. U gornjem polju sjevernog zida je Rođenje Kristovo. Na južnom zidu ispod Pohodenja sv. Sebastijan sa sv. Rokom. Pod baldahinom nad glavnim ulazom u crkvu isti je majstor naslikao okrunjenu Bogorodicu-zaštitnicu s plaštem.

U Sv. Antunu naslikan je poliptih na zidu s prikazima svetog opata sa štapom u ruci, Bogorodice s djetetom, potom jako oštećen prikaz neodređenog sveca te sv. Martina s prosjakom. Poliptihu je pripadala i skulptura sv. Antuna koja se danas nalazi u župnom uredu u Kanfanaru.

Veličastne ruševine govorijo o zapuščenem srednjeveškem mestu, ki je nadzorovalo pot iz Limskega kanala skozi limsko drago. Ostanke največje stavbe na najvišjem platoju Dvigrada pripadajo župnijski cerkvi sv. Sofije.

V njej je leta 1962 fragmente fresk odkril istrski arheolog Branko Marušič. Menil je, da so freske nastale istočasno z arhitekturo cerkve, konec 8. stoletja, kar pomeni, da so to najstarejše ohranjene srednjeveške freske v Istri. Zaradi nezmožnosti, da bi se ohranile na izvornem mestu, so bile snete in prenešene v Arheološki muzej Istre v Puli. V dveh poljih so naslikane dopasne moške figure. Oblečene so v bele oprijete tunike, z rdečim ogrinjalom, spetim na rami. Imajo močne vratove in ovalne obraze, roke s tankimi, zvinitimi, šilasto zaključenimi prsti brez členkov, v katerih držijo predmete, ki jih je Marušič prepoznal kot bodala. Zaradi tega je predvideval, da figure predstavljajo svetnike-vojake. Na obeh poljih so vidni deloma berljivi napisi v kapitali. Slike so sigurno monokromne, v odtenkih rdečih okrov. Risba je narejena s tankim čopičem z dolgimi kaligrafskimi potezami, kar govori o mojstrovi kvaliteti.

V Sv. Mariji od Lakuća, kot tudi v bližnjem Sv. Antonu se nahajajo poznogotske freske Pisanega mojstra. Ime mu je dal Fučić zaradi značilne palete barv, kadence vijoličastih, rdečih, zelenih in oranžnih odtenkov. Poslikan je samo prezbiterij. V apsidi je Kristus v slavi obdan s simboli evangelistov in kozmičnimi simboli Sonca in Lune. Pod njimi je vrsta apostolov.

Na slavlolu je Oznanjenje, pod njim pa sv. Uršula z dvema svetnicama in sv. Lovrenc. Na pritalnem pasu apsida je naslikana zavesa. Kot nadaljevanje dogodka po Oznanjenju je v zgornjem polju južne stene upodobljeno Srečanje Marije in Elizabete. V zgornjem polju severne stene je Kristusovo rojstvo. Na južni steni pod Obiskovanjem pa sta sv. Boštjan in sv. Rok. Pod baldahinom nad glavnim vhomom v cerkvico je isti mojster naslikal okronano Marijo zaščitnico s plaščem.

V Sv. Antonu je na steni naslikan poliptih z upodobitvami svetega opata s palico v roki, Marije z otrokom, zatem zelo poškodovana upodobitev nedoločljivega svetnika ter sv. Martina z beračem. K poliptihu je pripadal tudi kip sv. Antona, ki se danes nahaja v župnišču v Kanfanarju.

Sv. Agata

Ne može se sa sigurnošću utvrditi kada je crkva podignuta. Tipološki je vezana uz predromaničku graditeljsku tradiciju, no mogla je nastati i kasnije, u drugoj polovici 11. st., na što ukazuju freske s prvog sloja žbuke. Svojim oblikovnim, kompozicijskim i tehničkim karakteristikama slikarije datiramo u drugu polovicu 11. st.

U donjem registru u sredini apsida stojeći lik Bogorodice s rukama uzdignutim u molitvu okružen je sa svake strane petoricom apostola. Broj apostola nas navodi na to da u konhi apsida prepoznamo dvojicu koji u donjoj sceni nedostaju. Krist je prikazan kao golobradi mladić koji u ruci drži neuobičajeni natpis: *REX IUDEORUM*. Na trijumfalnom luku žrtva Kainova i Abelova zamjenjuje uobičajeni prikaz Navještenja. Svetice Agata i Lucija nalaze se u poljima ispod trijumfalnog luka. Bordure s geometrijskim motivima ponavljaju ornamentalni repertoar poznat iz karolinškog slikarstva.

Podjelom pozadine iza apostola i bordurama slikar postiže naglašenost horizontala. Scene su ornamentalno shvaćene. Likovi apostola slikani su u jednostavnim, hijeratskim pozama, a statičnost je naglašena i promjenom boja njihovih haljina. Razbija ju tek kompozicija u konhi apsida u kojoj je pokrenut lik Krista raširenih ruku, te likovi apostola u gesti prinošenja darova, čime se naglašava središnja scena ovog ikonografskog programa. Paletom ograničenih boja slikar postiže zanimljive kolorističke akorde. Lica i ruke oblikuje komplementarnim kontrastom zelene i crvene boje. Sve su boje nanošene na svježju žbuku osim bijele. Njome gradi *lumeggiature* i natpise nad apostolima, a s vremenom je otpala, tako da se sada tek nazire. Apostolima su tijekom vremena izgrebane oči, što nije vandalski čin već neukoga puka koji je mislio da će tako dobivenim prahom izliječiti očne bolesti. Nadamo se da on ipak nije završio u očima nego da su ga popili. Još je po nečemu ova crkva bila poznata. Sv. Agati, kojoj su mučitelji odrezali dojke, hodočastile su dojlje kojima je presahlo mlijeko.

Ni možno zagotovo določiti, kdaj je bila cerkev zgrajena. Tiploško je vezana na predromansko gradbeno tradicijo, lahko pa je nastala tudi kasneje, v drugi polovici 11. stoletja, kar nakazujejo freske na prvi plasti ometa. Po oblikovnih, kompozicijskih in tehničnih karakteristikah slikarije datiramo v drugo polovico 11. stoletja.

V spodnjem registru na sredini apside je pokončna figura Device Marije z rokami dvignjenimi v molitev, na vsaki strani obdana s petimi apostoli. Število apostolov nas navaja na to, da na temenu apside prepoznamo dva, ki manjkata v spodnjem prizoru. Kristus je prikazan kot golobradi mladenič, ki v roki drži nenavaden napis: *REX IUDEORUM*. Na slavaloku Daritev Kajna in Abela nadomešča običajen prizor Oznanjenja. Svetnici Agata in Lucija se nahajata v poljih pod slavalokom. Bordure z geometričnimi motivi ponavljajo ornamentalni repertoar, ki je znan iz karolinškega slikarstva.

Z razdelitvijo ozadja za apostoli in z bordurami dosega slikar horizontalno poudarjenost. Prizori so ornamentalno zastavljeni. Figure apostolov so naslikane v enostavnih, svečanih pozah, statičnost pa je poudarjena s spremembo barv njihovih oblačil. Razbija jo šele kompozicija na temenu apside, v kateri je razgibani Kristus z razširjenimi rokami ter figuri apostolov, ki prinašata darove, s čimer je poudarjen osrednji prizor tega ikonografskega programa. Z omejeno paletto barv dosega slikar zanimive koloristične akorde. Obraze in roke oblikuje s komplementarnim kontrastom zelene in rdeče barve. Vse barve so nanešene na svež omet, razen bele. Z njo gradi *lumeggiature* in napise nad apostoli, s časom pa je odpadla, tako da je sedaj komaj opazna. Apostolom so bile v teku časa izprskane oči, pri čemer ne gre za vandalsko dejanje, temveč za dejanje neukega naroda, ki je mislil, da bo s tem prahom ozdravil očesne bolezni. Upajmo, da le-ta ni končal v obeh, ampak da so ga popili. Ta cerkev je bila znana po še eni stvari. K sv. Agati, ki so ji mučitelji odrezali dojki, so romale dojilje, katerim je usahnilo mleko.

Žminj

Sv. Antun / Sv. Anton Sv. Trojstvo / Sv. Trojica

Austrijski konzervator Anton Gnirs je crkvu sv. Antuna, koja je dotad služila kao skladište, od udovice Foške Peteh otkupio za 450 kruna novcem austrijskog nadvojvode i prestolonasljednika Franje Ferdinanda i u njegovo ime. No u zemljišnim knjigama i danas je kao vlasnik navedene građevine upisan Gnirs.

Crkva je sagrađena od pravilno uslojenih i pažljivo obrađenih klesanaca. Na južnom i zapadnom zidu sačuvane su gotičke tranzene. Kameni elementi prozorskog otvora na pročelju rekonstruirani su u restauratorskom zahvatu oko 1964. godine. Crkva je jedinstvene arhitektonske tipologije s upisanom apsidom nadsvođenom šiljastim svodom, kao i lađa crkve, koja je razvedena polukružno zaključenim nišama. O naručiteljima i graditelju crkve svjedoči natpis uzidan u pročelje iz 1381. godine. Imena Marina, Sladonicha i Teodora mogu se povezati s bratovštinom, vjerojatno istoimenoj titularu crkve, i prikazanoj na lijevom zidu apside, što svjedoči o ranoj ulozi bratovština kao naručitelja umjetnina u Istri. Na desnome zidu apside nalaze se tri grba. Lijevi i najočuvaniji pripada obitelji Devin, a desni je habsburški. Scena Krunjenja Bogorodice nalazi se u luneti apside. Ispod njega u naslikanim nišama pojavljuju se slijeva nadesno: sveti Antun opat, Petar, Pavao i još jedan svetac s mitrom, palijem i knjigom u desnoj ruci. Na svodu apside simboli su četvorice evanđelista koji su prikazani kao ljudske figure s glavama svojih zoomorfnih simbola. U niši južnoga zida nalazi se Poklonstvo kraljeva, a u nišama sjevernoga zida Uskrsnuće i Uzašašće Kristovo. Ikonografska zanimljivost za makabralnu tematiku prikaz je smrti, tj. kostura na zapadnome zidu. S desne strane zapadnoga zida ostatak je prikaza Krila Abrahamovog. Na trijumfalnom luku ostaci su Navještenja, a na svodu lađe na svakom zidu po dva registra sa sveukupno osam scena, koje su nažalost u jako lošem stanju. Prepoznaje se scena Raspeća. Tron na prikazu Krunjenja okružen je osmoricom muzicirajućih anđela koji sviraju psalterij, fidl, mandoru, portativ, lutnju i def. Ovo su najstariji prikazi glazbenih instrumenata u Istri. Lirski opisi anđela, elegantnih pokreta prstiju, klečeći u blago izvijenoj krivulji tijela, te svijetle, pastelne boje haljina i njihovi suptilni krojevi naslućuju leksik međunarodne gotike, izraz profinjene dvorske etikete. Opći dojam slikarija određuje njihov kolorit. Preteže tamnoplava, gotovo crna boja, kojom je slikar ispunio pozadine i zonu velarija. Iz te tame probijaju arhitektonska scenerija i likovi žutih, zelenih i crvenih tonova. Vještiji je slikar slikao Krunjenje i svece pod njime, a manje

vješt sve ostale. Freske su povezivane uz mletačko likovno stvaranje, majstora koji se odgojio na dobrima mletačkih primitiva, predrenesansnih slikara, u klimi koju uvjetuje umjetnost Lorenza Veneziana, Catarina i Donata. Recentna istraživanja uočila su moguću utjecaj sienskog slikarstva što preko Venecije dolazi u istarsku provinciju.

Crkvice Sv. Trojstva bila je samostojeća građevina unutar nekadašnjeg kaštela. Danas je spojena sa župnom crkvom i služi joj kao jedna od kapela. Zidne slike datirane su u 1471. godinu natpisom na velariju. Na malom prostoru prikazane su brojne scene: Bijeg u Egipat, Pad egipatskih kumira, Pokolj nevine djece, Povratak sv. obitelji iz Egipta, Krštenje u Jordanu, Izgon trgovaca iz hrama, Posljednja večera, Molitva na Maslinskoj gori, Poljubac Judin, Krist pred Pilatom, Bičevanje, Uskrsnuće, Svete žene na praznom grobu, *Noli me tangere*, Krist se prikazuje učenicima, Nevjerni Toma, Uzšašće, Krist u slavi. Predlošci za ove slike su iz *Biblije pauperum* a pojedine su među njima jedini takvi prikazi u cjelokupnom korpusu sačuvanih istarskih fresaka. Slučaj je to s Judinim poljupcem koji sadrži prekrasan prikaz sv. Petra koji je, uz ostale u ovoj kapeli, jedan od najljepših likova istarskog zidnog slikarstva.

Majstorsko građenje volumena uz upotrebu žarkih boja donosi vizualni užitak svakome promatraču.

Ovaj se ciklus povezuje s majstorom Bolfgangom, koruški usmjerenim slikarom. Njegova radionica jedna je od onih pojava koje su mogući izvori i pobude Ivanu iz Kastva. Trešnjolike usnice, puni volumeni lica, velike, srneće zjenice, duge kose s kovčicama, tanjuraste aureole i ornamentalni repertoar neki su od elemenata koji navode na takav zaključak.

Avstrijski konzervator Anton Gnirs je cerkev sv. Antona, ki je do takrat služila kot skladišče, od vdove Foške Peteh odkupil za 450 kron z denarjem avstrijskega nadvojvode in prestolonaslednika Franca Ferdinanda in v njegovem imenu. V zemljiških knjigah pa je danes kot lastnik vpisan Gnirs.

Cerkev je zgrajena iz pravilno zloženih in pozorno obdelanih klesancev. Na južni in zahodni steni so ohranjene gotske tranzene. Kamniti elementi okenske odprtine na pročelju so rekonstruirani v restavratorskem posegu okoli leta 1964. Cerkev ima edinstveno arhitektonsko tipologijo z vrisano apsidno, ki je šilasto obokana, tako kot cerkevna ladja, ki je razčlenjena s polkrožno zaključenimi nišami. O naročnikih in graditelju cerkve priča napis iz leta 1381, ki je vzidan v pročelje. Imena Marino, Sladonich in Teodor je možno povezati z bratovščino, ki verjetno nosi isto ime kot zavetnik cerkve, in ki je upodobljena na levi steni apside, kar govori o zgodnji vlogi bratovščin kot naročnikov umetnin v Istri. Na desni steni apside se nahajajo trije grbi. Levi je najbolj ohranjen in pripada družini Devin, a desni je habsburški. Prizor Marijinega kronanja se nahaja v luneti apside. Pod njim se v naslikanih nišah, iz desne proti levi, pojavljajo: sv. Anton Puščavnik, Peter, Pavel in še en svetnik z mitro, palijem in knjigo v desni roki. Na oboku apside so štirje evangelisti, ki so upodobljeni kot človeške figure z glavami njihovih zoomorfnih simbolov. V niši južne stene se nahaja Poklon kraljev, a v nišah severne stene Kristusovo Vstajenje in Vnebohod. Ikonografska zanimivost z makabralno tematiko je prizor smrti oz. okostnjakov na zahodni steni. Na desni strani zahodne stene je del prizora Abrahamovega naročja. Na slavaloku so ostanki Oznanjenja, na oboku ladje pa sta na vsaki steni dva registra s skupno osmimi prizori, ki so na žalost v zelo slabem stanju. Prepoznati je prizor Križanja. Prestol v prizoru Kronanja je obdan z osmimi angeli muzikanti, ki igrajo na psalterij, fidl, madoro, portativ, lutnjo in def. To so najstarejše upodobitve glasbil v Istri. Lirični opisi angelov z elegantnimi gibi prstov, ki klečijo v blago zakrivljeni drži telesa, ter svetle pastelne barve oblačil in njihovi subtilni

kroji kažejo na leksiko mednarodne gotike, izraz prefinjene dvorne etikete. Splošni vtis slikarij določa njihov kolorit. Prevladuje temnomodra, skoraj črna barva, s katero je slikar napolnil ozadja in cono velarija. Iz te teme se prebija arhitekturna scenerija in figure v rumenih, zelenih in rdečih tonih. Spretnější mojster je naslikal Kronanje in svetnike pod njim, manj spreten pa vse ostale. Freske so povezane z beneškim likovnim ustvarjanjem, z mojstrom, ki se je učil na dobrinah beneških primitivov, predrensančnih slikarjev, v ozračju, ki ga je ustvarjala umetnost Lorenza Veneziana, Catarina in Donata. Novejše raziskave so opazile možen vpliv sienskega slikarstva, ki je preko Benetk prispel v Istro.

Cerkvica sv. Trojice je bila samostojna stavba znotraj nekdanjega kaštela. Danes je povezana z župnijsko cerkvijo, kateri služi kot kapela. Stenske slike so datirane v leto 1471, kot kaže napis na velariju. Na majhnem prostoru so upodobljeni številni prizori: Beg v Egipt, Padec egipčanskih malikov, Pokol nedolžnih otrok, Vrnitev svete družine iz Egipta, Krst v Jordanu, Izgon trgovcev iz templja, Zadnja večerja, Molitev na Oljski gori, Judežev poljub, Kristus pred Pilatom, Bičanje, Vstajenje, Svete ženske ob praznem grobu, *Noli me tangere*, Kristus se prikaže učencem, Nejeverni Tomaž, Vnebohod, Kristus v slavi. Predloge za te slike so iz *Biblie pauperum*, nekatere med njimi pa so enkratne upodobitve v celotnem korpusu ohranjenih istrskih fresk. Tak primer je prizor Judeževga poljuba, na katerem je upodobljena čudovita figura sv. Petra, ki je, poleg ostalih v tej kapeli, ena najlepših figur istrskega stenskega slikarstva.

Mojstrska gradnja volumnov in uporaba živih barv daje užitek vsakemu gledalcu.

Ta cikel se povezuje z mojstrom Bolfgangom, koroško usmerjenim slikarjem. Njegova delavnica je eden tistih pojavov, ki so možni vir in spodbuda Janezu iz Kastva. Usta v obliki česnje, polni volumen obrazov, velike srnje zenice, dolgi kodrasti lasje, ploskovite avreole in ornamentalni repertoar so nekateri elementi, ki nas napeljujejo do tega zaključka.

Svetvinčenat

Sv. Vincent / Sv. Vincenc Sv. Katarina

Svetvinčenat je, iako u neposrednoj okolici Pule, u srednjem vijeku potpadao pod porečku biskupiju. Na tom je mjestu nekada stajao samostan benediktinaca. Poznati papa Aleksandar III. potvrđuje 1178. godine porečkom biskupu crkvu sv. Vincenta *cum cappellis suis*. Savičenta se spominje i u najpoznatijem istarskom dokumentu, *Istarskom razvodu*, odnosno župan opatije svetoga Vincenta, što svjedoči o tome da se oko samostana razvilo srednjovjekovno naselje. Od 1209., kada postaje posjed istarskog markgrofa, prelazi iz ruke u ruku da bi konačno u cijelosti postao vlasništvo venecijanske obitelji Morosini 1523. Pod njima naselje poprima konačan izgled, s jednim od najljepših i najskladnijih renesansnih trgova.

Od samostana koji je prestao postojati godine 1314. sačuvala se samo crkva sv. Vincenta. Njena je posebnost arhitektonska raščlamba jednobrodnog prostora s tri upisane apside. Od tri sloja fresaka najstariji se mjestimice nazire u ispranim tragovima boje. Drugi, najbimniji sloj, izveo je majstor Ognobenus iz Trevisa krajem 13. st. koji se potpisao pod prozorom južne apside. Treći sloj fresaka iz druge polovice 14. st. srednjovjekovna je obnova slike apostola i fragmentarna oltarna zidna slika na sjevernom zidu s likom svete i donatorom. Ognobenus na bočnim zidovima oslikava mučeništvo sv. Vincenta i sv. Valerija te prizore iz Kristova života. U apsidama je prikazano Krštenje Kristovo, *Maestas Domini* i *Maestas Virginis*. Na proširenom trijumfalnom luku zajedno se nalaze Navještenje i žrtva Kainova i Abelova. Ikonografski je zanimljiv i najstariji Kalendar s alegorijskim prikazima mjeseci. Freske su teško čitljive zbog velike količine vlage koja ih prožima. No možda nas baš zbog svog stanja očaravaju patinom starine i mističnošću koju postižu.

Sv. Katarina je tipološki zanimljiva, jednobrodna kapelica otvorenog drvenog krovišta s upisanom apsidom koja je zaključena šiljastim svodom. Oslikana je scenama iz života istoimene svete. Njene su zaruke prikazane na sredini južnog zida. U središtu prizora Bogorodica s djetetom sjedi na prijestolju bez naslona, iza kojega tri anđela pridržavaju zastor. Katarina je ispružila ruku Kristu da bi joj, prema legendi, na prst stavio zaručnički prsten.

Prostorna organizacija zidnih slika, ornamentalni repertoar te detalji anatomija sličnosti su među slikama u Sv. Katarini i onima u barbanskome Sv. Antunu. Oba su ciklusa pod jakim utjecajem sjevernotalijanskog trećenta, no uočeni su i utjecaji južnotirolskog zidnog slikarstva.

Svetvinčenat je, čeprav v neposredni okolici Pulja, v srednjem veku pripadal poreški škofiji. Na tem mestu je nekoč stal benediktinski samostan. Znani papež Aleksander III. leta 1178 potrjuje poreškemu škofu cerkev sv. Vincenca *cum cappellis suis*. Svetvinčenat oziroma župan opatije sv. Vincenca, je omenjen tudi v najbolj znanem istrskem dokumentu, *Istrskem razvodu*, kar govori o tem, da se je okoli samostana razvilo srednjeveško naselje. Od leta 1209, ko postane posest istrskega mejnega grofa, prehaja iz roke v roko, da bi na koncu v celoti postal last beneške rodbine Morosini leta 1523. Pod njimi je naselje dobilo kočni videz z enim najlepših in najskladnejših renesančnih trgov.

Od samostana, ki je bil ukinjen leta 1314, je ohranjena le cerkev sv. Vincenca. Njena posebnost je arhitekturna razčlenitev enoladijskega prostora s tremi vrisanimi apsidami. Med tremi plastmi fresk je najstarejšo zaznati le v izpranih sledovih barve. Drugo, najobsežnejšo plast, je izdelal mojster Ognobenus iz Trevisa ob koncu 13. stoletja, ki se je podpisal pod oknom južne apside. Tretja plast fresk iz druge polovice 14. stoletja je srednjeveška obnova slike apostolov in fragmentarna oltarna stenska slika na severni steni s figuro svetnice in donatorjem. Ognobenus je na stranskih stenah naslikal mučeništvo sv. Vincenca in sv. Valerija ter prizore iz Kristusovega življenja. V apisadah

je upodobljen Kristusov krst, *Majestas Domini* in *Majestas Virginis*. Na razširjenem slavlolu se skupaj nahajata Oznanjenje in Kajnova in Abelova daritev. Ikonografsko je zanimiv tudi najstarejši Koledar z alegoričnimi upodobitvami mesecev. Freske so težko berljive zaradi velike količine vlage, ki jih prežema. Mogoče nas pa prav zaradi svojega stanja očarajo s patino starine in mističnostjo.

Sv. Katarina je tipološko zanimiva enoladijska kapelica z odprtim lesenim ostrešjem z vrisano apsidno, ki je zaključena s šilastim obokom. Poslikana je s prizori iz življenja istoimenske svetnice. Njena zaroka je upodobljena na sredini južne stene. V središču prizora je Marija z otrokom, ki sedi na prestolu brez naslonjala, izza katerega trije angeli držijo zaveso. Katarina je podala roko Kristusu, da bi ji, po legendi, na prst dal zaročni prstan.

Prostorska organizacija stenske poslikave, ornamentalni repertoar ter detajli anatomij so podobnosti med slikami in tistih v barbarskem Sv. Antonu. Oba cikla sta pod močnim vplivom severnoitalijanskega *trecenta*, opaziti pa je tudi vplive južno-tirolskega stenskega slikarstva.

Sv. Duh

Od Bala, važnog kaštela pod vlašću akvilejskog patrijarha, ostala su dva prstena zidina. Župna crkva s kriptom i značajnom predromaničkom skulpturom Bala i okolice jedan je od pokazatelja nekadašnje važnosti mjesta. Prostrana lađa crkve s bočnim kapelama čuva vrijedne umjetnine od kojih treba istaknuti predromanički sarkofag, romaničko raspelo i renesansni drvorezbareni poliptih.

Dvije baljanske crkve imaju sačuvane srednjovjekovne freske. Sv. Duh, skladnog, prizmatičnog oblika, s klesancima složenim u pravilne nizove i krovom od škripla, uz vršno klesanu arhitektonsku plastiku na pročelju, sačuvaio je i lijep detalj profiliranog kamenog nosača za vječno svjetlo usred šiljastog svoda. Sićušna unutrašnjost kapele prošarana je freskama, koje se u novije vrijeme povezuju sa stvaranjem Alberta iz Konstanza. On oslikava i obližnju grobljansku crkvu sv. Antuna u kojoj se tek naziru scene iz života sveca titulara pod slojevima kasnijeg naličja. Naslućuje se scena sv. Antuna koji pokapa sv. Pavla pustinjaka s karakterističnom pustinjačkom haljinom od palmina lišća. Na zapadnom zidu paklene su muke: plamenovi oblizuju kotlove u kojima se kuhaju tjelesa prokletih. Isti su kao u sceni Pakla u Sv. Duhu. No sve bogatstvo Albertova repertoara u crkvi je Sv. Duha. Prostorno su najuvjerljivije scene Bijeg u Egipat, Pokolj nevine dječice i Posljednja večera. Ispunjene brojnim detaljima, ne dopuštaju oku da se odmori. Jedino smirenje naš pogled dobiva na bjelini vapnenih žbuka u oštećenjima fresaka. Čudno je zamisliti crkvu u cijelosti oslikanu, umjesto mirom, prožetu nemirnim potezima Albertova kista.

Bale

Od Bal, pomembnega *kaštela* pod oblastjo oglejskega patrijarha, sta ostala dva prstana obzidja. Župnijska cerkev s kripto in pomembno predromansko skulpturo Bal in okolice je pokazatelj nekdanje pomembnosti mesta. Prostrana cerkvena ladja s stranskimi kapelami hrani vredne umetnine, med katerimi je treba omeniti predromanski sarkofag, romansko raspelo in renesančni lesorezni poliptih.

Dve balski cerkvi imata ohranjene srednjeveške freske. Sv. Duh, skladne, prizmatične oblike, s klesanci zloženimi v pravilne nize in skrilsto streho ter izredno izklesano arhitekturno plastiko na pročelju, je ohranil lep detalj profiliranega kamnitega nosilca za vечно luč sredi šilastega oboka. Drobna notranjost kapele je popisana s freskami, ki se v novešem času povezujejo z ustvarjanjem Alberta iz Konstanza. On je poslikal tudi bližnje pokopališko cerkev sv. Antona, v kateri so pod kasnejšimi plastmi slabo vidni prizori iz življenja zaščitnika. Slutiti je prizor sv. Antona, ki pokopava sv. Pavla puščavnika s karakteristično puščavniško obleko iz palminih listov. Na zahodni steni so peklenke muke: plameni oplazujejo kotle, v katerih se kuhajo telesa prokletih. Enaki so kot tisti v prizoru Pekla v sv. Duhu. Ampak vse bogatstvo Albertovega repertoarja je v cerkvi sv. Duha. Prostorsko so najbolj prepričljivi prizori Bega v Egipat, Pokola nedolžnih otrok in Zadnja večera. Izpolnjeni s številnimi detailji ne pustijo očesu, da se spočije. Edino sprostitev daje našemu pogledu belina apnenega ometa v poškodbah fresk. Čudno je zamisliti si cerkev v celoti poslikano z nemirnimi potezami Albertovega čopiča.

Batvači

Sv. Foška

U crkvi sv. Foške održava se veliko proštenje na svetičin blagdan 13. veljače. Ipak, tada je velika gužva, atmosferu crkve treba doživjeti u samoći. Gradi se na uglu jedne od centurija, dijelova antičke podjele obradive zemlje. Centurijacija je najbolje očuvana upravo na Vodnjanštini. Ovaj antički spomenik jednako je vrijedan kao obližnja Arena, Slavuluk Sergijevaca ili Augustov hram. Na ovom je području, osim gustoće arheoloških spomenika, najveća koncentracija kažuna, tradicionalnih istarskih suhozidnih građevina. U blizini Sv. Foške nalazi se jedino mjesto gdje su skupno izgrađena tri kažuna, zatim najstariji datirani kažun te kažun s najširim opsegom.

Zidna slika u Sv. Foški nastala je početkom 12. st. neposredno nakon izgradnje crkve. Tehnološki je zanimljiva jer nije freska već vrsta polutempera. Krist sjedi na prijestolju optočenom draguljima unutar mandorle duginih boja. Desnom rukom blagoslivlja na istočnjački način, a lijevom pridržava knjigu na koljenima. Na njoj skraćeno piše *ego sum omnipotens deo* (ja sam svemogućí Bog). Mandorlu u nebo uzdižu četiri anđela, a pod njima šestorica apostola s čuđenjem gledaju Uzašašće. Scena je reducirana na šest apostola zbog zadanosti formata a da bi se sačuvala veličina likova te time i monumentalnost kompozicije. Pozadina je podijeljena na pet vodoravnih pojaseva. Na najdonjem se nalaze apostoli, a Krist tek svojim stopalima. Iznad njega je svjetliji, koji apostoli dodiruju samo svojim aureolama. Na ovom je dijelu bio zapisan tekst na latinskom, danas nečitljiv, a koji je vjerojatno bio literarni predložak temi. Na samom vrhu, iznad nebesa, široka je bordura pletenog ornamenta. Pod Uzašašćem su dvije ptice koje piju iz kaleža, simbol euharistije. U konhi apsida ostaci su *Sedes Sapientiae* (Bogorodica na prijestolju s Kristom u krilu). Primjetna je krajnja stilizacija likova u geometrizirani ornament. Pripisuju se sjevernotalijanskoj radionici koja se služi predlošcima južnotalijanskog porijekla.

V cerkvi sv. Foške se 13. februarja, na dan svetnice, odvija velika procesija. Tedaj je velika gneča, atmosfero cerkve pa je treba doživeti v samoti. Zgrajena je na vogalu ene od centurij, delu antične razdelitve obdelane zemlje. Centuriacija je najbolj ohranjena prav na področju Vodnjana. Ta antični spomenik je enako vreden kot bližnja Arena, Slavolok Sergijev ali Avgustov tempelj. Na tem področju je, razen gostote arheoloških spomenikov, največja koncentracija kažunov, tradicionalnih istrskih suhozidnih gradenj. V bližini sv. Foške se nahaja edini kraj, kjer so skupno zgrajeni trije kažuni, potem najstarejše datiran kažun ter kažun z najširšim obsegom.

Stenska slika v sv. Foški je nastala v začetku 12. stoletja, neposredno po izgradnji cerkve. Tehnološko je zanimiva, ker ni freska temveč poltempera. Kristus sedi na prestolu, okrašenem z dragulji, znotraj mandorle mavričnih barv. Z desnico blagosloavlja na vzhodnjaški način, z levico pa drži knjigo na kolenih. Na njej skrajšano piše *ego sum omni-*

potens deo (jaz sem vsemogočni Bog). Mandorlo v nebo dvigajo štirje angeli, a pod njimi šest apostolov začudeno opazuje Vnebohod. Prizor je reduciran na šest apostolov zaradi formata, da bi se ohranila velikost figur in s tem monumentalnost kompozicije. Ozadje je razdeljeno na pet vodoravnih pasov. V najnižjem pasu se nahajajo apostoli in Kristusova stopala. Nad njim je svetlejši pas, katerega se apostoli dotikajo le s svojimi avreolami. Na tem delu je bilo zapisano latinsko besedilo, ki je danes neberljivo in je verjetno služilo kot predloga za prizor. Na samem vrhu, nad nebesi, je široka bordura pleternega ornamenta. Pod Vnebovhodom sta dva ptiča, ki pijeta iz keliha, simbol evharistije. Na temenu apsida so ostanki *Sedes Sapientiae* (Marija na prestolu s Kristusom v naročju). Opazna je skrajna stilizacija figur v geometrizirani ornament. Pripisane so severnoitalijanski delavnici, ki je uporabljala predloge južnoitalijanskega porekla.

Fažana

Sv. Marija Karmelska, Sv. Kuzma i Damjan / Sv. Kozma in Damjan

Malo ribarsko naselje jedno je od rijetkih priobalnih istarskih mjesta koja su pred turističkom navalom očuvala primorski karakter. Iako je u nedavnoj prošlosti živjelo u sjeni Brijuna kao njegova tranzitna luka, danas se razvilo u prepoznatljivu turističku destinaciju. Jedan od zaštitnih znakova Fažane je srdela, a ribarsku tradiciju mjesta dokazuje manifestacija na kojoj se uči soljenje ove ribe.

Naselje nastaje na mjestu antičke keramičarske radionice koja je izrađivala amfore. U razdoblju od kraja 14. do sredine 16. st. Fažana se urbanistički definira u strukturu kakva je danas prepoznatljiva. Dva značajna urbanistička naglaska su sakralni objekti: kapela sv. Marije Karmelske koja nastaje na ulazu u mjesto, na križanju putova za Pulu i Vodnjan, te crkva sv. Kuzme i Damjana koja tvori središnji dio glavnog gradskog trga.

Sv. Marija Karmelska kapelica je jednostavne gotičke arhitekture, jednobrodna, nadsvodena šiljastim svodom i zaključena ravnim svetišnim zidom. Njezin nastanak možemo povezati sa širenjem kulta Gospe Karmelske nakon privilegija što ga je izdao

papa Ivan XXII. u 14. st. Crkva u Fažani svjedoči o ranom širenju njezina kulta u Istri. Djelomično su očuvana dva sloja zidnih slika. Na starijem je danas teško čitljiv prizor u čijoj je sredini okrugla mandorla iz koje isijavaju zrake svjetla. Nejasno je što se nalazilo unutar nje. Sa strane su likovi klečećih anđela, prekrivenih ruku na prsima, koji gledaju u središte prizora. Ono po čemu se ova slika ističe je nepročitani notni zapis iznad opisane scene. Izgleda da ostatak crkve nije bio oslikan. Freska je jako propala, od izvornog kolorita nije mnogo ostalo. Stilske karakteristike upućuju na slikarstvo pod utjecajem međunarodne gotike.

Mlađe zidne slike prikazuju scene iz života nekoga sveca. Izvorno je postojalo šest narativnih scena na uzdužnim zidovima crkve, a stilski pripadaju kontinentalnim utjecajima kasnogotičkog sloja zidnog slikarstva Istre.

Župna crkva sv. Kuzme i Damjana izdužena je gotička građevina zaključena poligonalnim svetištem. O njenom gotičkom postanju svjedoči i kameni inventar (portal i luneta na pročelju te kustodija u svetištu), kao i ostaci zidnih slika. Predromanička spolija koja spominje biskupa Firmina uzidana u pročelju upućuje na mogućnost postojanja starije crkve na ovome mjestu. Danas je u Istri tek šest crkava posvećenih sv. Kuzmi i Damjanu od kojih je fažanska jedna od najstarijih, usto i župna.

Na južnom brodu crkve, uz gotički prozor, ostaci su narativne scene na kojoj se uočavaju likovi vojnika i dijelovi arhitektonske scenerije. Nad njom se nalazi bogata složena bordura s perspektivno prikazanim konzolama, koje su plastično oblikovane zasjenjenjem i zakošene u smjeru svetišta, koja nam ukazuje na to da je crkva prije barokne pregradnje krovništa bila niža. Očuvan je dopojasni prikaz lika u oklopu koji zamahuje buzdovanom. Od drugoga lika sačuvano je samo oružje nalik glefi ili helebaridi. Najvjerojatnije je prikazano mučeništvo nekog sveca. I ova freska svojim ornamentalnim repertoarom upućuje na kontinentalno porijeklo.

U sakristiji je sačuvana zidna slika s prikazom Raspeća. S lijeve i desne strane prikaza nalaze se stojeći likovi sv. Kuzme i Damjana, dok su pod križem klečeći likovi sv. Marije Magdalene s lijeve i donatora s desne strane. Sačuvan je gotovo cijeli okvir slike sastavljen od jednostavnog dvopleta. Slika je u međuvremenu teško propala, tek su likovi Marije Magdalene i Damjana relativno dobro usčuvani. Iz potonjeg možemo iščitati sve morfološke karakteristike oblikovanja koje će nam pomoći u pripisivanju ovog djela. Odjeća koju nosi iz vremena je oslikavanja, 16. st. Obučen je u uske hlačice, kratku nošnju koja mu seže iznad koljena s uskim i oko vrata skopčanim ovratnikom, ogrnut plaštem, sa šeširom širokog oboda. Likovi su jakih anatomija, mišićavih i skladno oblikovanih ruku i nogu koje se ističu upravo zbog pripijene odjeće. Fizionomije svetaca su stilizirane, tipizirane, dok se na licu donatora ističu portretne karakteristike. U koloritu pretežu hladne plave i zelene te narančasto-crvene boje koje uz ljubičastu daju karakterističnu skalu boja, tipičnu paletu slikara Dominika kojeg smo uočili i na drugim lokalitetima u Istri. Najveće sličnosti uočavamo u prikazu sv. Nedjelje na sjevernom zidu crkve u Bačvi, koji posjeduje sve opisane slikarske karakteristike. Ova atribucija je zanimljiva i zato što se majstor Dominik u Višnjaju potpisao kao stanovnik Vodnjana („Dignano“). Sumnjalo se da je „Dignano“ istoimeno naselje u Furlaniji, međutim, sudeći po obimnoj produkciji ove radionice u Istri, priklanjamo se tezi da je Dominik ipak bio građanin istarskog Vodnjana.

Spolija – sekundarno ugrađen kameni element iz starije građevine upotrijebljen kao dio novije gradnje.

Majhno ribiško naselje je eno redkih obalnih istrskih mest, ki so pred navalom turistov ohranila primorski značaj. Čeprav je v nedavni preteklosti živela v senci Brijunov kot njegovo tranzitno pristanišče, se je danes razvila v prepoznavno turistično destinacijo. Eden od zaščitnih znakov Fažane je sardela, a ribiško tradicijo dokazuje prireditev, na kateri učijo, kako soliti te ribe.

Naselje je nastalo na mestu antične keramične delavnice, ki je izdelovala amfore. V času od konca 14. do sredine 16. stoletja se Fažana urbanistično definira v strukturo, ki je prepoznavna še danes. Dva pomembna urbanistična poudarka sta sakralna objekta: kapela sv. Marije Karmelske, na vhodu v mesto, na križišču poti za Pulj in Vodnjan ter cerkev sv. Kozme in Damjana, ki tvori osrednji del glavnega mestnega trga.

Sv. Marija Karmelska je kapelica enostavne gotske arhitekture, enoladijska, šilasto obokana in ravno zaključena. Njen nastanek lahko povežemo s širjenjem kulta Marije Karmelske po podelitvi privilegijov, ki jih je v 14. stoletju izdal papež Janez XXII. Cerkev v Fažani govori o zgodnjem širjenju njenega kulta v Istri. Deloma sta ohranjeni dve plasti stenskih slik. Na starejši je danes težko berljiv prizor, v sredini katerega je okrogla mandorla, iz katere žarijo svetlobni žarki. Ni jasno, kaj je bilo v njej. Ob straneh so figure klečečih angelov z rokami prekrizanimi na prsih, ki gledajo v središče prizora. Tisto po čemer ta slika izstopa, je neprebrani notni zapis nad opisanim prizorom. Zgleda, da preostanek cerkve ni bil poslikan. Freska je zelo poškodovana, od izvirnega kolorita ni dosti ostalo. Stilne karakteristike kažejo na slikarstvo pod vplivom mednarodne gotike.

Mlajše stenske slike prikazujejo prizore iz življenja nekega svetnika. Nekoč je bilo šest narativnih prizorov na vzdolžnih stenah cerkve, stilno pa pripadajo kontinentalnim vplivom poznogotskega stenskega slikarstva Istre.

Župnijska cerkev sv. Kozme in Damjana je dolga gotska stavba, zaključena s poligonalnim prezbiterijem. O njenem gotskem izvoru pričča kamniti inventar (portal in luneta na pročelju ter kustodija v prezbiteriju) kot tudi ostanki stenskih slik. Predromanska spolija, ki omenja škofa Firmina, vzdana na pročelju kaže na možnost, da je na tem mestu obstajala starejša cerkev. Danes je v Istri le šest cerkva posvečenih sv. Kozmi in Damjanu, izmed katerih je fažanska ena najstarejših in poleg tega še župnijska.

Na južni steni ladje so ob gotskem oknu ostanki narativnega prizora, v katerem je opaziti figure vojakov in dele arhitekture.

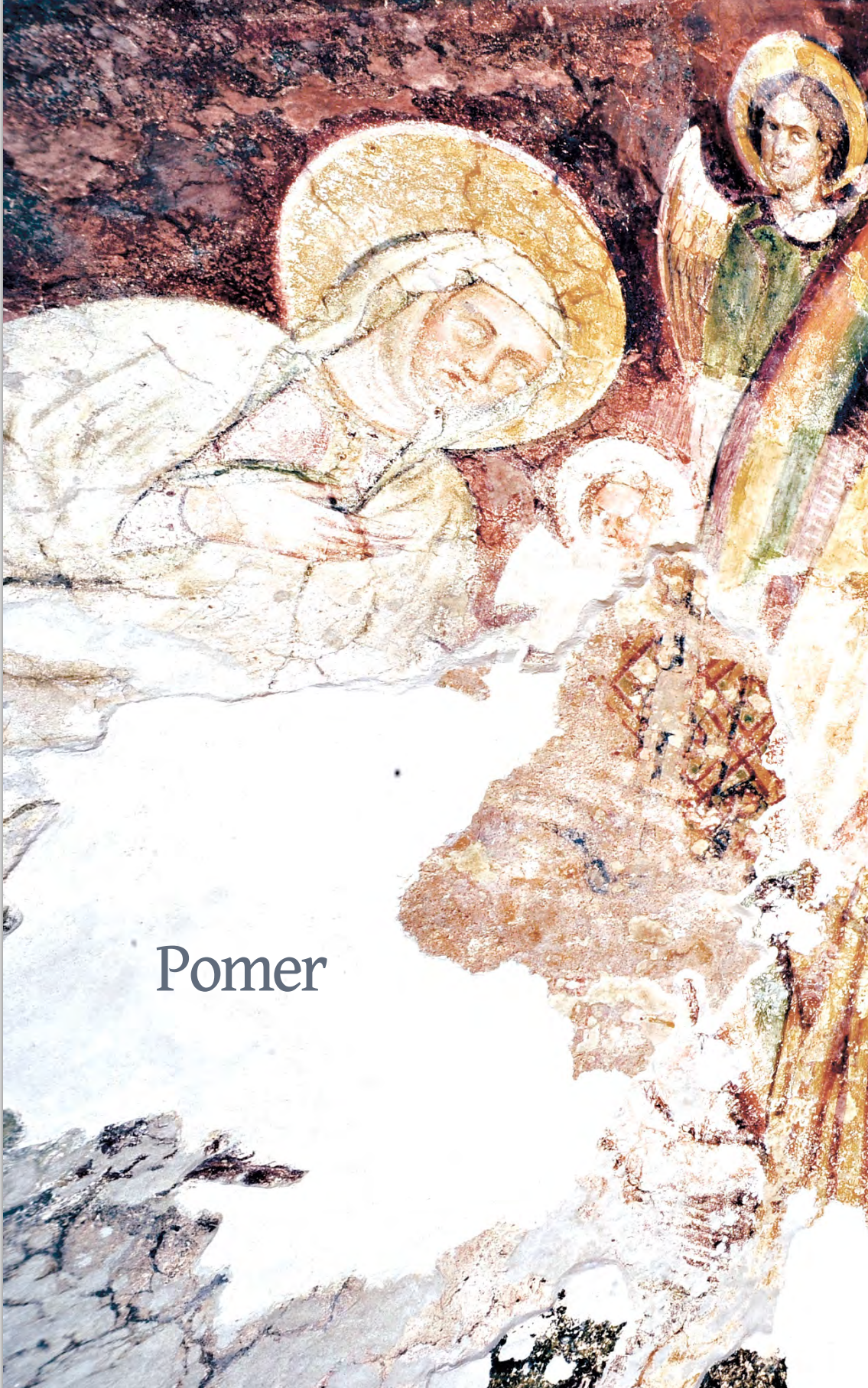

Nad njo se nahaja bogato sestavljena bordura s perspektivno upodobljenimi konzolami, ki so plastično oblikovane s senčenjem in nagnjene v smeri prezbiterija, kar kaže na to, da je cerkev pred baročno predelavo ostrejša bila nižja. Ohranjena je dopasna upodobitev figure v oklepu, ki vihti buzdovan. Od druge figure je ohranjeno samo orožje, podobno glefi ali helebardi. Najverjetneje je upodobljeno mučeništvo kakega svetnika. Tudi ta freska s svojim ornamentalnim repertoarjem kaže na kontinentalno poreklo.

V zakristiji je ohranjena stenska slika s prizorom Križanja. Z leve in desne strani se nahajata stoječi figuri sv. Kozme in Damjana, medtem ko pod križem klečita Marija Magdalena na levi in donator na desni. Ohranjen je skoraj cel okvir slike, sestavljen iz enostavnega prepleta. Slika je medtem zelo propadla, relativno dobro sta ohranjeni le figuri sv. Marije Magdalene in sv. Damjana. Iz slednjega lahko razberemo vse morfološke karakteristike oblikovanja, ki nam bodo pomagale pri pripisovanju tega dela. Oblačila, ki jih nosi so iz časa poslikave, 16. stoletja. Oblečen je v ozke hlače, kratko nošo, ki

mu sega do kolen z ozkim in okoli vratu zapetim ovratnikom, ogrnjen s plaščem in klobukom širokih krajev. Figure imajo močno anatomijo, mišičaste in skladno oblikovane roke in noge, ki izstopajo prav zaradi oprijetih oblačil. Fiziognomije svetnikov so stilizirane, tipizirane, medtem ko so na obrazu donatorja portretne karakteristike. V koloritu prevladujejo hladne modre in zelene ter oranžno-rdeče barve, ki z vijoličasto dajejo značilno barvno lestvico, tipično paleta slikarja Dominika, ki smo ga zasledili tudi na drugih lokacijah v Istri. Največjo podobnost je opaziti v upodobitvi sv. Nedelje na severni steni v Bačvi, ki ima vse opisane slikarske značilnosti. Ta atribucija je zanimiva tudi zato, ker se je mojster Dominik v Višnjanu podpisal kot prebivalec Vodnjana («Dignano»). Mislilo se je, da je »Dignano« istoimensko naselje v Furlaniji, ampak, sodeč po obsežni produkciji te delavnice v Istri, se nagibamo k tezi, da je Dominik zares bil meščan istrskega Vodnjana.

Spolija – sekundarno vgrajen kamniti element iz starejše stavbe, ki je uporabljen kot del novejše gradnje.

Pomer

Sv. Flor

Pogled na crkvu kroz portal ogradnog zida podsjeća na Meksiko. Jedini ukras pročelja barokna je preslica s isklesanom glavicom i volutama rastvorenog zabata. Unutar nje sačuvano je gotičko zvono. Polukružnom, izvana istaknutom apsidom, čija je tipologija česta u Istri, ne daje elemente za precizniju dataciju. No svojim tranzenama, kamenim prozorskim rešetkama na južnom zidu, pomaže nam datirati crkvu u 11. st. Ovako rano datiranje potvrđuje i titular crkve, sv. Flor. Freske su sačuvane samo u apsidi. U dnu je niz apostola, a iznad njih hibridna scena Krista u slavi i *Deisisa*. Krista u mandorli nose četiri anđela. S lijeve strane stoji Bogorodica okrenuta prema Kristu, a s desne u biskupskom ornatu sv. Flor. Svi likovi gledaju u pravcu posjetitelja, osim Krista, čiji se pogled u stranu gubi u daljini. Desnicom drži knjigu na čijoj lijevoj strani piše latinska fraza iz Vulgate, Ivanovog evanđelja, koju je uputio farizejima: *Ja sam svjetlost svijeta, onaj koji dođe za mnoom ne ide u tminama*, a na desnoj sam početak Ivanovog evanđelja: *U početku bijaše riječ*. Ovo je jedan od najdužih i najrječitijih natpisa ove vrste.

Restauratora koji je obnavljao zidnu sliku prije Prvog svjetskog rata, za vrijeme austrijske vladavine, znamo po imenu Hans Viertelberger. Nestalo lice donjeg desnog anđela oblikuje, da se razlikuje od originala, prema romaničkom predlošku koji podsjeća na likove anđela u Sv. Foški u Batvačima.

Pogled na cerkev skozi portal ogradnega zidu spominja na Mehiko. Edini ukras pročelja je baročna preslica z izklesano glavico in volutama odprtega zabata. V njej je ohranjen gotski zvon. S polkrožno, izstopajočo apsidom, katere tipologija je pogosta v Istri, ne ponuja elementov za natančnejšo datacijo. S svojimi tranzenami, kamnitimi okenskimi rešetkami na južni steni nam pomaga datirati cerkev v 11. stoletje. To zgodnjo datacijo potrjuje tudi zavetnik cerkve, sv. Flor. Freske so ohranjene samo v apsidi. Spodaj je vrsta apostolov, a nad njimi hibridni prizor Kristusa v slavi in *Deisisa*. Kristusa v mandorli nosijo štirje angeli. Na levi stoji Devica Marija obrnjena proti Kristusu, na desni pa, v škofovskem ornatu, sv. Florijan. Vse figure gledajo v smeri obiskovalca, razen Kristusa, čigar pogled vstran se izgublja v daljavi. Z desnico drži knjigo, na katere levi strani je napisana latinska fraza iz Vulgate, Janezovega evanđelja, ki jo je namenil farizejem: »Jaz sem luč sveta, tisti, ki pride za menoj ne hodi v temi«, na desni pa sam začetek Janezovega evanđelja: »Na začetku je bila beseda«. To je eden najdaljših in najzgovornejših napisov te vrste.

Restavrador, a ki je obnavljal stensko sliko pred prvo svetovno vojno, v času avstrijske vladavine, poznamo po imenu – Hans Viertelberger. Izginuli obraz spodnjega desnega angela oblikuje tako, da se razlikuje od originala, po romanski predlogi, ki spominja na figure angelov v sv. Foški v Batvačih.

Bičići

Sv. Martin

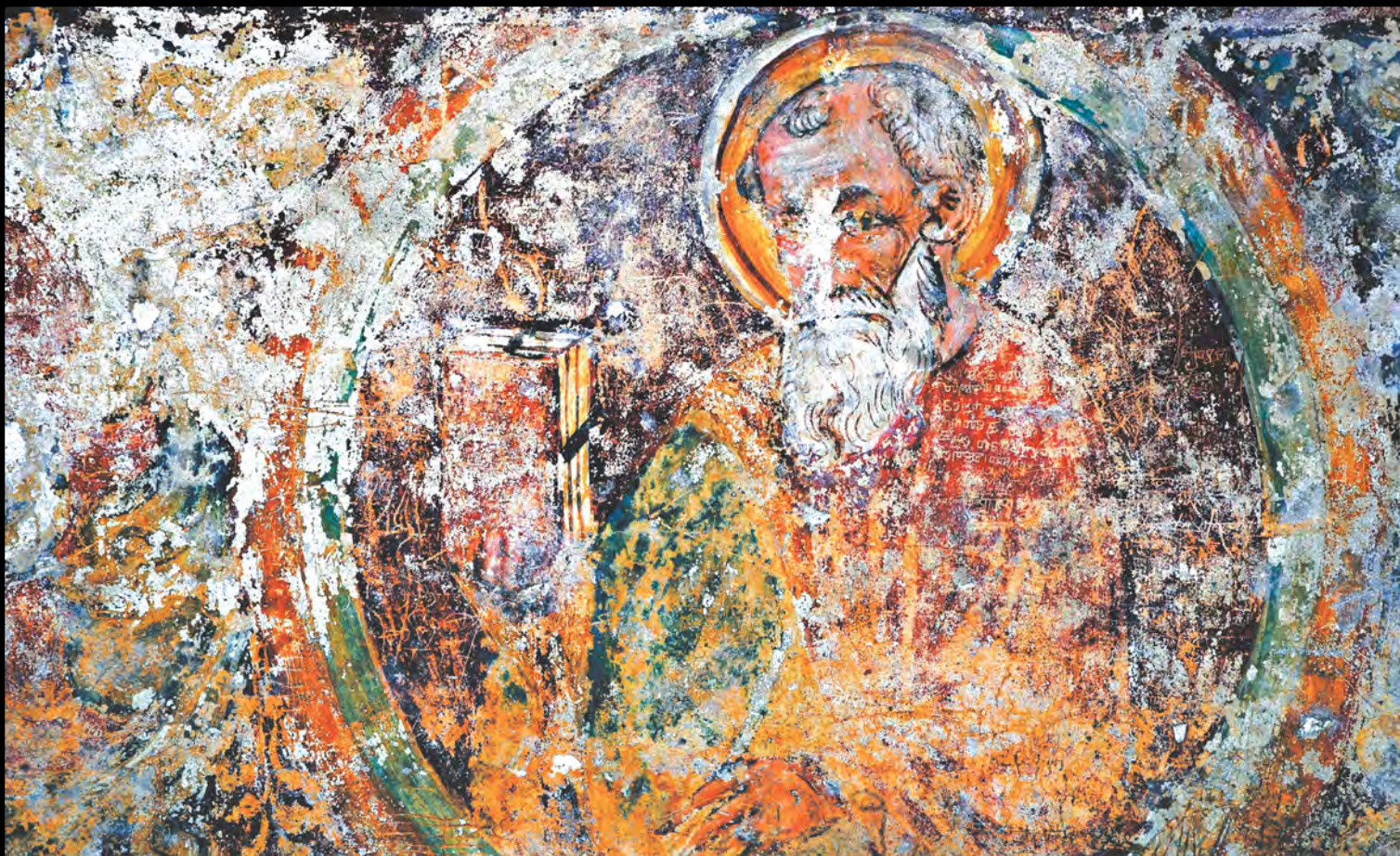
Jedini trag nekadašnjeg benediktinskog samostana crkva je sv. Martina u Bičićima s ostacima fresaka. Zidne slike u unutrašnjosti nastale su 1319. godine, o čemu je svjedočio danas propali oslikani natpis na sjevernom zidu, na kojem se spominjao naručitelj Martin Bobosius, tj. Boboš, iz *Istarskog razvoda* poznat kao župan u Barbanu.

Zidne slike nalaze se u svetištu i dijelu južnog zida. Na njima je prikazan novi gotički tip Raspetoga kojemu su oba stopala pribijena jednim čavlom. Oblikovanje je još uvijek u romaničkoj tradiciji, volumeni lica i tijela nastaju nanošenjem paralelnih zelenih i crvenih linija. Sačuvani su samo donji dijelovi svetaca na pozadini prošaranoj cvjetovima lijevo od Raspeća. Njihova odjeća i obuća za vrijeme u kojem nastaju su arhaični, drže se ranosrednjovjekovnih predložaka. U trompama apside su anđeli sa svicima teksta na kojima latinskim jezikom piše: *Svet, Svet, Gospodin Bog Sabaoth, puna su nebesa i zemlja...* Ornamentika je također romanička, s prepletenim ornamentima palmeta i astragala. Isti velarij, sačuvan u fragmentima, pojavljuje se u crkvi sv. Ivana Glavosijeka u Brovinju kod Koromačnog. Ovo nije veliki nalaz, ali nam potvrđuje postojanje lokalne radionice u Istri početkom 14. st.

Edina sled nekdanjega benediktinskoga samostana je cerkev sv. Martina v Bičićih z ostanki fresk. Stenske slike v notranjosti so nastale leta 1319 kar je izpričeval danes propadli naslikani napis na severni steni, na katerem je bil omenjen naročnik Martin Bobosius. oz. Boboš, iz *Istarskega razvoda* znan kot župan v Barbanu.

Stenske slike se nahajajo v prezbiteriju in na delu južne stene. Na njih je upodobljen nov gotski tip Križanega, kateremu sta obe stopali pribiti z enim žebljem. Oblikovanje je še vedno v romanski tradiciji, volumni obraza in telesa nastajajo z nanosom paralelnih zelenih in rdečih linij. Ohranjeni so samo spodnji deli svetnikov pred ozadjem z rožami, levo od Križanja. Njihova oblačila in obutev so arhaična za čas, v katerem so nastala, držijo se zgodnjerednjeveških predlog. V trompah apside so angeli z zvitki na katerih v latinščini piše: *Svet, svet, Gospod Bog polna so nebesa in zemlja...* Ornamentika je prav tako romanska, s prepletenimi ornamentami palmet in astragala. Isti fragmentarno ohranjen velarij se pojavlja v cerkvi sv. Janeza v Brovinju pri Koromačnem. To ni velika najdba, potrjuje pa nam obstoj lokalne delavnice v Istri v začetku 14. stoletja.

Sv. Antun / Sv. Anton Sv. Jakov / Sv. Jakob

Barban je naselje u južnoj Istri, na istočnom rubu nekadašnjeg agera antičke kolonije Pula. Njegova pozicija na uzvisini nad dolinom Raše omogućavala mu je tijekom povijesti važan strateški položaj. Vozeći se cestom Labin – Pula teško možemo zamisliti kakve sve zanimljivosti Barban, smješten tik uz prometnicu, skriva. Stoga, nažalost, mnogi prolaznici nikada ne otkriju njegove ljepote.

Naselje je poznato po trci na prstenac, no značajno je i kao središte najranije slavenske kolonizacije ovog dijela Istre. Važno je i zbog svog društvenog uređenja te uloge seoskih župana koja se u ovim krajevima čvrsto održavala. Urbanistički Barban je naselje kolonatski ovisnih seljaka koje se razvilo uz kaštel, kao npr. Boljun ili Savičenta. Od sačuvane spomeničke baštine valja istaknuti crkvu sv. Nikole, ložu i palaču Loredan. Nalaze se na mjestu starijeg kaštela od kojeg se nazire polukružna kula sačuvana u korpusu crkve. Jugozapadno od župne crkve je obrambena kula koja je zidom spojena s glavnim gradskim vratima. Osim nabrojanog, jedna od najvećih vrijednosti naselja dvije su barbanske crkvice oslikane freskama: Sv. Antun i Sv. Jakov.

Sv. Antun se nalazi pred glavnim gradskim vratima. U unutrašnjosti su očuvane srednjovjekovne zidne slike s početka 15. st. obilato prošarane glagoljičkim grafitima. Povijesno-umjetnička interpretacija ovih zidnih slika ostala je na procjenama Branka Fučića

Barban

da je riječ o slikarstvu ranog kvatročenta još uvijek pod trećentističkim utjecajima sjevernotalijanskog slikarstva. Na južnom i sjevernom zidu prikazane su scene iz života sv. Antuna, dok je na istočnom zidu prikaz Bogorodice na prijestolju te u donjoj zoni niz svetaca: sveti Uršula, Blaž, Duniž... Karakterističan je sustav bordura i ornamentalni repertoar koji ovaj ciklus povezuje s onim iz crkvice sv. Katarine u Savičenti. Oslikala ih je radionica pod snažnim utjecajem onodobnog južnotirolskog zidnog slikarstva.

Sv. Jakov je na sjevernom rubu naselja. Izvorna gotička crkva imala je upisanu apsidu koja je kasnije uklonjena. Kasnijim intervencijama pripada i produženje crkve te probijanje otvora na sjevernom zidu u koji je uzidana kamena rozeta izvornog pročelja. Ovo probijanje djelomično je uništilo freske. Na zidu nekadašnje apside je Bogorodica zaštitnica ispod čijih su skuta sklonjeni članovi barbanske bratovštine, individualiziranih fizionomija. Na bočnim zidovima je legenda o sv. Jakovu, a na južnom zidu mučenje sv. Lovre. Crkvu oslikava već više puta spomenuta radionica Ivana iz Kastva, što se najbolje vidi u jednom od najljepših likova, sv. Lovri, i prikazu njegovog mučenja. Na istom zidu u špaleti prozora nalazi se rijedak ikonografski prizor u istarskom zidnom slikarstvu: u jarkoj rasvjeti vanjskog svjetla na crvenoj podlozi naslikan je bijeli kostur – smrt s kosom i razvijenim svitkom, čime je slikar postigao senzaciju nenadanosti ulaska smrti kroz prozor.

Barban je naselje v južni Istri, na vzhodnem robu nekdanjega agerja antične kolonije Pulj. Njegova pozicija na vzpetini nad dolino Raše mu je v preteklosti omogočala pomemben strateški položaj. Če se vozimo po cesti Labin – Pula, si težko predstavljamo kakšne zanimivosti skriva Barban, ki se nahaja tik ob prometnici. Zaradi tega, na žalost, številni mimoidoči nikoli ne odkrijejo njegove lepote.

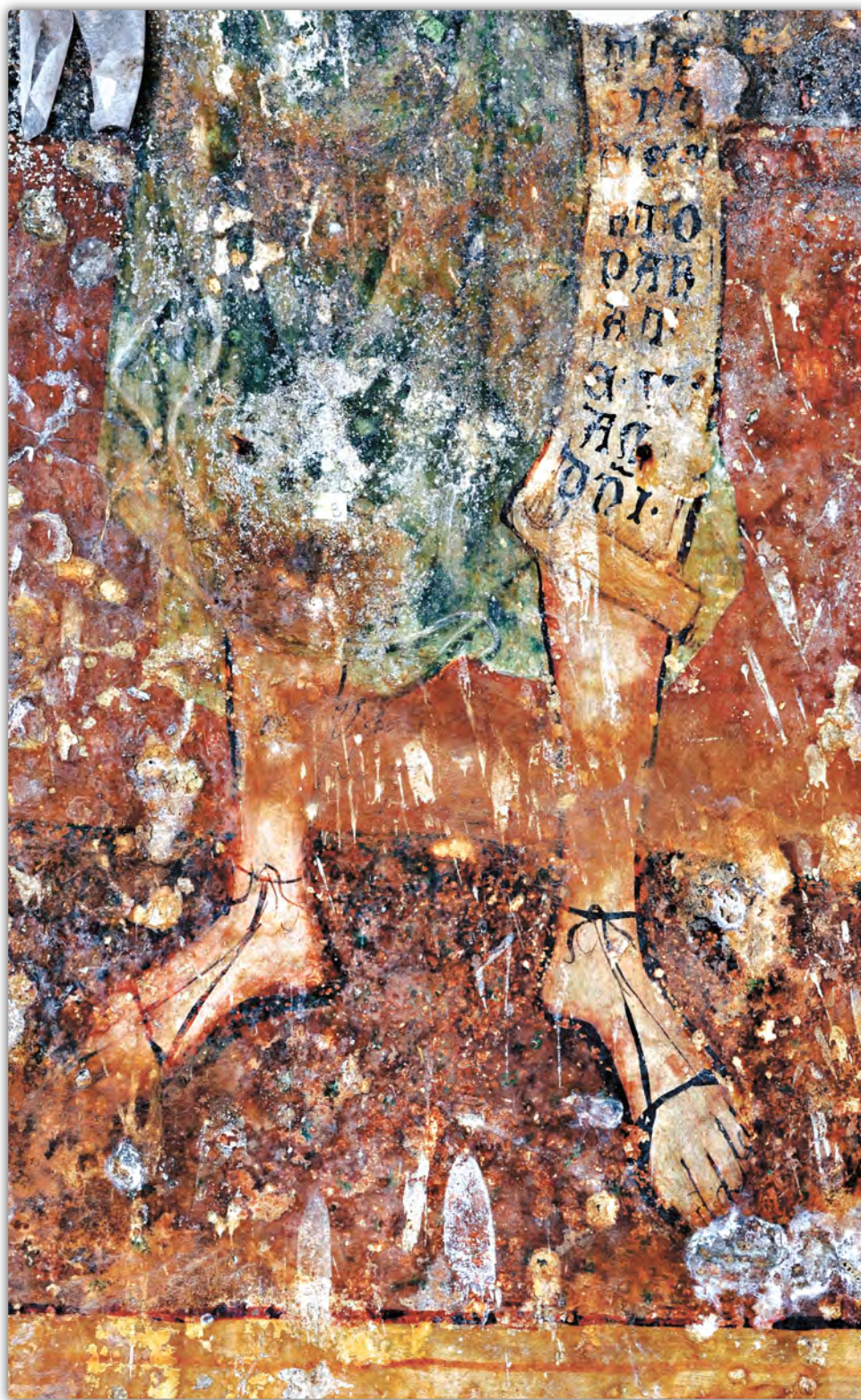
Naselje je znano po *Trci na prstenac*, pomembno pa je tudi kot središče najzgodnejše slovanske kolonizacije tega dela Istre. Prav tako je pomembno zaradi svoje družbene ureditve ter vloge vaških županov, ki se je v teh krajih čvrsto održala. Urbanistično je Barban naselje kolonov, ki se je razvilo v *kaštel*, kot npr. Boljun ali Svetvinčenat. Od ohranjene spomeniške dediščine je vredno omeniti cerkev sv. Nikolaja, ložo in palačo Loredan. Nahajajo se na mestu starejšega *kaštela*, od katerega je v korpusu cerkve ohranjen polkrožni stolp. Jugozahodno od župnijske cerkve je obrambni stolp, ki je z zidom povezan z glavnimi mestnimi vrati. Razen naštetega so med največjimi vrednostmi naselja dve barbanski cerkvi poslikani s freskami: sv. Anton in sv. Jakob.

Sv. Anton se nahaja pred glavnimi mestnimi vrati. V notranjosti so ohranjene srednjeveške stenske slike iz začetka 15. stoletja, ki so obilno popisane z glagolskimi grafiti. Umetnostnozgodovinska interpretacija teh stenskih slik je ostala pri ocenah Branka Fučića, da gre za slikarstvo zgodnjega *quattrocenta* pod vplivi *trecenta* severnoitalijanskega slikarstva. Na južni in severni steni so prizori iz življenja sv. Antona, medtem ko je na vzhodni steni upodobitev Marije na prestolu ter v spodnjem delu vrsta svetnikov: sveta Uršula, sveti Blaž, Duniž... Karakterističen je sistem bordur in ornamentalni repertoar, ki ta cikel povezuje s tistim v cerkvi sv. Katarine v Svetvinčentu. Poslikala jih je delavnica pod močnim vplivom tedanjega južnotirolskega stenskega slikarstva.

Sv. Jakob je na severnem robu naselja. Izvirna gotška cerkev je imela vrisano apsidno, ki je kasneje odstranjena. V poznejših intervencijah je bila cerkev podaljšana, na severni steni pa je bila prebita odprtina, v katerega je vzdana kamnita rozeta originalnega pročelja. To je deloma uničilo freske. Na steni nekdanje apside je Marija zaščitnica, pod njen plašč pa so se zatekli člani barbanske bratovščine, ki imajo individualizirane fiziognomije. Na stranskih stenah je legenda sv. Jakoba, a na južni mučenje sv. Lovrenca. Cerkev je poslikala že večkrat omenjena delavnica Janeza iz Kastva, kar je najbolj očitno pri eni najlepših figur, sv. Lovrencu, in na prizoru njegovega mučenja. Na isti steni se na špaleti okna nahaja redki ikonografski prizor v istrskem stenskem slikarstvu: v močni svetlobi zunanje luči je na rdeči podlagi naslikan bel okostnjak – smrt s koso in razvitim zvitkom, s čemer je slikar dosegel vtis nenadnosti vhoda smrti skozi okno.

Prodol

Sv. Matej

Niste li uvažili prijedlog da do oslikanih istarskih crkvice dođete pješice umjesto automobilom, ovdje ćete biti prisiljeni to učiniti. Trebat će vam desetak minuta pješaćenja, a prethodno se morate opskrbiti topografskom kartom i busolom. Ili naći nekog rijetkog poznavatelja koji zna poziciju crkvice sv. Mateja. Čudesno je ugledati ovu sitnu građevinu u prirodi u kojoj su češće divlje životinje od ljudi. Nedavno je obnovljena, a prije toga je bila godinama toliko zapuštena da je na krovu raslo stabalce. Unutrašnjost je podijeljena u dva jarma i presvođena šiljastim svodom. Freske su teško oštećene tako da se sveci jedva prepoznaju. Među čestim i uobičajenim, kao što su sveti Mihovil, Juraj i Ivan Krstitelj, nalazi se i jedan, kao beba umotan u zavoje iz kojih viri tek lice. Riječ je o sv. Lazaru iz Betanije, bratu Marte i Marije, kojeg je Krist dignuo iz mrtvih nakon što je četiri dana bio pokopan. Koliko se u ovom trenutku može uočiti, stilski su slične mladem, gotičkom sloju fresaka u sutlovrečkom Sv. Martinu. Kada budete odlazili, osvrnite se na trenutak i zastanite. Vjerojatno se ovdje nećete uskoro vratiti. I znajte da ste među rijetkima koji su ovu crkvicu pohodili.

Če niste upoštevali predloga, da do poslikanih istrskih crkvice pridete peš namesto z avtomobilom, boste tukaj prisiljeni narediti prav to. Treba je hoditi peš približno deset minut, pred tem pa si morate priskrbeti topografsko karto in kompas. Ali pa najti kakega redkega poznavalca, ki pozna pozicijo cerkvice sv. Mateja. Čudovito je zagledati to drobn stavbo v naravi, v kateri so bolj pogoste divje živali kot ljudje. Pred kratkim je obnovljena, bila pa je toliko let zapuščena, da je na strehi zraslo drevesce. Notranjost je razdeljena na dve polji in šilasto obokana. Freske so močno poškodovane, tako da so svetniki komaj prepoznavni. Med običajnimi in pogostimi svetniki kot so sv. Mihael, Jurij in Janez Krstnik, se nahaja tudi eden, kot dojenček zaviti v povoje, iz katerih kuka obraz. Gre za sv. Lazarja iz Betanije, brata Marte in Marije, ki ga je Kristus dvignil od mrtvih potem, ko je bil že štiri dni pokopan. Kolikor se v tem trenutku da opaziti so stilo podobne mlajši gotski plasti v cervki sv. Martina v Sv. Lovreču. Ko boste odhajali, se za trenutek ozrite in obstanite. Verjetno se ne boste tako kmalu vrnili tu. In vedite, da ste med redkimi, ki so to cerkvico obiskali.

Jasenovik

Sv. Kvirin

Crkva sv. Kvirina je romaniška građevina s povišenim svetištem u kojem su dvije upisane apside. Ovu smo istarsku osobitost više puta spominjali, a ovdje ju se može vidjeti u izvornom obliku. Jedini ukras pročelja profilirani je portal s udvojenim kapitelima. Crkva je nekoliko puta pregrađivana o čemu svjedoči glagoljički natpis na prozorskoj gredi. Titular je sv. Kvirin, kontinentalni svetac, mučenik iz Siscije.

Bogorodica s djetetom iza koje je sv. Josip jedini s detalji koji se vide pod slojevima vapnenih naličja. Opet susrećemo majstora Alberta, kojeg prepoznamo po tome što volumen lica gradi tankim potezima kista. Njegov grafizam u licu Bogorodice doveden je do suptilnosti. Ovo je jedan od njegovih najljepših likova. Na dijelu vapnenog premaza preko ovog Poklonstva kraljeva Fučić je olovkom napisao na hrvatskom i talijanskom jeziku: *ne dirati*. Nažalost, kada skalpeli restauratora počnu oslobađati ovaj prikaz, ovo simpatično upozorenje i Fučićev autograf nepovratno će nestati. Kao što je nestalo i Čepičko jezero, isušeno između dva svjetska rata. Uz rubove tog jezera u srednjem vijeku nalazili su se obližnji kašteli Kožljak i Kršan. Iako tamo nema fresaka, obavezno ih obidite.

Cerkev sv. Kvirina je romanska stavba z dvignjenim prezbiterijem, ki ima dve vrisani apside. To istrsko posebnost smo že večkrat omenjali, tukaj pa jo je lahko videti v izvorni obliki. Edini okras na pročelju je profilirani portal z dvojnimi kapiteli. Cerkev je bila večkrat predelana, o čemer govori glagolski napis na okenski polici. Zavetnik je sv. Kvirin, kontinentalni svetnik, mučenik iz Siscije.

Marija z otrokom in sv. Jožefom v ozadju so edini detalj, ki se vidi pod apnenimi plastmi. Ponovno srečamo mojstra Alberta, ki ga prepoznamo po tem, ker volumen obraza gradi s tankimi potezami čopiča. Njegov grafizem je na Marijinem obrazu dosegel subtilnost. Le-ta je ena izmed njegovih najlepših figur. Na delu apnenega premaza čez Poklon kraljev je Fučić s svinčnikom v hrvaščini in italijanščini napisal: *ne tikati*. Na žalost, ko so restavratorski skalpeli začeli osvobajati ta prizor sta to simpatično opozorilo in Fučićev podpis za vedno izginila. Tako kot je izginilo tudi Čepičko jezero, ki je bilo izsušeno med obema vojnoma. Na robovih tega jezera sta se v srednjem veku nahajala kaštela Kožljak in Kršan. Čeprav tam ni fresk, si ju vseeno ogledite.

Nova Vas

Sv. Duh

Crkvu Sv. Duha u Novoj Vasi oslikao je majstor Blaž Dubrovčanin. Rustični, pučki izraz prerađenih renesansnih oblika i impostacije likova kronološki pripadaju 16. st. Likovni izraz ovih fresaka svojom je nespretnošću blizak tzv. *hrvaškim malarjima* koji preplavljuju slovenske zemlje. Vrijeme je to kada zidno slikarstvo zamire, a nov posttridentinski ukus postaje razlog uklanjanja ovakvih slika. Iako nam ove freske možda izgledaju prerustično i nepriljučno, znajmo da su služile sredini Ćića, pastira po kojima je cijeli ovaj brdski kraj dobio ime. Duž sjevernog zida putuje povorka sveta tri kralja pokloniti se Mesiji. Ispod njih nas gledaju proroci unutar uzviorenih svitaka. Apostoli su pak smješteni unutar lovorovih vijenaca. Ovakvi likovi postojali su i na propalim freskama Sv. Jurja u Krajnici pokraj Labina, što govori o tome da je ova radionica imala narudžbe u ruralnim dijelovima Istre daleko od urbanih središta.

54 FECIT MAGISTER BIAIXIO RAGVY

Cerkev sv. Duha v Novi vasi je oblikoval mojster Blaž Dubrovčanin. Rustičen, ljudski izraz predelanih renesančnih oblik in postavitev figur kronološko pripadajo 16. stoletju. Likovni izraz teh fresk je s svojo nerodnostjo blizu t.i. *hrvaškim malarjem*, ki so preplavljali slovenske dežele. To je čas, ko stensko slikarstvo umira, nov posttridentinski okus pa postaja razlog za odstranjevanje takšnih slik. Čeprav se nam te freske mogoče zdijo rustične in nepriljučne, se moramo zavdati, da so služile Čičom, pastirjem, po katerih je ta hribovit kraj dobil ime. Vzdolž severne stene potuje povorka svetih treh kraljev v poklon Mesiji. Pod njimi nas opazujejo preroki znotraj vzvihranih zvitkov. Apostoli pa so umeščeni v lovorjeve vence. Takšne figure so bile tudi na uničenih freskah v Sv. Juriju v Krajnici pri Labinu, kar govori o tem, da je ta delavnica imela naročila v ruralnih delih Istre, daleč od urbanih središč.

Vranja

Sv. Petar i Pavao / Sv. Peter in Pavel

Vranja se nalazi na putu od Plomina prema Učki, koji je ovdje postojao još od antičkih vremena. Prije probijanja tunela kroz Učku i izgradnje Istarskog ipsilona ovuda se putovalo iz središnje Istre, kroz Veprinac, za Rijeku. Iz Vranje je kretala i srednjovjekovna komunikacija, prijevaj prema Lovranu preko Učke. Bio je tu i stari kaštel od kojega se vide samo ostaci ruševina. Stara crkva sv. Petra i Pavla danas je kao svetište ugrađena u proširenu i produljenu crkvu, slično kao u Sv. Martinu u Bermu. No u Vranji je svetište starije crkve uklonjeno. Bilo je, kao i u Sv. Jakovu u Barbanu, s dvije šiljato svodene apside. Sačuvane su freske na južnom zidu sadašnjeg svetišta i u zonama sačuvanog zida srušenih apside. Unutar nekadašnje lijeve apside prikazane su svete Lucija, Agata i Apolonija. Na južnom zidu četiri su scene Muke Kristove. Cjelovito je samo Polaganje u grob dok je u Skidanju s križa sačuvan samo središnji dio. Likovni jezik freske postavlja u kontekst kasnogotičkog slikarstva zadnje četvrtine 15. st., a oblikovanjem im se najviše približavaju likovi crkve sv. Ahaca iz Prilesja pri Plavah u Sloveniji.

Vranja se nahaja na poti od Plomina proti Učki, ki je obstajala že v antiki. Pred predrtem tunela skozi Učko in izgradnjo Istarskega ipsilona je to bila pot iz osrednje Istre skozi Veprinac do Reke. Iz Vranje je šla tudi srednjeveška komunikacija, prelaz do Lovrana preko Učke. Tu je bil tudi stari grad, od katerega so danes vidni le ostanki ruševin. Stara cerkev sv. Petra in Pavla je danes kot prezbiterij vgrajena v razširjeno in podaljšano cerkev, podobno kot pri Sv. Martinu v Bermu. V Vranji pa je prezbiterij starejše cerkve odstranjen. Prezbiterij je, kot v Sv. Jakovu v Barbanu, imel dve šilasto obokani apside. Znotraj nekdanje leve apside so upodobljene sv. Lucija, Agata in Apolonija. Na južni steni so štirje prizori Kristusovega mučeništva. V celoti je ohranjen le Polaganje v grob, medtem ko je od Snemanja s križa ohranjen le osrednji del. Likovni jezik freske umešča v kontekst poznogotškega slikarstva zadnje četrtine 15. stoletja, v oblikovanju pa se jim najbolj približujejo figure iz cerkve sv. Ahaca iz Prilesij pri Plavah v Sloveniji.

Plomin

Sv. Marija Sv. Juraj Stari / Sv. Jurij Stari

Plomin je mjesto gdje završava Istra, a počinje Kvarner i Liburnija. Antička je Liburnija nekada završavala na rijeci Raši, uključujući prostor Labina. Ovom prostoru ona simbolički pripada i u srednjem vijeku – župna crkva nosi ime sv. Jurja, kao i one u ostalim liburnijskim središtima: Brseču, Lovranu, Trsatu. U Plominu imamo čak dva Sv. Jurja. Prepoznat ćemo ih iz daljine, po dvije vertikale njihovih zvonika. Župna crkva je ujedno posvećena sv. Mariji. Starija crkva, koja se nalazi blizu očuvanih zidina naselja, posvećena je sv. Jurju Starom.

U obje crkve su očuvani ostaci zidnih slika. Župna crkva je u cijelosti gotička građevina, vanjskog plašta sazidanog od precizno obrađenih kamena klesanaca, s profiliranim podnožjem i otvorima. U unutrašnjosti čuva vrijedan inventar, a treba istaknuti gotičku Bogorodicu s djetetom, „zlatni oltar“ posvećen sv. Jurju, ranogotičko zvono. Na južnom zidu je freska majstora Alberta iz Konstanz, koja predstavlja naslikani oltar na zidu. Od svih Albertovih slika na njoj je najbolje očuvan izvorni kolorit. U središtu je monumentalna Bogorodica s djetetom arhaične ikonografije. U jednoj ruci drži jabuku, a u drugoj djeteta koje doji. U poljima su sv. Ivan Krstitelj i sv. Ivan evanđelist te sv. Kuzma i Damjan s glagoljički zapisanim imenima u aureolama. Albert se uklapa u ambijent korištenjem glagoljice na natpisima, no ovdje se potpisao i datirao djelo latinskim i glagoljičkim natpisom čime ova freska simbolizira dvojezičnost i dvopismenost srednjovjekovne Istre.

Sv. Juraj Stari starija je i složenija građevina od župne crkve. O njoj se može mnogo toga reći, a svojim značajem zaslužuje zasebnu monografiju. Ne zna se točan datum njezine izgradnje, ali se pretpostavlja da je djelomično nastala u romaničkom razdoblju. U nju su ugrađene brojne antičke spolije: u prag ulaza u zvoniku, podnožju glavnog oltara i kao impost kapiteli trijumfalnog luka. Na posljednje je uklesana rustična skulptura žrtvovanja Kainova i Abelova. Načinom klesanja podsjeća na najznačajniji spomenik koji se čuva u njezinoj unutrašnjosti – poznati Plominski natpis, jedan od najstarijih glagoljičkih spomenika na kojemu je natpis uklesan na stariji spomenik koji predstavlja Silvana, antičko božanstvo šuma. U srednjem vijeku on se poistovjećuje sa sv. Jurjem, kršćanskim mučenikom, koji se slavi u proljeće i kojemu se pripisuju odlike slavenskog božanstva, „zelenog Jurja“.

I zidovi ove crkve nekad su bili oslikani. Primjećuju se ostaci dva sloja fresaka. Stariji sloj je sigurno romanički i sačuvan je samo fragmentarno, tek dijelovi ornamentalnog karaktera koji su najviše očuvani u luneti iznad ulaza koji vodi iz zvonika na pročelju. Jedini figuralni dio stopalo je lika koje je u zid svetišta stiglo naknadno, prilikom kakve pregradnje. Na sjevernom zidu, iznad ulaza u sjevernu kapelu koja je izvana datirana godinom glagoljičkog natpisa (1524.), nalazi se jedina očuvana figuralna scena. Četiri glave ostaci su svetaca koji su se ovdje nalazili prije probijanja zida. Stilski pripadaju slikarstvu prve polovice 15. st. i podsjećaju na likove Sv. Antuna u Barbanu. Iako su ovi ostaci skromni, svjedoče o složenim umjetničkim utjecajima čiji se korijeni mogu pronaći u Južnom Tirolu.

FOE IN DIX... IN... AUSTRIAR... HILBERTO... D...
COSTANTIN... IN... ONORATO... SP... M... P... P...
... H... DOMINI... IN... D... D... D... D... D...

Handwritten text in a medieval script, likely Latin or Greek, located between the two smaller illustrations.

Plomin je kraj, kjer se konča Istra in začenjata Kvarner in Liburnija. Antična Liburnija se je nekoč končala na reki Raši vključno z območjem Labina. Temu prostoru simbolično pripada tudi v srednjem veku – župnijska cerkev nosi ime sv. Jurija, tako kot tiste v ostalih liburnijskih središčih: Brseču, Lovranu, Tirsatu. V Plominu sta celo dva sv. Jurija. Prepoznali ju bomo že od daleč po dveh vertikalnih njunih zvonikov. Župnijska cerkev je hkrati posvečena tudi sv. Mariji. Starejša cerkev, ki se nahaja v bližini ohranjenega obzidja, je posvečena sv. Juriju Starem.

V obeh cerkvah so ohranjeni ostanki stenskih slik. Župnijska cerkev je v celoti gotška stavba. Zunanjščina je zgrajena iz precizno obdelanih kamnov klesancev s profiliranim podnožjem in odprtini. V notranjosti je shranjen vreden inventar, poudariti je treba gotško Marijo z otrokom, »zlati oltar« posvečen sv. Juriju, zgodnjegotski zvon. Na južni steni je freska mojstra Alberta iz Konstanza, ki prikazuje naslikani oltar na steni. Izmed vseh Albertovih slik, je na tej najbolj ohranjen izvorni kolorit. V središču je monumentalna Marija z otrokom arhaične ikonografije. V eni roki drži jabolko, a v drugi doječega otročiča. V poljih so sv. Janez Krstnik in sv. Janez Evan-

gelist ter sv. Kozma in Damjan z glagolsko zapisanimi imeni v avreolah. Albert se prilagaja ambientu z uporabo glagolice na napisih, tukaj pa se je podpisal in datiral delo z napisom v latinici in glagolici, s tem pa ta freska simbolizira dvojezičnost in dvopisemenost srednjeveške Istre.

Sv. Jurij Stari je starejša in bolj kompleksna stavba kot župnijska cerkev. O njej bi se lahko veliko povedalo, po svojem značaju pa si zasluži lastno monografijo. Točen datum gradnje ni znan, predvidoma pa je deloma nastala v obdobju romanike. V njej so vgrajene številne antične spolije: v prag vhoda v zvonik, podnožju glavnega oltarja in kot impost kapiteli slavoloka. Nazadnje je vklesana rustična skulptura Kajnovce in Abelove daritve. Po načinu klesanja spominja na najpomembnejši spomenik, ki je hranjen v njeni notranjosti – znani *Plominski napis*, eden od najstarejših glagolskih spomenikov, na katerem je napis vklesan v starejši spomenik, ki predstavlja silvana, antično gozdno božanstvo. V srednjem veku so ga enačili s sv. Jurijem, krščanskim mučenikom, katerega se slavi spomladi in kateremu se pripisujejo odlike slovanskega božanstva, »zelenega Jurija«.

Tudi stene te cerkve so bile nekoč poslikane. Opaziti je dve plasti fresk. Starejša plast je sigurno romanska in je ohranjena le deloma, fragmenti ornamentike, ki so najbolj ohranjeni v luneti nad vhodom, ki vodi iz zvonika na pročelju. Edini figuralni del je stopalo figure, ki je na steno prezbiterja prišlo naknadno, pri kakšni prezidavi. Na severni steni, nad vhodom v severno kapelo, ki je na zunanjsčini datirana z letnico v glagolici (1524), se nahaja edini ohranjeni figuralni prizor. Štiri glave so ostanki svetnikov, ki so se na tem mestu nahajali preden je bila stena prebita. Stilno pripadajo v slikarstvo prve polovice 15. stoletja in spominjajo na figure v Sv. Antonu v Barbanu. Čeprav so ti ostanki skromni, pričajo o večplastnih umetniških vplivih, ki imajo korenine na Južnem Tirolskem.

Sv. Juraj / Sv. Jurij

Još nas jedna župna crkva sv. Jurja čeka dok putujemo cestom iz Plomina uz hrbat obronaka Učke. Gotovo da osjećamo horizontale ovih obronaka u svakom zavoju ove vijugave cestice. Brseč je naselje akropolskog tipa, nastalo na hridi iznad mora. Doživjeti njegovu poziciju najbolje je ako kod crkvice Sv. Križa nastavimo bijelim putem prema Sv. Magdaleni. Iza crkvice put se nastavlja do ruba hridine s koje puca nezaboravan pogled na Kvarner i obližnji otok Cres.

Sv. Juraj je jedan od najljepših crkvenih ambijenata na našem putu, pun baroknog inventara kao što su zlatni oltari, korske klupe i sakristijski ormar. Ostaci zidnih slika nalaze se u dijelovima srednjovjekovne crkve koji su preživjeli baroknu nadogradnju. Fragmenti prizora iz Kristova života ispunjeni su likovima živih boja, nemirnog crteža, u kojem prepoznajemo našeg starog poznanika, Alberta iz Konstanz. U sceni Kristova Uzašašća vide se samo apostoli izvnutih vratova koji gledaju prema Kristu kojemu se vide samo stopala, dok je tijelo progutala žarka kugla nebesa. Središte kompozicije zauzima stijena piramidalna oblika prošarana pukotinama ipsilonskog oblika. Iza apostola, na žarkocrvenoj podlozi, jedini slobodan prostor ispunjavaju guste krošnje palmi. U ovoj jednostavnoj kompoziciji očituje se sav Albertov talent da ispuni površinu treperavom fakturom svoga crteža.

Čaka nas še ena župnijska cerkev sv. Jurija, na poti iz Plomina po hrbtu obronka Učke. Skoraj lahko čutimo horizontale teh obronkov na vsakem ovinku te vijugaste cestice. Brseč je naselje akropolskega tipa, nastalo na grebenu nad morjem. Njegovo pozicijo lahko najbolje doživimo, če od cerkvice sv. Križa nadaljujemo po beli cesti do Sv. Magdalene. Za cerkvico se pot nadaljuje do roba grebena, s katerega se odpira nepozaben pogled na Kvarner in bližnji otok Cres.

Sv. Jurij je eden izmed najlepših cerkvenih ambientov na naši poti, poln baročnega inventarja, kot so zlati oltarji, korne klopi in zakristijska omara. Ostanki stenskih slik se nahajajo v delih srednjeveške cerkve, ki so preživeli baročno dozidavo. Fragmenti prizora iz Kristusovega življenja so napolnjeni s figurami živih barv, nemirne risbe, v katerih prepoznamo našega starega znanca, Alberta iz Konstanza. Na prizoru Kristusovega Vnebohoda se vidijo samo apostoli izkrivljenih vratov, ki gledajo proti Kristusu, kateremu se vidijo samo stopala, medtem ko je telo pogoltnila žareča nebeška krogla. Središče kompozicije zavzema skala piramidne oblike z razpokami v obliki črke Y. Za apostoli, na živordeči podlagi, edino prosto mesto napolnjujejo goste krošnje palm. Na tej enostavni kompoziciji je opazen ves Albertov talent, da površino napolni s trepetavo fakturo svoje risbe.

Lovran

Sv. Juraj / Sv. Jurij Sv. Ivan / Sv. Janez

U Lovranu imamo čak tri crkve sa sačuvanim srednjovjekovnim freskama. Uz mandrač se nalazilo staro lovransko groblje s tri crkve, od kojih je sačuvana samo ona Sv. Trojstva. U njoj su ostaci fresaka Alberta iz Konstanz. Ostale dvije oslikane crkve nalaze se u staroj jezgri Lovrana, čiji je izgled gusto izgrađenog urbanizma uvjetovan srednjovjekovnim zidinama na kojima su kasnije nastale kuće.

U župnoj crkvi sv. Jurja nalaze se freske koje možemo pripisati dvjema radionicama, onoj Vincenta iz Kastva i onoj Šarenog Majstora. Zvezdasto-rebrasti svod ugrađen je u jednostavno četvrtasto svetište. Polja svoda ispunjena su muzicirajućim anđelima. S unutarnje strane trijumfalnog luka na Posljednjem sudu prokleti odlaze u usta Levijatana. Podlučje je ispunjeno prorocima Jišajevog stabla. Mučeništvu sv. Jurja, titulara crkve, posvećeni su prikazi na desnoj strani svetišta. Gotički naturalizam precizno prikazuje scene mučenja u kojima su svečevu tijelo kidali kotačem s čavlama, kuhali ga u kotlu i razdirali ga češljalicama za vunu. No Juraj je u središnjem polju svoda bio prikazan i na uobičajeni način, kao vitez na konju koji pobjeđuje zmaja spašavajući djevicu. Nažalost, ovo je rijetka scena koja nije sačuvana u cijelosti, već se prepoznaje tek po svojem gornjem dijelu u kojem djeвица stoji pred zidinama grada. Na sjevernom zidu prezbiterija naslikana je tema popularna u srednjoeuropskoj umjetnosti poznata pod njemačkim imenom *Kreuzigung mit Gedränge*. Raspeti Krist među dva razbojnika izvitoperena na svojim križevima upravo je izdahnuo. Oko njega gomila vojnika na konjima među kojima satnik Longinus prstom pokazuje prema umirućem. Skupina s tri Marije i Ivanom pridržava Bogorodicu koja se onesvješćuje od bola, Magdalena raspuštene kose plače grleći podnožje križa, a vojnici karikaturalno ružnih fizionomija kockaju za Kristove haljine. Tekstovi evanđelja ispisani su u svicima koji ispunjavaju sve slobodne površine pozadine, koji kao oblačići u stripu iznose riječi prisutnih aktera. Ova je slika jedan od desetak najljepših srednjovjekovnih prikaza u Istri, a njezini likovi se mogu usporediti s onima beramskoga Plesa mrtvaca.

Zidne slike u crkvi sv. Ivana otkrivene su prilikom postavljanja električne instalacije nakon čega je počela njihova restauracija. Rad su dvojice majstora. Prvi, i kvalitetniji, na sjevernom zidu slika scenu Krštenja Kristova na tamnoplavoj pozadini. Pejzaž je naznačen tek shematiziranim valovima rijeke Jordan u kojoj Krist stoji do koljena lijevom rukom pokrivajući genitalije, a desnom blagoslivljajući. S lijeve strane Ivan Krstitelj polijeva Mesiju vodom. Prostornost je postignuta različitim veličinom anđela koji drže Kristove haljine. Iako je oblikovno dominantna linija koja obrubljuje likove, volumen je naznačen blagim stupnjevanjem tonova, što se najbolje uočava na Kristovom tijelu i glavama anđela. Kristovo lice je mladoliko, s paperjastom bradicom i brčićima, bademastim očima, stiliziranim nosom i ustima, koji, uz Kristovu hijeratsku ukočenost, još uvijek pripadaju likovnoj kulturi trećenta. No, oblikovanje bočnih likova sv. Ivana Krstitelja i anđela u tričetvrt-profilu svjedoči o utjecajima bolonjske slikarske škole početkom 15. st. Drugi slikar, koji je oslikao sve ostale

zidne površine, pripada drugom likovnom senzibilitetu, te rustičnim izrazom ponavlja oblike alpske gotike. U njega je izraženija težnja prema linearnosti, što se najbolje vidi na sceni Glavosijeka sv. Ivana. Svi volumeni naznačeni su grafičkim sredstvima, linijom. To je najočitije izvedeno na nošnjama vojnika, na njihovim pletenim, žičanim košuljama. Na haljinama sv. Ivana Krstitelja i kralja Heroda volumen se gradi tako da se tamnijom nijansom zelene boje prati iscrtni rub, no i to je opet više grafizam nego slikarska modelacija. Nespretnost je uočljiva i u nesposobnosti dočaravanja prostornosti. Likovi su jednakih veličina iako su prikazani u dvije ravni. Učestalo korištenje patroniranih uzoraka kojima ovaj slikar ispunjava velike površine također pridonosi dojmu plošnosti, grafizma i dekorativnosti ovog slikarstva.

V Lovranu imamo celo tri cerkve z ohranjenimi srednjeveškimi freskami. Ob mandraču se je nahajalo staro lovransko pokopališče s tremi cerkvami, od katerih je ohranjena le cerkev sv. Trojice. V njej so ostanki fresk Alberta iz Konstanza. Preostali dve poslikani cerkvi se nahajata v starem jedru Lovrana, katerega videz gosto pozidanega urbanizma je pogojen s srednjeveškim obzidjem, na katerem so kasneje nastale hiše.

V župnijski cerkvi sv. Jurija se nahajajo freske, ki jih lahko pripišemo dvema delavnicama, Vincenca iz Kastva in Pisanega mojstra. Zvezdasto rebrasti obok je vgrajen v enostaven kvadratni prezbiterij. Polja oboka so izpolnjena z angeli-muzikanti. Na notranji strani slavoloka, na Poslednji sodbi, preleteti odhajajo v usta Leviatana. Na podločju so preroki iz Jesejeve korenike. Mučeništvu sv. Jurija, zavetniku cerkve, so posvečeni prizori na desni strani prezbiterija. Gotski naturalizem natančno prikazuje prizore mučenja, na katerih so svetnikovo telo trgali na kolesu z žebli, kuhali v kotlu in raztrgali s česali za volno. Ampak Jurij je v osrednjem polju bil upodobljen tudi na običajen način, kot vitez, ki ubija zmaja in rešuje devico. Na žalost je to redke prizor, ki ni bil ohranjen v celoti, temveč je prepoznaven le po svojem zgornjem delu, na katerem devica stoji pred obzidjem mesta. Na severni steni prezbiterija je naslikana tema, ki je bila popularna v srednjeevropski umetnosti znana pod nemškimi imenom *Kreuzigung mit Gedränge* (Križanje med dobrim in slabim razbojnikom). Razpeti Kristus med dvema razbojnikoma, ki sta izkrivljena na svojih križih, je pravkar izdihnil. Okoli njega je množica vojakov na konjih, med katerimi Longin s prstom kaže na umirajočega. Skupina s tremi Marijami in Janezom podpira Devico Marijo, ki od bolečine pada v nezavest, Magdalena s spuščeni lasmi joka in objema vnožje križa, vojaki s karikiranimi grdimi fiziognomijami pa kockajo za Kristusova oblačila. Besedila evangelijev so izpisana na zvrtkih, ki izpolnjujejo vse proste površine ozadja in, kot stripovski oblački, prinašajo besede prisotnih

akterjev. Ta slika je ena izmed desetih najlepših srednjeveških upodobitev v Istri, njene figure pa se lahko primerjajo s tistimi na beramskem Mrtvaškem plesu.

Stenske slike v cerkvi sv. Janeza so bile odkrite pri postavitvi električne instalacije, po kateri so jih začeli restavrirati. So delo dveh mojstrov. Prvi, kvalitetnejši, je na severni steni naslikal prizor Kristusovega krsta na temnomodrem ozadju. Pokrajina je nakazana s shematiziranimi valovi reke Jordan, v kateri do kolen stoji Kristus in si z levico zakriva genitalije, z desnico pa blagoslavlja. Na levi Janez Krstnik poliva Mesijo z vodo. Prostorskost je dosežena z različno velikimi angeli, ki držijo Kristusovo obleko. Čeprav oblikovno dominira linija, ki obrobja figure, je volumen nakazan z blagim tonskim stopnjevanjem, kar je najbolj razvidno na Kristusovem telesu in glavah angelov. Kristusov obraz je mladosten, s puhasto bradico in brki, z mandljevimimi očmi, stiliziranim nosom in usti, ki s Kristusovo vzvišeno držo še vedno pripadajo likovni kulturi *trecenta*. Oblikovanje stranskih figur sv. Janeza Krstnika in angela v tričetrtinskem profilu govori o vplivih bolonjske slikarske šole iz začetka 15. stoletja. Drugi slikar, ki je poslikal vse ostale stenske površine, pripada drugi likovni senzibiliteti ter z rustičnim izrazom ponavlja oblike alpske gotike. Pri njem je bolj izražena težnja k linearnosti, kar se najbolj vidi v prizoru Oblavljenja sv. Janeza. Vsi volumni so nakazani z grafičnimi sredstvi, linijo. To je najbolj opazno izvedeno na vojaških oblačilih, na njihovih pletenih, žičnatih srajcah. Volumen na oblačilih sv. Janeza Krstnika in kralja Heroda je zgrajen s temnejšim odtenkom zelene barve, ki spremlja izrisani rob, to pa je zopet bolj grafizem kot slikarsko modeliranje. Nerodnost je opaziti tudi v nesposobnosti prikazovanja prostorsosti. Figure so enake velikosti, čeprav so upodobljene v dveh nivojih. Pogosta uporaba patroniranih vzorcev, s katerimi ta slikar izpolnjuje velike površine prav tako prispeva k vtisu ploskovitosti, grafizma in dekorativnosti tega slikarstva.

Kraj kao početak

Na kraju smo zajedničkog putovanja. Prošli smo zamišljenim putovima i upoznali velik dio Istre, ali mnogo nam je toga ostalo nepoznato. Nismo posjetili sve freske, a gotovo je nemoguće reći sve o onima koje smo pohodili. Morali smo izostaviti Butonigu, Bazgalje, Labin, Maružine, Pulu, Sorbar, Sovinjak, Šćulce, Vodnjan, Završje... Za njihovo opisivanje nedostajalo bi nam prostora. A kamoli za brojne srednjovjekovne istarske kaštele ili bogatu antičku ostavštinu Istre.

Pred našim očima prolazile su nezaboravne vizure čudesnih istarskih krajolika. Slikovita naselja na vrhovima brežuljaka koja dodiruju nebesa vertikalama svojih zvonika. Kapelice jednostavnih vanjština posijane u poljima ili zagubljene u šumama, koje kao da izniču iz krajolika u kojem su nastale. I brojni likovi svetaca koji su nas gledali iz tame crkvenih interijera, a nekada su bili svjetlost puku za koji su njihovi prikazi nastajali.

A kada uspomene na naša putovanja počnu hlapjeti, a šareni trag istarskih fresaka stane bljedjeti, naše će misli pohoditi želja – vratiti se u Istru barem još jedanput.

Konec kot začetek

Smo na koncu skupnega potovanja. Prehodili smo zamišljene poti in spoznali veliki del Istre, marsikaj pa nam je še ostalo neznano. Nismo obiskali vseh fresk in je skoraj nemogoče povedati vse o tistih, ki smo ji obiskali. Morali smo izpustiti Butonigo, Bazgalje, Labin, Maružine, Pulj, Sorbar, Sovinjak, Šćulce, Vodnjan, Završje... Za njihov opis bi nam zmanjkalo prostora. Kaj šele za številne srednjeveške istrske *kaštele* ali bogato antično zapuščino Istre.

Pred našimi očmi so se zvrstile nepozabne vizure čudežnih istarskih pokrajin. Slikovita naselja na vrhovih gričev, ki se dotikajo neba z vertikalami svojih zvonikov. Kapelice z enostavno zunanjščino posejane po poljih ali izgubljene v gozdovih, ki kot da poganjajo iz pokrajine v kateri so nastale. In številne figure svetnikov, ki so nas opazovale iz teme cerkvenih interierjev, nekoč pa so bile luč za ljudstvo za katero so prizori nastali.

In ko bodo spomini na naše potovanje začeli hlapeti, pisana sled istrskih fresk pa bledeti, bo v mislih ostala le ena želja – vrniti se v Istru vsaj še enkrat.

LOKALITET, CRKVA / LOKACIJA, CERKEV	DATACIJA FRESAKA / DATACIJA FRESK	STR.
Bačva, Sv. Jakov / Sv. Jakob	16. st.	158
Bale, Sv. Duh	15. st.	212
Barban, Sv. Antun / Sv. Anton	15. st.	228
Barban, Sv. Jakov / Sv. Jakob	15. st.	228
Batvači, Sv. Foška	12. st.	215
Beram, Sv. Marija na Škrilinah	1474.	104
Beram, Sv. Martin	15. st.	104
Bičiči, Sv. Martin	1319.	226
Brseč, Sv. Juraj / Sv. Jurij	15. st.	254
Čirkoti, Sv. Primo i Felicijan / Sv. Primož in Felicijan	13. st.; 14. st.	126
Draguč, Sv. Elizej	13. st.	63
Draguč, Sv. Rok	16. st.	63
Dvigrad, Sv. Antun / Sv. Anton	15. st.	180
Dvigrad, Sv. Marija od Lakuća	15. st.	180
Fažana, Sv. Kuzma i Damjan / Sv. Kozma in Damjan	16. st.	218
Fažana, Sv. Marija Karmelska	15. st.	218
Gologorica, Sv. Marija kod Lokve / Sv. Marija pri mlaki	15. st.	81
Gračišće, Sv. Marija na placu	15. st.	91
Gradinje, Svi sveti / Vsi sveti	15. st.	77
Gradišče, Sv. Helena	15. st.	8
Hrastovlje, Sv. Trojstvo / Sv. Trojica	1490.	36
Hum, Sv. Jeronim / Sv. Hieronim	12. st.	58
Jasenovik, Sv. Kvirin	15. st.	236
Kanfanar, Sv. Agata	11. – 12. st.	188
Kloštar, Sv. Mihovil / Sv. Mihael	11. – 12. st.	172
Kopar, Majka Božja Karmelska / Koper, Rotunda Karmelske Matere Božje	14. st.	18
Kopar, Marijino uznesenje / Koper, c. Marijinega vnebovzetja	14. st.	18
Labinci, Sv. Trojstvo / Sv. Trojica	14. st.	150
Lindar, Sv. Katarina	1409.	94
Lindar, Sv. Sebastijan	16. st.	94

LOKALITET, CRKVA / LOKACIJA, CERKEV	DATACIJA FRESAKA / DATACIJA FRESK	STR.
Lovran, Sv. Ivan / Sv. Janez	14. st.	261
Lovran, Sv. Juraj / Sv. Jurij	15. st.	261
Nova Vas, Sv. Duh	16. st.	240
Oprtalj, Sv. Jelena / Sv. Helena	14. st.	114
Oprtalj, Sv. Marija	15. st.	114
Oprtalj, Sv. Rok	16. st.	114
Oprtalj, Sv. Silvestar / Sv. Silvester	15. st.	114
Paz, Sv. Vid	15. st.	74
Pazin, Sv. Nikola / Sv. Nikolaj	15. st.	100
Pičan, Sv. Mihovil / Sv. Mihael	15. st.	86
Plomin, Sv. Juraj Stari / Sv. Jurij Stari	15. st.	248
Plomin, Sv. Marija	15. st.	248
Podpeč, Sv. Helena	15. st.	20
Pomer, Sv. Flor	15. st.	222
Poreč, Eufrazijeva bazilika / Evfrazijeva bazilika	12. st; 14. st.	164
Prodol, Sv. Matej	15. st.	234
Rakotule, Sv. Nikola / Sv. Nikolaj (Miklavž)	14. st.	130
Roč, Sv. Rok	14. st; 15. st.	53
Slum, Sv. Matej	16. st.	49
Sv. Lovreč, Sv. Blaž	15. st.	168
Sv. Lovreč, Sv. Martin	11. st; 15. st.	168
Svetvinčenat, Sv. Katarina	15. st.	203
Svetvinčenat, Sv. Vincent / Sv. Vincenc	13. st.	203
Šorići, Sv. Marija Magdalena	14. st.	176
Višnjan, Sv. Antun / Sv. Anton	16. st.	154
Vižinada, Božje polje, Blažena Djevica Marija / Blažena Devica Marija	15. st.	144
Vižinada, Sv. Barnaba	15. st.	134
Vranja, Sv. Petar i Pavao / Sv. Peter in Pavel	15. st.	245
Zanigrad, Sv. Stjepan / Sv. Štefan	15. st.	28
Žminj, Sv. Antun / Sv. Anton	14. st.	192
Žminj, Sv. Trojstvo / Sv. Trojica	15. st.	192

Literatura:

Željko Bistровić, "Gotičko zidno slikarstvo u Istri (novi prilozi jednoj budućoj sintezi)", *Annales, Series Historia et Sociologia*, 17, 2007, 2

Željko Bistровić, "Šareni kaleidoskop fažanskih fresaka", *Fažanski libar*, sv. 3, Fažana, 2008.

Željko Bistровić, "Zidne slike u crkvi Sv. Marije na Božjem Polju kraj Vižinade", *Zbornik Međunarodnog znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920 – 1999) Az grišni diak Branko pridiivkom Fučić, Općina Malinska – Dubašnica*, 2009.

Željko Bistровić, "Kulturno-povijesna važnost crkve Sv. Ivana u Lovranu (prilog problematiki srednjovjekovne povijesti Lovrana)", *Zbornik Lovranščine, Lovran*, 2010.

Željko Bistровić, "Tri priloga slikarstvu trećenta u Istri", *Zbornik za umjetnostno zgodovino*, n. v. XLVI, Ljubljana, 2010.

Igor Fisković, *Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj*, Zagreb 1987.

Branko Fučić, *Živi križ u Lindaru*, Istarska Danica, Pazin 1951.

Branko Fučić, "Slikovnica Meštra Antona", *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU V*, 1, Zagreb 1957.

Branko Fučić, *Meštar Anton s Padove*, Istarska Danica, Pazin 1952.

Branko Fučić, "Majstor Ivan iz Kastva i njegova sredina", *Zbornik za umjetnostno zgodovino V-VI, Stelètov zbornik*, Ljubljana 1959.

Branko Fučić, "Grafički listovi 'Majstora sa svicima' u kastavskoj radionici", *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU X/3*, Zagreb 1962.

Branko Fučić, *Istarske freske*, Zagreb, 1963.

Branko Fučić, "Sv. Foška kod Peroja", *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti XII*, Zagreb 1965.

Branko Fučić, *Vincent iz Kastva*, monografija, Zagreb 1992.

Branko Fučić, "Slika i arhitektonski prostor u srednjovjekovnom zidnom slikarstvu u Istri", *Ljetopis JAZU*, br. 71, Zagreb 1966.

Branko Fučić, "Ročke freske i majstor Ivan iz Kastva", *Buzetski zbornik*, 15, 1990.

Branko Fučić, "Hum – ciklus romaničko-bizantinskih zidnih slikarija", *Peristil*, br. 6 – 7, Zagreb 1963. – 1964.

Branko Fučić, "Šareni majstor", *Kanfana i Kanfanaština*, *Zbornik radova*, 1998.

Branko Fučić, "Romaničko zidno slikarstvo istarskog ladanja (ciklusi u Bazgaljima i u Draguču)", *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU*, br. 3, Zagreb 1964.

Branko Fučić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo u Istri*, (disertacija-tiskopis), Ljubljana – Rijeka 1964.

Branko Fučić, "Majstor Dominik iz Udina", *Buzetski zbornik*, br. 25, Buzet 1999.

Giulio Ghirardi, *Affreschi istriani del Medioevo*, Padova 1972.

Sanja Grković, "Bordure u srednjovjekovnom zidnom slikarstvu Istre", *Peristil*, Zagreb, br. 38/1995.

Janez Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji – Primorsko*, Ljubljana 1997.

Koraljka Kos, "The Depiction of Musical Instruments in Mediaeval Istrian Mural Paintings", *Arti musices sp. issue 1*, Zagreb 1970.

Ivan Matejčić, *Freske crkve Sv. Barnabe u Vižinadi*, Poreč 2002.

Iva Perčić, *Zidno slikarstvo Istre*, Zagreb 1963.

Kruno Prijatelj, "Dva dalmatinska majstora u istarskim slikarskim zbivanjima renesanse i manirizma", *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU*, br. 1, Zagreb 1977.

Daniela Rupnik, "La chiesa e gli affreschi di S. Girolamo a Colmo in Istria", *AMSI, XCIV*, 1994.

Francè Stelè, *Umetnost v Primorju*, Ljubljana 1960.

Francè Stelè, "Die istrische Lokalschule der gotischen Wandmalerei", *Studi di storia dell'arte in onore di Antonio Morassi*, Venezia 1971.

Tomislav Vignjević, *Ples smrti. Prispjevki k ikonografiji mrtvaškega plesa v Bermu in v Hrastovljah*, Založba Annales, Koper, 2007.

Alenka Vodnik, *Tekstilni vzorci v srednjeveškem stenskem slikarstvu na Slovenskem*, Ljubljana, 1995.

Maria Walcher Casoti, "La pittura del tardo Trecento in Friuli e nella Venezia Giulia, Gotika v Sloveniji. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom", *Akti mednarodnega simpozija* (ur. Janez Höfler), Ljubljana 1995.

Marijan Zadnikar, *Hrastovlje, romanska arhitektura in gotske freske*, Ljubljana, 1988.

Šareni trag ISTARSKIH FRESAKA Pisana sled ISTRSKIH FRESK

REVITALIZACIJA
ISTARSKOG ZALEĐA
I TURIZMA
U ISTARSKOM ZALEĐU

REVITALIZACIJA
ISTRSEGA PODEŽELJA
IN TURIZMA
NA ISTRSKEM PODEŽELJU

VODITELJ PROJEKTNE AKTIVNOSTI / VODJA PROJEKTNE AKTIVNOSTI
Vladimir TORBICA

KOORDINATORICE PROJEKTA / KOORDINATORKI PROJEKTA
Sandra ILIĆ
Iva ŠEGOTA

NAKLADNIK / ZALOŽILA
Istarska županija – Regione Istriana
Istarska županija – Regione Istriana

ZA NAKLADNIKA / ZA ZALOŽNIKA
MARA d.o.o. – Mladenka BATALIĆ

AUTOR TEKSTA / AVTOR BESEDILA
Željko BISTROVIĆ

UREDNIKA TEKSTA / UREDNICA BESEDILA
Jasna PERKOVIĆ MILOSAVLJEVIĆ

FOTOGRAFIJE / FOTOGRAFIJE
Ivo PERVAN

GRAFIČKA UREDNICA I IZRADA MAPE / GRAFIČNA UREDNICA IN IZDELAVA MAPE
Ana BERC

PRIJEVOD NA SLOVENSKI / PREVOD V SLOVENŠČINO
Alina LOVREČIĆ CARLI

LEKTORICA ZA SLOVENSKI JEZIK / LEKTORICA ZA SLOVENSKI JEZIK
Marija CENDA

REALIZACIJA / REALIZACIJA
MARA d.o.o., Pula

TISAK / TISK
Kerschhoffset

NAKLADA
1 000 primjeraka / izvodov

Projektnu aktivnost je provela Istarska županija – Regione Istriana u suradnji s partnerima:
Projektno aktivnost je izvela Istarska županija – Regione Istriana u sodelovanju s partnerji:

Grad Kopar (vodilni partner)
Mestna občina Koper (vodilni partner)

Općina Izola
Občina Izola

Općina Piran
Občina Piran

Zavod za zaštitu kulturne baštine Slovenije – ispostava Piran
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije – območna enota Piran

Grad Buzet
Mesto Buzet

Grad Poreč
Mesto Poreč

Turistička zajednica Istarske županije
Turistična skupnost Istarske županije

Općina Svetvinčenat
Občina Svetvinčenat

Grad Vodnjan
Mesto Vodnjan

Europsku uniju čini 28 zemalja članica koje su odlučile postupno povezivati svoja znanja, resurse i sudbine. Zajednički su, tijekom razdoblja proširenja u trajanju od 50 godina, izgradile zonu stabilnosti, demokracije i održivog razvoja, zadržavajući pritom kulturnu raznolikost, toleranciju i osobne slobode. Europska unija posvećena je dijeljenju svojih postignuća i svojih vrijednosti sa zemljama i narodima izvan svojih granica.

Europsko unijo sestavlja 28 držav članic, ki so se odločile postopoma povezovati svoja znanja, resurse in usode. V obdobju širitve, ki je trajalo 50 let, so skupaj zgradile cono stabilnosti, demokracije in trajnostnega razvoja, pri tem pa obdržale kulturno raznolikost, toleranco in osebno svobodo. Europska unija si prizadeva deliti svoje dosežke in vrednote z deželami in narodi izven svojih meja.

Ova je fotomonografija izdana u sklopu projekta REVITAS, a ponovno je tiskana u sklopu projekta REVITAS II
Ta fotomonografija je bila izdana u sklopu projekta REVITAS, ter ponatisnjena u sklopu projekta REVITAS II

Naložba v vašo prihodnost
Operacijo delno financira Evropska unija
Evropski sklad za regionalni razvoj

Ulaganje u vašu budućnost
Operaciju djelomično financira Evropska unija
Evropski fond za regionalni razvoj

MESTNA OBČINA KOPAR
COMUNE CITTÀ DI CAPODISTRIA

ISTARSKA
ŽUPANIJA
ISTRIANA

Istra

GRAD BUZET

Grad
Vošnjak
Città di
Dignano

Občina Komunizma
IZOLA-ISOLA

OBČINA PIRAN
COMUNE DI PIRANO